

Обравши принципово нові орієнтири свого розвитку на початку XXI століття, світова спільнота одразу стикнулася з нерівномірним споживанням навіть природних благ. На тлі небачених раніше результатів науково-технічного прогресу, особливо абсурдно, навіть принизливо виглядає проблема голоду, яка загрожує значній частині населення нашої планети. На цій планеті, за даними Організації Об'єднаних Націй, близько 10-та частина населення голодує. Причиною цього, поряд із цілком логічною нестачею для достатнього харчування природних ресурсів (родючих земель, придатних для вирощування і споживання рослин і м'яса тварин, птиці тощо), несприятливими природно-кліматичними умовами, на шляху розв'язання проблеми голоду постає економічна нерівність розвитку країн світу, доходів різних груп населення, корупція та фізичне вилучення продовольства.

Окремим пунктом розв'язання світової проблеми голоду є формування продовольчих резервів у разі воєн, різноманітних конфліктів, природних катаклізмів, масштабних катастроф тощо, коли порушується, здавалося б, налагоджений режим продовольчого забезпечення. Для таких випадків формуються достатні для нормального харчування фонди споживання, відповідні запаси, продовольчі резерви, передусім на рівні кожної країни. Причому такий підхід є цілком виправданим навіть для благополучних у плані забезпечення продовольством країн.

Заважаючи на важливість подолання голоду у світі, пріоритетність національної продовольчої безпеки для розв'язання цієї проблеми, віддаючи належне ролі активних наукових пошуків у даному напрямку, пропонуємо увазі наших читачів результати досліджень академіка НААН М. І. Пугачова та к.е.н. В. М. Пугачова щодо проблем адекватного реагування України на сучасні виклики продовольчого забезпечення країни.

Хотілося б привернути увагу наших читачів і авторів до проблеми оцінки впливу сучасних агроформувань на рівень розвитку сільських територій (д.е.н., проф. Бутко М. П., к.е.н. Колоша В. П. та к.е.н. Мурашко М. І., аспірант Рассказов О. І.), до дискусії з питань впливу різних суб'єктів на розвиток сільських територій – стаття к.е.н. О. В. Горбатюка щодо оцінки результативності розвитку аграрного підприємництва економіки.

Значна частина цього номера журналу присвячена проблемам економічної теорії розвитку аграрної економіки. Публікуючи статті д.е.н., проф. М. А. Міненка, д.т.н., проф., чл.-кор. НААН В. А. Піддубного щодо економічного трактування питань організації адміністрування, сутності сільських територій та трактування категорії «сільські території» – автори к.е.н. І. М. Беженар, д.е.н. В. А. Мамчур, к.е.н. Л. М. Малік, О. В. Демченко, д.е.н., проф. Ю. М. Лопатинського, к.е.н. З. І. Кобелі, аспіранта А. Е. Галицького щодо окремих питань розвитку підприємництва на сільських територіях.

Серед інших проблем привертаємо увагу наших читачів до результатів досліджень д.е.н., проф. І. В. Кошкалди, к.е.н. А. М. Ряснянської та к.е.н. С. В. Руденка стосовно розвитку біоорієнтованої економіки у Європейському Союзі, д.е.н., проф. Ю. Є. Кирилова, д.е.н., проф. М. М. Іздатенка та д.е.н. В. Г. Грановської щодо окремих аспектів академічної мобільності серед науково-освітньої спільноти.

Сподіваємося, що у новому – 2022-му році, ваші публікації будуть ще більше затребуваними і достойно оцінені у міжнародних науково-метричних базах як результати специфічних наукових досліджень щодо розв'язання проблем розвитку перехідної економіки.

Успіхів усім нам!

Юрій Лупенко,
головний редактор журналу «Економіка АПК»

Having chosen fundamentally new guidelines for its development at the beginning of the XXI century, the world community was immediately confronted with the uneven consumption of natural resources. Against the background of unprecedented results of scientific and technological progress, the problem of hunger, which threatens a large part of the population of our planet, looks especially absurd, even humiliating. According to the United Nations, about 10 percent of the world's population is starving. The reason for this, along with a logical lack of natural resources for adequate nutrition (fertile land suitable for growing and consuming plants and meat of animals, poultry, etc.), unfavourable climatic conditions, on the way to solve the problem of hunger is economic inequality countries, incomes of different groups of the population, corruption and physical seizure of food.

A particular point to solve the world problem of hunger is the formation of food reserves in case of war, various conflicts, natural disasters, large-scale disasters, etc., when the seemingly well-established food security regime is violated. For such cases, sufficient consumption funds are formed for normal nutrition, appropriate stocks, and food reserves, especially at each country's level. Moreover, such an approach is quite justified even for prosperous countries regarding food security.

Taking into account the importance of overcoming hunger in the world, the priority of national food security in solving this problem, and paying tribute to the role of active scientific research in this direction, we bring to the attention of our readers the research results by academician of NAAS Pugachov M.I. and candidate of economic sciences Pugachov V.M. regarding the problems of Ukraine's adequate response to modern challenges of the country's food supply.

We want to draw the attention of our readers and authors to the problem of assessing the impact of modern agricultural formations on rural areas' development (doctor of economic sciences, prof. Butko M.P., candidate of economic sciences Kolosha V.P., candidate of economic sciences Murashko M.I., post-graduate student Rasskazov O.I.), to discussions on the influence of different subjects on the development of rural areas – an article of candidate of economic sciences Horbatiuk O.V. on assessing the effectiveness of the development of agrarian entrepreneurship in the economy.

Much of this issue is devoted to the problems of the economic theory of the development of the agricultural economy. Publishing articles by doctor of economic sciences, professor Minenko M.A., doctor of technical sciences, professor, corresponding member of NAAS Piddubnyi V.A. on the economic interpretation of the organization of administration, the essence of rural areas, the essence of the category "rural areas" – authors: candidate of economic sciences Bezhenar I.M., doctor of economic sciences Mamchur V.A., candidate of economic sciences Malik L.M., Demchenko O.V., doctor of economic sciences, professor Lopatynskiy Yu.M., candidate of economic sciences Kobelia Z.I., post-graduate student Halytskyi A.E. on some issues of entrepreneurship development in rural areas.

Among other problems, we draw the attention of our readers to the research results of doctor of economic sciences, professor Koshkalda I.V., candidate of economic sciences Riasnianska A.M. and candidate of economic sciences Rudenko S.V. on the development of bio-oriented economy in the European Union, doctor of economic sciences, professor Kyrylov Yu.Ye., doctor of economic sciences, professor Ihnatenko M.M. and doctor of economic sciences Hranovska V.H. on certain aspects of academic mobility among the scientific and educational community.

We hope that in the new year – 2022, your publications will be even more in demand and appreciated in international scientific and metric databases as the results of specific research on solving problems of transition economy development.

Good luck to all of us!

Yuriy Lupenko,
Editor-in-chief of the journal "Ekonomika APK"

УДК 338.436:339.564

JEL Classification: Q18

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112006>

М. І. ПУГАЧОВ, доктор економічних наук, професор, академік НААН
В. М. ПУГАЧОВ, кандидат економічних наук

Сучасні виклики продовольчого забезпечення країни

Мета статті – проаналізувати сучасні тенденції розвитку агропродовольчого сектору економіки, визначити основні виклики стабільному продовольчому забезпеченню країни та запропонувати перспективні напрями трансформації продовольчих систем в Україні.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано ряд методів: абстрактно-логічний – для формулювання висновків; порівняльного аналізу – для зіставлення показників та виявлення тенденцій їх зміни; статистичний – при визначенні варіації обсягів і структури експорту агропродовольчої продукції; розрахунково-конструктивний – для визначення ролі агропродовольчого сектору в загальному українському експорті; монографічний – при оцінюванні сучасного стану та обґрунтуванні напрямів розвитку агропродовольчого сектору економіки країни; графічний – для ілюстрації виявлених прогностичних тенденцій.

Результати дослідження. Проведено дослідження динаміки обсягів та структурних змін в експорті агропродовольчих товарів з України, встановлено збільшення частки товарних груп та проаналізовано структурні динамічні зрушення за видами продовольчих товарів. Здійснено комплексний аналіз основних викликів продовольчому забезпеченню країни. Визначено пріоритети у трансформації продовольчих систем України до 2030 року.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку методико-практичні аспекти щодо дослідження основних викликів продовольчому забезпеченню країни та розробки перспективного національного підходу до трансформації продовольчих систем.

Практична значущість. Вказані підходи та отримані результати дослідження можуть бути використані органами державного та галузевого управління при організації аналітичної роботи та розробки заходів щодо трансформації продовольчих систем. Рис.: 2. Бібліогр.: 18.

Ключові слова: аграрна економіка; продовольчі системи; експорт; виробництво; розвиток; прогноз; ефективність.

Пугачов Микола Іванович – доктор економічних наук, професор, академік НААН, заступник директора з наукової роботи, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: avtor05@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7507-5870>

Пугачов Володимир Миколайович – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу економіки аграрного виробництва та міжнародної інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: avtor05@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5456-5862>

Постановка проблеми. Важливим пріоритетом державної політики кожної країни є надійне продовольче забезпечення. Тому сільське господарство і харчова промисловість займають особливе місце в економіці, оскільки наявність продовольства слугує базовою умовою життєдіяльності людини. Агропродовольчий сектор України все активніше долучається до процесів зовнішньої торгівлі та міжнародної економічної інтеграції, посилюється його роль на світових товарних ринках. Це забезпечує державу валютними надходженнями, зміцнює її полі-

тико-економічні позиції у глобалізованому світовому просторі, уможливорює зростання доходів населення, бізнесу й держави, що сприяє загальному економічному піднесенню. Економічний розвиток агропродовольчого сектору в контексті міжнародної економічної інтеграції стимулює структурну перебудову і формування сучасної аграрної політики відповідно до міжнародних вимог.

Реалізація стратегічних цілей державної політики щодо забезпечення входження України у світовий та європейський економічний простір потребує перегляду теоретичних і практичних положень стосовно впливу агропродовольчого сектору на економічну

© М. І. Пугачов, В. М. Пугачов, 2021

безпеку України та перспективи розвитку національної економіки. Натомість питання визначення конкретних викликів продовольчого забезпечення країни на сучасному етапі її розвитку залишаються недостатньо розкритими, що обумовлює актуальність даного дослідження як у теоретичному, так і в науково-практичному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання продовольчого забезпечення країни в умовах стрімких соціально-економічних, технологічних і природно-економічних змін, визначення перспектив інтеграції сільського господарства України до світового аграрного ринку є досить багатограними та багатоаспектними. Проблеми визначення перспективних напрямів розвитку аграрного сектору економіки України в умовах європейської інтеграції та реформування аграрної політики розглядали у своїх працях Я. М. Гадзало [2], Ю. Я. Лузан [3], Т. О. Зінчук [1], Н. І. Патики [12], П. Т. Саблук [14]. Основні тенденції трансформації світового агропродовольчого ринку й напрями регулювання міжнародної торгівлі агропродовольчою продукцією досліджувалися в роботах Б. В. Духницького [7, 8], І. Г. Кириленка, В. Є. Івченка, В. В. Дем'янчука [10]. Системний аналіз переваг та можливих ризиків розвитку агропродовольчого сектору національної економіки з позицій інтеграційних аспектів розглядалися в публікаціях Ю. В. Кернасюка [9], О. В. Михайленка [11], О. В. Шубравської [17, 18].

Мета статті – проаналізувати сучасні тенденції розвитку агропродовольчого сектору

економіки, визначити основні виклики стабільному продовольчому забезпеченню країни та запропонувати перспективні напрями трансформації продовольчих систем в Україні.

Методологія дослідження. У процесі дослідження використано ряд методів: абстрактно-логічний – для формулювання висновків; порівняльного аналізу – для зіставлення показників та виявлення тенденцій їх зміни; статистичний – при визначенні варіації обсягів і структури експорту агропродовольчої продукції; розрахунково-конструктивний – для визначення ролі агропродовольчого сектору в загальному українському експорті; монографічний – при оцінюванні сучасного стану та обґрунтуванні напрямів розвитку агропродовольчого сектору економіки країни; графічний – для ілюстрації виявлених прогностичних тенденцій.

Виклад основних результатів дослідження. В умовах інтеграції України у світову економічну систему важливе місце займає торгівля. Нині головним експортним товаром країни стає продукція сільського господарства та харчової промисловості. З'ясовано, що в останні роки спостерігалось постійне нарощування Україною експорту агропродовольчої продукції (товарні групи 01-24 УКТ ЗЕД), результатом чого стало досягнення тричі поспіль (у 2018-2020 рр.) історичних рекордів. З 2016-го по 2020 р. вітчизняний агропродовольчий експорт зріс з 15,3 до 22,2 млрд дол. США, досягнувши максимального значення (рис. 1).

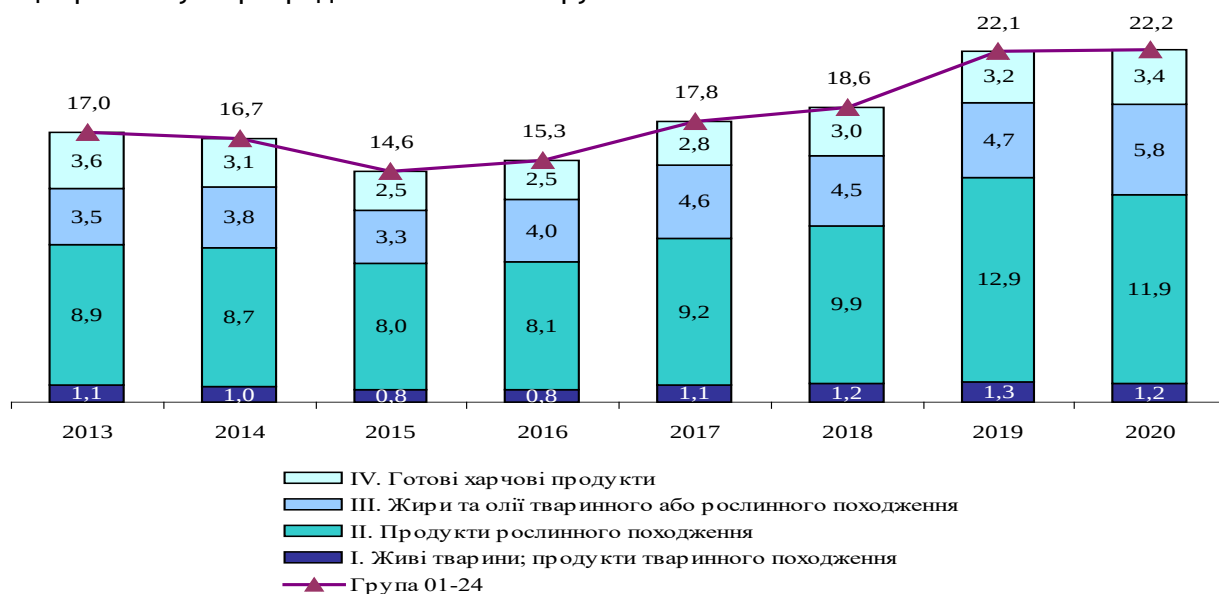

Рис. 1. Динаміка експорту агропродовольчої продукції з України, млрд дол. США

Джерело: Сформовано за даними Державної служби статистики України [6].

Основу експорту вітчизняної агропродовольчої продукції вже традиційно становлять продукти з низьким та середнім ступенем переробки – зернові й олійні культури, соняшникова олія, залишки і відходи харчової промисловості. Зокрема, у 2015 р. сума їх частка досягла майже 90%. Згодом до них додалася ще одна товарна група – м'ясо та субпродукти. У результаті, в 2020 р. зернові, олійні культури, різні олії, залишки харчової промисловості, м'ясо та субпродукти сформували вартість вітчизняного агропродовольчого експорту більш ніж на 85%. В цілому базис експорту складає сировина рослинного походження, а на готові харчові продукти припадає менше 20% у їхній товарній структурі. Проте спостерігається позитивна тенденція збільшення вітчизняного експорту готових харчових продуктів у вартісному виразі. Так, якщо у 2015-2017 рр. готових харчових продуктів Україна експортувала менше ніж на 3 млрд дол. США, то у 2019 р. експорт їх становив 3,2 млрд дол. США, а в 2020 р. – 3,4 млрд дол. США.

Характерною особливістю експорту вітчизняної агропродовольчої продукції є чітко простежувана орієнтація на три географічних регіони: країни Азії, Європейський Союз та держави Африки. Загалом спостерігається добре простежувана динаміка нарощування вартісних обсягів продажу агропродовольчої продукції з України до Європейського Союзу. Так, він збільшився з 2,1 млрд дол. США у 2010 р. до 6,7 млрд дол. США у 2020 р. Цьому сприяло підписання Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом і початок функціонування зони вільної торгівлі між сторонами з 1 січня 2016 року [16].

Аграрний сектор залишається однією з галузей вітчизняної економіки, що забезпечує позитивний баланс зовнішньоекономічної діяльності протягом років незалежності України. Частка зовнішньоторговельного обігу агропродовольчої продукції в загальному зовнішньоторговельному обігу постійно зростає, особливо це стосується експорту: у 2015 р. – 31,8%, а у 2020 р. – 45,0% експорту.

Реалізація потенціалу агропродовольчого сектору економіки України пов'язана з виконанням ним низки економічних та соціальних функцій. Сільське господарство і харчова

промисловість залишаються системоутворюючими для національного господарського комплексу, що своєю чергою системно регламентує їх виняткову значущість для забезпечення сталого розвитку економіки в цілому, а також стосовно сільських територій. Сільськогосподарські підприємства є основними виробниками експортоорієнтованої продукції, вирощуючи 84,5% птиці, 77% ріпаку, 75% кукурудзи на зерно, 72% сої, 69% соняшнику. Цей тип господарювання дає змогу забезпечити інтенсивне виробництво на високому техніко-технологічному рівні. Значне зростання валового виробництва цієї категорії товаровиробників пов'язано з високою врожайністю сільськогосподарських культур, яка вже досягла, а, наприклад, соняшнику перевищила рівні країн ЄС. Продуктивність сільськогосподарських угідь ще може значно зрости за умови стимулювання підтримки інноваційного розвитку малих фермерських господарств, на що сьогодні спрямовані зусилля держави. Відповідні заходи підтримки запропоновані у розробленій Національною академією аграрних наук України стратегії розвитку національного сільськогосподарського виробництва на період до 2025 року [15].

За стабільно високого рівня продуктивності галузі сільського господарства і розширення зовнішніх ринків збуту наявне значне перевищення обсягів виробництва над кількістю, необхідною для забезпечення внутрішнього споживання по всіх видах сільськогосподарської продукції, крім плодів ягід та винограду (рис. 2). Так, виробництво яєць на 25,0% перевищує обсяги внутрішнього споживання в Україні, м'яса і м'ясопродуктів – на 6,2%, молока і молочних продуктів – на 5,0%, овочів і баштанних культур – на 4,6%. По групі зернових виробництво потреби перевищено більш ніж утричі, що характеризує експортну спрямованість галузі. Експорт з окремих зернових і технічних культур, м'яса птиці становить значну частку внутрішнього виробництва цієї продукції, зокрема, по соняшниковій олії 96 %; ріпаку – 93 кукурудзі на зерно – 92; пшениці – 74,3; ячменю – 67; сої – 64; м'ясу птиці – 31%.

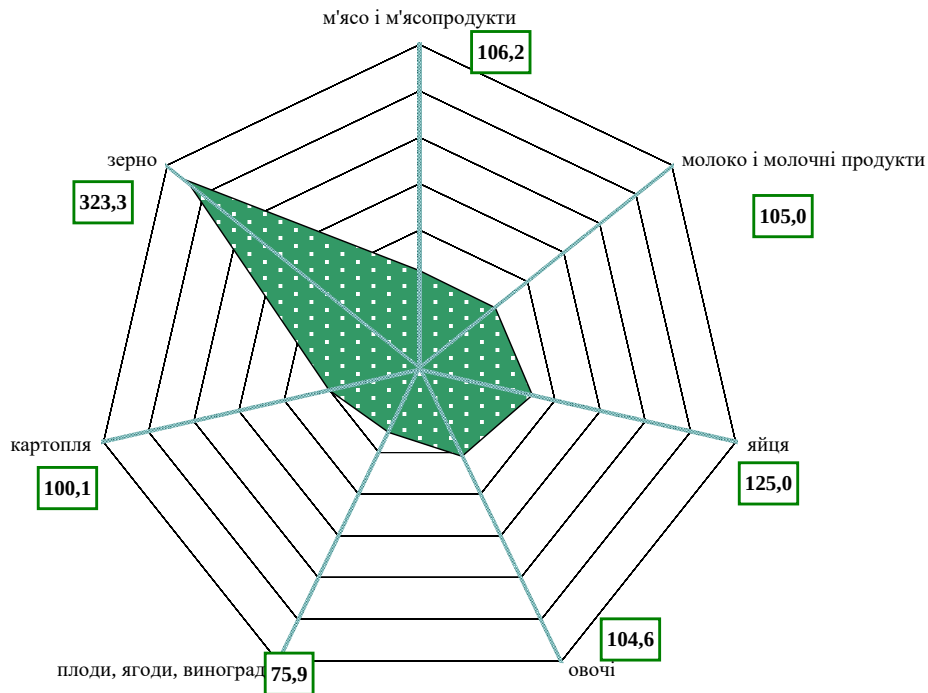

Рис. 2. Рівень самозабезпечення основними видами продовольства у 2020 р. (виробництво до внутрішнього використання на території України), %

Джерело: Сформовано за даними Державної служби статистики України [6].

Незважаючи на відносно високий рівень макроекономічної ефективності розвитку, перед вітчизняним агропродовольчим сектором економіки постають глобальні виклики, насамперед пов'язані з найважливішими загальнопланетарними проблемами: кліматичні зміни та захист навколишнього природного середовища; глобалізація, інтеграція та торгівля; зміна чисельності населення та міграція; урбанізація; добробут населення; політика та лідерство; соціальний та культурний контекст; нові доктрини розвитку світової економіки.

В останні роки спостережено чинники невизначеності, які слід враховувати під час конструювання господарських систем і механізмів соціально-економічного розвитку. Серед цих чинників найбільш значущими є вплив COVID-19 та інших можливих пандемій; імовірність нових спалахів хвороб тварин, зростаючих рівнів антимікробної резистентності; нові ризики та загрози, пов'язані з формуванням так званої багатополарної глобалізації, з принципово новими процесами конкуренції (наприклад «Зелений курс» ЄС); розвиток нових комунікаційних технологій; реакція на зміну клімату та екстремальні погодно-кліматичні умови. Високою залишається ймовірність активізації військових дій на території нашої країни.

Проте, незважаючи на позитивні тренди щодо міжнародної активності вітчизняного агропродовольчого сектору економіки, все ж висхідну динаміку розвитку можуть стримувати всі вище зазначені нами чинники. Їх вплив може посилюватися й викликати нові прояви. Так, запровадження карантинних обмежень по всьому світу, включаючи Україну та її основних торгових країн-партнерів, спричинило у 2020 р. фактичний колапс у більшості сфер економіки та суспільного життя. Зокрема, у зовнішній торгівлі ускладнився процес переміщення будь-яких товарів, оскільки порти фактично були закриті у Китаї, в європейських країнах та Сполучених Штатах Америки. Через власну перезавантаженість китайські порти, навіть після проходження критичного періоду поширення пандемії, ще певний час працювали не у звичному режимі.

Європейський Союз, що є для України другим регіональним ринком збуту агропродовольчої продукції, запроваджував додаткові перевірки продукції на кордонах. Названі затримки спричинили найбільш складну ситуацію в міжнародній торгівлі продуктами з нетривалим терміном зберігання. Тому часто спостерігалася ситуація з відмовою від запланованих поставок цих товарних груп через неможливість гарантувати належну їх якість та своєчасність доставки кінцевому покупцеві.

Іншими негативними наслідками стали прояви панічних споживчих настроїв стосовно вірусу, які безпосередньо вплинули на міжнародну торгівлю. Наприклад, коли навесні 2020 року ситуація в Італії швидко погіршувалася, багато країн відмовлялись від закупівлі традиційної італійської продукції, оскільки населення побоювалося того, що існувала ймовірність зараження через поверхні упаковки або готових до вживання продуктів. Тому споживачі не купували й завезені раніше товари. Як наслідок, ціни не могли залишатися на одному рівні й вимушено знижувались на певний час. Скорочення обсягів світової торгівлі агропродовольчої продукцією також пояснювалося зменшенням імпорту продовольства країнами, в яких спостерігалась девальвація національної валюти.

Ще одним негативним наслідком припинення і обмеження обсягів перевезень товарів на той час стало відчутне зростання вартості міжнародної доставки контейнерів морським транспортом. У першому півріччі 2020 р. низка країн запровадила тимчасові заборони експорту найбільш критичних для продовольчого забезпечення продуктів, переважно зернових культур. Зокрема, в Україні до 1 липня 2020 р. діяла заборона на експорт гречки, а також постійно вівся моніторинг ситуації з пшеницею. Влада В'єтнаму запровадила квоти на експорт рису, тоді як Філіппіни, М'янма і Камбоджа взагалі не дозволили вивозити його за кордон. Заборонювався продаж на зовнішні ринки пшениці, кукурудзи, ячменю, жита, гречки, сорго, різних бобових, гороху, круп і борошна. До таких заходів вдавалися Таджикистан, Судан, Румунія, Північна Македонія, Гондурас, Сальвадор, Єгипет, Білорусь та інші країни. Переважна більшість названих обмежень не мала чітко визначених термінів їх завершення.

Зазначене дає підстави прогнозувати наближення глобальної надзвичайної продовольчої ситуації, масштаби якої поки що невідомі, проте вони будуть значними. Під терміном «надзвичайна продовольча ситуація» розуміють непередбачуване скрутне становище, за якого люди виявилися неспроможними задовольняти основні життєво важливі потреби, а їхні життя та добробут зазнають неминучої загрози. Проявами цієї ситуації є зменшення доходів громадян і значне ускладнення підприємницької справи. Оскільки економічна діяльність сповіль-

нюється в усіх галузях економіки, очікуються високий рівень безробіття, втрата доходів та зростання витрат на продовольство, що утруднить доступ до нього для домогосподарств. Окрім погіршення продовольчої безпеки в цілому, також очікується погіршення якості структури раціону харчування для найменш забезпечених верств населення, оскільки продукти з вищою харчовою цінністю, як правило, знаходяться в дорожчому ціновому сегменті.

Загрозу становлять і перебої в роботі продовольчих ринків та виникнення проблем доступу до продовольства, пов'язаних із втратою джерел доходів. Крім того, можливі конфлікти, стихійні лиха, епідемії захворювань тварин тощо, які загострюватимуть ситуацію. Сукупність цих факторів може призвести до зменшення світової і регіональної пропозиції продовольства, що, відповідно, позначиться ростом цін та обмеженням доступу до продовольства. Подальше погіршення ситуації спроможне породити не тільки продовольчу, а й енергетичну проблеми, проблему подолання бідності й інших форм соціальної нерівності, проблеми охорони здоров'я, освіти, планування і регулювання зростання рівня та якості життя, гарантії та дотримання прав людини тощо.

Проведений авторами статті аналіз дозволив визначити основні виклики продовольчого забезпечення країни. Суттєвими ризиками і загрозами визначено [4]:

ризики через воєнні конфлікти, зокрема ведення бойових дій, прояви тероризму й екстремізму, діяльність незаконних збройних формувань;

економічні ризики внаслідок загострення конкуренції на світових ринках агропродовольчої продукції, нерівномірності світового розвитку аграрного виробництва, викривлення конкурентної ситуації через поширення протекціоністських заходів, посилення закритості суспільства та залежність економіки від зовнішніх викликів, імовірність зниження доходів виробників, зважаючи на відсутність доступу до ринків збуту продукції, кредитних ресурсів та державних програм підтримки сільгоспвиробників, підвищення податкового навантаження, низький рівень інноваційної активності малих і середніх сільськогосподарських виробників;

технологічні ризики, пов'язані із стрімким технологічним розвитком країн світу, що зумовлює їхні переваги у виробництві,

зберіганні та транспортуванні агропродовольчої продукції, підвищенні її конкурентоспроможності;

логістичні ризики, пов'язані з обмеженнями на транспортування продукції та ресурсів, особливо насіння, добрив і агрохімікатів, можуть викликати затримку посівної кампанії, інфраструктурні ризики, зумовлені недосконалістю національної дорожньої мережі, транспортної та ринкової інфраструктури, дослідницької й інноваційної інфраструктури, недостатньою кількістю спеціально обладнаних місць зберігання продукції та холодильного обладнання;

ризики зменшення доходів населення, які можуть призвести до зміни харчового раціону, а саме: скорочення та/або відмова від м'ясної і молочної продукції, фруктів, овочів, ягід, неправильне харчування, формування та закріплення шкідливих дієтичних звичок;

екологічні ризики, зумовлені кліматичними змінами й антропогенним впливом, зменшенням запасів води, збільшенням кількості деградованих земель і водних об'єктів, надмірним внесенням хімічних добрив та застосуванням засобів захисту рослин, відсутністю або недостатньою кількістю систем утилізації побічних продуктів тваринного походження, поширенням використання екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів і неконтрольованим поширенням генетично модифікованих організмів;

соціальні загрози через зростання безробіття, зниження доходів або виникнення гуманітарних проблем, нелегальну міграцію населення, що призводять до скорочення внутрішнього споживання та/або виникнення гострої чи помірної загрози продовольчій безпеці;

політичні ризики – як зовнішні, так і внутрішні, внаслідок застосування заходів, які деформують національні продовольчі системи, внутрішні та зовнішні ланцюги створення доданої вартості.

Наявність викликів продовольчому забезпеченню країни зумовлює необхідність трансформації продовольчих систем на засадах сталості. Недосконалі продовольчі системи слугують причиною так званих прихованих втрат, пов'язаних з охороною здоров'я та змінами клімату. До складу продовольчої системи входять три взаємопов'язані елементи: агропродовольчі виробничо-збутові ланцюги (діяльність, пов'язана з переміщенням

харчових продуктів від виробника до споживача), продовольче середовище (фізичні, економічні, політичні та соціально-культурні умови, в яких споживачі взаємодіють із системою для придбання, приготування та споживання харчових продуктів) та поведінка споживачів. Продовольчі системи можна розглядати на різних рівнях – від глобального до регіонального. На функціональність цих систем впливає багато чинників: біофізичні й екологічні, інновації, технології та інфраструктура, глобалізація і торгівля, демографічні, соціально-культурні та ін.

У червні 2021 р. в межах Національного діалогу авторами були запропоновані пріоритети у трансформації продовольчих систем України до 2030 року. Зокрема:

- збалансоване здорове харчування всіх верств населення країни;

- зміна підходів щодо державної аграрної політики та спільних дій усіх заінтересованих сторін у розширенні застосування екологічно дружніх технологій в агропродовольчому виробництві та підвищенні енергоефективності українських продовольчих систем;

- стійкість до ринкової нестабільності та доступність продуктів харчування для всіх.

Національний діалог виявив високу зацікавленість стейкхолдерів до процесу трансформації продовольчих систем в Україні. Відповідно процеси трансформації, виокремлення актуальних проблемних питань та прийняття рішень мають здійснюватися шляхом багатостороннього співробітництва органів державної влади із громадськими і професійними об'єднаннями, територіальними громадами, науковою й освітньою спільнотою щодо взаємодії та опрацювання спільних рішень. Трансформація продовольчих систем в Україні у напрямку до кліматичної нейтральності господарських процесів із забезпеченням високої соціальної результативності, економічного розвитку й екологічної дружності на засадах інклюзивності та залучення всіх зацікавлених сторін є одним із можливих шляхів розвитку національних спільнот для виконання Порядку денного з питань сталого розвитку на період до 2030 року [13].

Висновки. Україна міцно утвердилась як провідний постачальник агропродовольчої продукції на світовому ринку. Вона має сприятливі природно-кліматичні умови, вигідне географічне положення, традиційні ринки збуту і дедалі більше адаптується до

сучасних вимог споживачів у різних регіонах планети. Наразі лівова частка доходів вітчизняних експортерів припадає на сировинну продукцію, а на готові харчові продукти – менше 20% у їх товарній структурі. Експортний потенціал нашої держави щодо агропродовольчої продукції далеко не вичерпаний. У першу чергу, резерв криється у повнішому використанні зв'язків з Європейським Союзом.

В останні роки Україна впевнено посилює свої позиції на світовому ринку продукції рослинного походження. Майже третину загальнонаціонального і понад 80% агропродовольчого експорту нашої країни забезпечують 6 видів продукції (кукурудза, пшениця, ячмінь, соняшникові олія і макуха), що свідчить про низький ступінь товарної диверсифікації експорту, робить економіку сільськогосподарства України уразливою, чутливою до негативних змін зовнішнього середовища, кон'юнктури світових товарних ринків, внутрішньої політики і стану країн-імпортерів української продукції. Водночас частка продуктів тваринного походження не

перевищує 2-3% в сукупних обсягах експорту. Така ситуація стала наслідком невіршення низки системних проблем розвитку тваринницьких галузей, а саме низької концентрації виробництва, використання застарілих технологій вирощування тварин, що стримує збільшення продуктивності та спричинює порівняно високу собівартість виробництва продукції, незадовільний рівень логістики українських продуктів на світовому ринку, високі ризики епізоотій тощо.

Сучасна модель агропродовольчого сектору вітчизняної економіки потребує коригування, насамперед, для збереження природного потенціалу України, позиціонування країни у світі як надійного і потужного постачальника широкого асортименту високоякісної агропродовольчої продукції. Досягнення цього передбачає першочергову необхідність трансформації продовольчих систем, розвитку транспортно-логістичної інфраструктури, формування в державі ефективного інституційного середовища, активізації зовнішньоторговельного співробітництва.

Список бібліографічних посилань

1. Аграрна політика Європейського Союзу: виклики та перспективи / за ред. проф. Т. О. Зінчук. Київ : «Центр учбової літератури», 2019. 494 с.
2. Гадзало Я. М., Лузан Ю. Я. Зовнішньоекономічна діяльність та результативність функціонування аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2021. № 4. С. 6-17.
3. Гадзало Я. М., Лузан Ю. Я. Розвиток аграрного сектору економіки України в умовах євроінтеграції. *Економіка АПК*. 2021. № 8. С. 6-10.
4. Гарантування продовольчої безпеки в умовах поширення COVID-19 / Ходаківська О. В., Пугачов М. І., Шпикуняк О. Г., Патика Н. І., Грищенко О. Ю. *Економіка АПК*. 2021. № 7. С. 16-27.
5. Державна митна служба України URL : <https://customs.gov.ua>.
6. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Духницький Б. В. Основні аспекти регулювання міжнародної торгівлі агропродовольчою продукцією. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 74-80.
8. Духницький Б. В. Перспективи зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією між Україною та країнами Азії. *Економіка АПК*. 2021. № 4. С. 68-75.
9. Кернасук Ю. В. Прогноз розвитку аграрного сектору економіки з використанням штучних нейронних мереж. *Вісник аграрної науки*. 2019. № 6. С. 75-81.
10. Кириленко І. Г., Івченко В. Є., Дем'янчук В. В. Основні тенденції розвитку світового продовольчого ринку та виробництва продовольства в Україні. *Економіка АПК*. 2018. № 9. С. 34-43.
11. Михайленко О. В., Хільченко І. Ю. Аграрний сектор України: сучасний стан, проблеми та перспективи реформування галузі. *Modern Economics*. 2019. № 15. С. 148-152.
12. Патика Н. І. Напрями та перспективи інтеграції сільськогосподарства України у світовий аграрний ринок. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 23. Ч. 2. С. 53-59.

References

1. Zinchuk, T.O., et al. (2019). *Ahrarna polityka Yevropeiskoho Soiuzu: vyklyky ta perspektyvy* [Agrarian policy of the European Union: challenges and prospects]. Kyiv : «Tsentr uchbovoi literatury» [In Ukrainian].
2. Hadzalo, Ya.M. & Luzan, Yu.Ya. (2021). *Zovnishnoekonomichna dialnist ta rezultatyvnyist funktsionuvannya ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy* [Foreign economic activity and the performance of the agricultural sector of Ukraine's economy]. *Ekonomika APK*, 4, pp. 6-17 [In Ukrainian].
3. Hadzalo, Ya.M. & Luzan, Yu.Ya. (2021). *Rozvytok ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy v umovakh yevrointehratsii* [Development of the agricultural sector of Ukraine's economy under European integration]. *Ekonomika APK*, 8, pp. 6-10 [In Ukrainian].
4. Khodakivska, O.V., Pugachov, M.I., Shpykuliak, O.H., Patyka, N.I. & Hryshchenko, O.Yu. (2021). *Harantuvannya prodovolchoi bezpeky v umovakh poshyrennia COVID-19* [Ensuring food security amid the spread of COVID-19]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 16-27 [In Ukrainian].
5. Derzhavna mytna sluzhba Ukrainy [State Customs Service of Ukraine]. Retrieved from : <https://customs.gov.ua> [In Ukrainian].
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from : <http://www.ukrstat.gov.ua>. [In Ukrainian].
7. Dukhnytskyi, B.V. (2019). *Osnovni aspekty rehuliuвання mizhnarodnoi torhivli ahroprodovolchoiu produktsiieiu* [The main aspects of international agricultural trade regulation]. *Ekonomika APK*, 4, pp. 74-80 [In Ukrainian].
8. Dukhnytskyi, B.V. (2021). *Perspektyvy zovnishnoi torhivli ahroprodovolchoiu produktsiieiu mizh Ukrainoiu ta krainamy Azii* [Prospects for foreign trade in agri-food products between Ukraine and Asian countries]. *Ekonomika APK*, 4, pp. 68-75 [In Ukrainian].
9. Kernasiuk, Yu.V. (2019). *Prohnoz rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky z vykorystanniam shchuchnykh neironnykh merezh* [Forecast of the development of the agricultural sector of the economy using artificial neural networks]. *Visnyk ahrarnoi nauky*, 6, pp. 75-81 [In Ukrainian].

13. Kis, H. (2020). The use of B2B and B2C e-commerce models as a tool of anti-crisis management of industrial enterprises. *Scientific Horizons*, 23(11), 81-87. doi: 10.48077/scihor.23(11).2020.81-87.

14. Саблук П. Т., Лузан Ю. Я. Аграрна політика і чинники її реалізації. *Економіка АПК*. 2019. № 10. С. 6-17.

15. Стратегія розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні на період до 2025 року / [за ред. акад. НААН Я. М. Гадзала, М. І. Бащенко, В. М. Жука, Ю. О. Лупенка]. Київ : Аграр. наука, 2016. 216 с.

16. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

17. Шубравська О. В. Спеціалізація агропродовольчого експорту України: тенденції, драйвери, перспективи. *Економіка України*. 2021. № 4. С. 51-68.

18. Шубравська О. В., Прокопенко К. О. Сценарні оцінки розвитку сільськогосподарського виробництва України в умовах кліматичних змін та екологічних обмежень. *Економіка України*. 2017. № 2. С. 49-60.

10. Kyrylenko, I.H., Ivchenko, V.Ye. & Dem'ianchuk, V.V. (2018). Osnovni tendentsii rozvytku svitovoho prodovolchoho rynku ta vyrobnytstva prodovolstva v Ukraini [Forecast of the development of the agricultural sector of the economy using artificial neural networks]. *Ekonomika APK*, 9, pp. 34-43 [In Ukrainian].

11. Mykhailenko, O.V. & Khilchenko, I.Yu. (2019). Ahrarnyi sektor Ukrainy: suchasnyi stan, problemy ta perspektyvy reformuvannya haluzi [Agrarian sector of Ukraine: current state, problems and prospects of reforming the industry]. *Modern Economics*, 15, pp. 148-152 [In Ukrainian].

12. Palyka, N.I. (2019). Napriamy ta perspektyvy intehtatsii silskoho hospodarstva Ukrainy u svitovy ahrarnyi rynek [Directions and prospects of integration of agriculture of Ukraine into the world agricultural market]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, 23 (2), pp. 53-59 [In Ukrainian].

13. Kis, H. (2020). The use of B2B and B2C e-commerce models as a tool of anti-crisis management of industrial enterprises. *Scientific Horizons*, 23(11), 81-87. doi: 10.48077/scihor.23(11).2020.81-87.

14. Sabluk, P.T. & Luzan, Yu.Ya. (2019). Ahrarna polityka i chynnyky yii realizatsii [Agrarian policy and factors for its implementation]. *Ekonomika APK*, 10, pp. 6-17 [In Ukrainian].

15. Hadzalo, Ya.M., Bashchenko, M.I., Zhuk, V.M., Lupenko, Yu.O., et al. (2016). Stratehiia rozvytku silskohospodarskoho vyrobnytstva v Ukraini na period do 2025 roku [Strategy for the development of agricultural production in Ukraine until 2025] [za red. akad. NAAN]. Kyiv : Ahrar. nauka [In Ukrainian].

16. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym Spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnyimi derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part]. Retrieved from : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text [In Ukrainian].

17. Shubravskaya, O.V. (2021). Spetsializatsiia ahroprodovolchoho eksportu Ukrainy: tendentsii, draivery, perspektyvy [Specialization of agri-food exports of Ukraine: trends, drivers, prospects]. *Ekonomika Ukrainy*, 4, pp. 51-68 [In Ukrainian].

18. Shubravskaya, O.V. & Prokopenko, K.O. (2017). Stsenarni otsinky rozvytku silskohospodarskoho vyrobnytstva Ukrainy v umovakh klimatichnykh zmin ta ekolohichnykh obmezhen [Scenario assessments of the development of agricultural production in Ukraine in the context of climate change and environmental constraints]. *Ekonomika Ukrainy*, 2, pp. 49-60 [In Ukrainian].

Pugachov M. I., Pugachov V. M. Current challenges to the country's food supply

The purpose of the article is to analyze current trends in the development of the agri-food sector of the economy, to identify the main challenges to the stable food supply of the country and to suggest promising directions for the food systems transformation in Ukraine.

Research methods. In the process of research, a number of methods were used: abstract-logical - to formulate conclusions; comparative analysis - to compare indicators and identify trends in their change; statistical - in determining the variation in the volume and structure of exports of agri-food products; settlement and constructive - to determine the role of the agri-food sector in total Ukrainian exports; monographic - in assessing the current state and justifying the directions of development of the agri-food sector of the economy; graphic - to illustrate the identified forecast trends.

Research results. A study of the dynamics of volumes and structural changes in exports of agri-food products from Ukraine, an increase in the share of product groups and analyzed the structural dynamic changes by type of food products. A comprehensive analysis of the main challenges to the country's food security was conducted. Priorities in the transformation of Ukraine's food systems by 2030 have been identified.

Scientific novelty. Methodical and practical aspects of studying the main challenges to the country's food security and developing a promising national approach to the transformation of food systems have been further developed.

Practical significance. These approaches and the results of the study can be used by public and sectoral authorities in the organization of analytical work and the development of measures for the transformation of food systems. Figs.: 2. Refs.: 18.

Keywords: agrarian economy; food systems; export; production; development; forecast; efficiency.

Pugachov Mykola Ivanovich – doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS, deputy director on scientific work, National Scientific Centre “Institute of Agrarian Economics” (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: avtor05@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7507-5870>

Pugachov Volodymyr Mykolaiovych – candidate of economic sciences, senior research fellow of the department of agrarian production economics and international integration, National Scientific Centre “Institute of Agrarian Economics” (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)
E-mail: avtor05@ukr.net
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5456-5862>

Пугачёв Н. И., Пугачёв В. Н. Современные вызовы продовольственного обеспечения страны

Цель статьи – проанализировать современные тенденции развития агропродовольственного сектора, определить основные вызовы стабильному продовольственному обеспечению страны и предложить перспективные направления трансформации продовольственных систем в Украине.

Методика исследования. В процессе исследования использован ряд методов: абстрактно-логический – для формулирования выводов; сравнительного анализа – для сопоставления характеристик и выявления тенденций их конфигурации; статистический – при определении вариации объемов и структуры экспорта агропродовольственной продукции; расчетно-конструктивный – для определения роли агропродовольственного сектора в общем украинском экспорте; монографический – при оценке современного состояния и обосновании направлений развития агропродовольственного сектора экономики страны; графический – для иллюстрации выявленных прогнозных тенденций.

Результаты исследования. Проведены исследования динамики объемов и структурных изменений в экспорте агропродовольственных товаров из Украины, установлено увеличение доли товарных групп и проанализированы структурные динамические сдвиги по видам продовольственных товаров. Осуществлен комплексный анализ основных вызовов продовольственному обеспечению страны. Определены приоритеты в трансформации продовольственных систем Украины до 2030 года.

Элементы научной новизны. Приобрели дальнейшее развитие методико-практические аспекты исследования основных вызовов продовольственному обеспечению страны и разработки перспективного национального подхода к трансформации продовольственных систем.

Практическая значимость. Указанные подходы и результаты исследования могут быть использованы органами государственного и отраслевого управления при организации аналитической работы и разработки мероприятий по трансформации продовольственных систем. Илл.: 2. Библиогр.: 18.

Ключевые слова: аграрная экономика; продовольственные системы; экспорт; производство; развитие; прогноз; эффективность.

Пугачёв Николай Иванович – доктор экономических наук, профессор, академик НААН, заместитель директора по научной работе, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: avtor05@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7507-5870>

Пугачёв Владимир Николаевич – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела экономики аграрного производства и международной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: avtor05@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5456-5862>

Стаття надійшла до редакції 22.11.2021 р.

Фахове рецензування: 06.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Пугачов М. І., Пугачов В. М. Сучасні виклики продовольчого забезпечення країни. *Економіка АПК*. 2021. № 12. С. 6 – 14. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112006>

Pugachov, M.I. & Pugachov, V.M. (2021). Suchasni vyklyky prodovolchoho zabezpechennia krainy [Current challenges to the country's food supply]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 6 – 14 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112006>

* * *

УДК 631.11:711.437/.438

JEL Classification: Q13; Q15; R11

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112015>

М. П. БУТКО, доктор економічних наук, професор
В. П. КОЛОША, кандидат економічних наук
М. І. МУРАШКО, кандидат економічних наук, доцент
О. І. РАССКАЗОВ, аспірант*

Інституціональні критерії впливу сучасних агроформувань України на рівень розвитку сільських територій

Мета статті – розкрити сутність інституціональних критеріїв впливу сучасних агроформувань України на рівень розвитку сільських територій, спроможних ефективно функціонувати в нових умовах.

Методика дослідження. Підґрунтям для дослідження стали фундаментальні положення щодо розвитку аграрних підприємств у сучасних умовах та їх вплив на процеси удосконалення нормативно-правової бази модернізації продуктивних сил сільських територій. Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові методи і прийоми дослідження. Так, за використання методу системного аналізу проведено діагностику фінансового стану сільських територій під впливом діяльності сучасних агроформувань як головних бенефіціарів сільських бюджетів. Також математико-статистичний метод дозволив виявити динаміку залежності розвитку сільських територій від стану агробізнесу в цілому та агроформувань зокрема.

Результати дослідження. Встановлено, що бюджетна децентралізація суттєво вплинула на рівень розвитку сільських територій, тоді як сучасні агроформування не отримали мотиваційних джерел для зміцнення свого економічного базису. Запровадження стратегування розвитку сільських територій через зміцнення їх фінансової бази дозволяє перейти на функціонування сільських громад на засадах сталості.

Елементи наукової новизни. Розкрито сутність трансформаційних процесів та розроблено теоретико-методологічні засади інституціоналізації задля прискорення розвитку сільських територій через всебічну підтримку сучасних агроформувань.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути враховані при удосконаленні процесів децентралізації управління сільськими територіями через концентрацію фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках сталого розвитку. Табл.: 5. Рис.: 2. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: агроформування; сільські території; сталий розвиток; бюджетні ресурси; доходи сільських бюджетів; децентралізація владних повноважень; інклюзивність..

Бутко Микола Петрович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та державної служби, Національний університет «Чернігівська політехніка» МОН України (14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95)
E-mail: butko.mykola@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4349-1298>

Колоша Валерій Петрович – кандидат економічних наук, директор Приватного сільськогосподарського підприємства «Пісківське» (16542, Чернігівська обл., Ніжинський р-н, с. Піски)
E-mail: kolosha.valeriy@gmail.com

Мурашко Микола Іванович – кандидат економічних наук, доцент, директор Інституту імені Героїв Крут Міжрегіональної академії управління персоналом (14000, м. Чернігів, вул. Промислова, 17)
E-mail: asocmag076@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2957-6703>

Рассказов Олег Ігорович – аспірант кафедри менеджменту та державної служби, Національний університет «Чернігівська політехніка» (14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95)
E-mail: o.m.iarosh@gmail.com

Постановка проблеми. Сучасний сталий розвиток сільських територій визначається

значною мірою інтенсивністю та ефективністю реалізації механізмів децентралізації влади, як однієї з небагатьох масштабних реформ, котра, незважаючи на вагомий сподівання, не дозволила подолати деградацію сільських територій. Напрями децентралізації в Україні формувались як відповідь на

* Науковий керівник – М. П. Бутко, доктор економічних наук, професор.

© М. П. Бутко, В. П. Колоша, М. І. Мурашко, О. І. Рассказов, 2021

виклики, зумовлені низьким рівнем спроможності регіонів у забезпеченні зростання рівня життя населення, що на них проживає. До таких викликів слід віднести:

- асиметричний розвиток територій за нерівномірного розміщення та розвитку продуктивних сил, що у свою чергу призвело до формування диспропорцій економічного і соціального розвитку регіонів;

- поглиблення кризових процесів у регіонах, які не мали дієвих власних механізмів та інструментів розвитку, були обмежені в можливостях залучення й використання власних фінансових ресурсів;

- посилення дезінтеграційних процесів на регіональному рівні внаслідок відтоку ресурсів із територій, які не могли забезпечити сталий розвиток тощо.

Подальший розвиток таких деструктивних процесів, насамперед у межах сільських територій, міг би стати джерелом кризових незворотних процесів, які б надалі призвели до руйнації не лише окремих регіональних господарських систем, а й соціально-економічної системи країни. Це зумовило необхідність розробки і реалізації реформ, спрямованих на підвищення ефективності розвитку регіонів шляхом передачі останнім частини повноважень та ресурсів для забезпечення ефективного виконання всього їх переліку. Реформи децентралізації в Україні були розпочаті з моменту запровадження «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні», затвердженої Кабінетом Міністрів України у 2014 р., яка була сформована на засадах Європейської хартії місцевого самоврядування. Окреслені в Концепції шляхи розв'язання проблем розвитку системи місцевого самоврядування визначили етапи реалізації децентралізації в Україні, серед яких за своїм масштабом і результативністю слід виділити бюджетну децентралізацію, що сформувала потужну основу забезпечення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування, базовою ланкою яких стали об'єднані територіальні громади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інституціональні критерії впливу сучасних агроформувань на рівень розвитку сільських територій докладно досліджувалися у працях вітчизняних вчених. Так, на вирішення наукових завдань, пов'язаних із розвитком сільських територій, спрямовані напрацювання О. М. Бородіної [2];

Я. М. Гадзала, П. Т. Саблука, Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова [1]; В. М. Гейця [7]; Л. Ю. Кучер [8]; М. Ф. Кропивка [9]; М. Й. Маліка [10]; Й. Г. Тютена [11]; В. В. Юрчишина [12], French J. [13], Б'юкена Дж. М. [14].

Вітчизняні науковці концентрують свою увагу на сутнісних характеристиках аграрної реформи в Україні, регіональних відмінностях деяких аспектів її реалізації, впливу окремих агроформувань на розвиток сільських територій та відмінностях вітчизняного курсу інклюзивності, спільній аграрній політиці країн ЄС. У закордонних дослідженнях таких авторів, як J. French, K. Montiel, V. Palmieri, висвітлюються питання структурних перетворень як першорядного процесу для сталого розвитку [13].

З іншого боку, на думку зарубіжних вчених, держава – це недосконалий інститут, який дбає про власну мету, чим вона й відрізняється від інтересів індивідууму у соціумі [14].

Віддаючи належне існуючому науковому доробку, варто зауважити, що в наявних матеріалах розглядаються секторальні, регіональні, організаційно-економічні та інші проблеми аграрної економіки, як провідного сектору національного господарства України. Натомість взаємозв'язок впливу започаткованих державою процесів децентралізації на сталий розвиток сільських територій потребує подальших поглиблених досліджень.

Мета статті – розкрити сутність інституціональних критеріїв впливу сучасних агроформувань України на рівень розвитку сільських територій, спроможних ефективно функціонувати в нових умовах.

Виклад основних результатів дослідження. Для України своєрідним імперативом часу виступає децентралізація. Проте реалізація цього стратегічного курсу містить певні проблеми, виклики і навіть загрози, оскільки його імплементація в інституціональний базис державотворчого ядра відбувається за відсутності дорожньої карти модернізації продуктивних сил та адаптації до практики управління регіональним розвитком у межах пілотного проєкту.

За таких обставин визначення сутності деконцентрації владних відносин і децентралізації владних повноважень тільки через підвищення рівня бюджетної самостійності територіальних громад, без задіяння мотиваційних факторів щодо активізації економічної

діяльності на інноваційних засадах, гармонізації соціальних відносин та раціонального природокористування й охорони довкілля, залишається лише формальною складовою ефективної діяльності органів публічної влади як на центральному, так і місцевому рівнях.

Виходячи з аксіоми, що загальнонаціональний пріоритет це агропромисловий комплекс України, децентралізація має забезпечити модернізацію продуктивних сил сільських територіальних громад завдяки реалізації комплексу мотиваційних важелів задля впровадження наукових розробок у рослинництво, тваринництво та поглиблення переробки наявної сировини, формування дієвої виробничої інфраструктури аграрного ринку, розширення доступу безпосередніх виробників до організованих каналів збуту сільськогосподарської сировини.

Проте зазначене бачення ролі сучасних агроформувань у відродженні села, як «колиска» української державності не було підтверджене відповідними інституціональними напрямками.

Зокрема, бачення щодо впливу територіальних громад на закріплення господарюючих суб'єктів за місцем їх реєстрації на загальних масивах власників, запровадження мотивації до збереження регіональної спеціалізації агропродовольчого комплексу і зміцнення успадкованих вітчизняних експертних позицій замість суцільної орієнтації на такі монокультури, як соняшник, ріпак, сою та кукурудзу, а також створення нових, збереження діючих робочих місць на практиці не виправдалися.

У процесі змін це перетворилося на надмірну орієнтацію сільських територіальних громад на бюджетну децентралізацію замість спрямованості всіх видів ресурсів на активізацію економічного розвитку у сфері виробничої інфраструктури, переробки сільськогосподарської сировини, формування змішаного агропромислового та соціального бізнесу, пошуку шляхів до відродження картоплярства, льонарства, овочівництва, м'ясо-молочного скотарства, тобто тих сфер, де можна досягти продуктивної зайнятості сільського населення.

Водночас слід враховувати, що світові процеси аграрного розвитку, за визначенням міжнародних експертів, зумовлюють необхідність становлення інклюзивного стану нового українського села, через підтримку

конкурентоспроможності товаровиробників, локальних ринків продовольства, мобілізації місцевих активів для виробничої діяльності сільського населення, надходження інвестицій в особисті сільські господарства сімейного типу, сприяють зайнятості сільських жінок, молоді та вразливих верств населення. Усе зазначене має потенціал до створення потужного й тривалого впливу на економіку країни, перетворення селян на виробників якісного продовольства, надавачів послуг сільської гостинності та менеджерів навколишнього середовища [12].

Натомість сучасне українське село характеризується нерозвиненістю економіки, обмеженістю офіційної сфери працевлаштування, внаслідок чого значна частина сільського населення працює на засадах неформальної зайнятості та долучається до процесів трудової міграції. За цим, у сільській місцевості майже 30% домогосподарств живуть на загальні доходи, які нижчі за фактичний прожитковий мінімум, що майже в 1,5 раза більше порівняно з міським населенням. У 2019 р. частка домогосподарств з грошовими доходами, нижчими від прожиткового мінімуму, становила у селах 43%, у містах – 25% [7].

На подолання цих асиметричних проявів у розвитку сільської місцевості спрямована започаткована у 2014 р. децентралізаційна реформа в Україні, яка, на нашу думку, має базуватися на глибинних засадах інституціоналізму, що проявляється, з одного боку, у зміцненні основ унітарності нашої держави, з іншого – у залученні людського фактора як домінянти функціонування територіальних громад, їх згуртованості, компетентності та націленої на вирішення проблем, успадкованих і накопичених у трансформаційний період.

Проте на практиці процеси децентралізації владних повноважень звелися не до активізації економічної діяльності через створення нових робочих місць, як це наголошено у Спільній аграрній політиці ЄС третього тисячоліття. Як зазначається у цьому рішенні, господарювання на землі означає набагато більше, ніж продовольче забезпечення та експорт. Адже це неможливо здійснити без одночасного сталого розвитку сільських громад, продукування спільних благ, збереження етнокультурного середовища і біологічного різноманіття, раціонального використання природних ресурсів [2].

Водночас у вітчизняній практиці процеси децентралізації зводяться лише до перегляду міжбюджетних відносин на користь територіальних громад. Докорінних змін у сільському розвитку, зокрема запобіганню обезлюдненню сільських територій, омолодженні фермерського бізнес-середовища, локалізації продовольчого ринку можна домогтися через створення нових робочих місць у нових агроформуваннях, які концентруються у сільських населених пунктах.

Проте офіційні дані свідчать про значні диспропорції витрат місцевих бюджетів у забезпеченні сталого розвитку територій.

Так, у структурі видатків місцевих бюджетів найпотужнішим напрямом використання виявилася освіта, частка витрат на яку у 2020 р. становила 42,7% (рис. 1). Причиною таких значних обсягів витрат стала цільова освітня субвенція з державного бюджету, яка є однією з найбільш масштабних складових серед державних трансфертів. На економічну діяльність місцеві бюджети у 2020 р. спрямували 20,1% своїх видатків, що дає підстави стверджувати про помітну підтримку економічного розвитку в регіонах із використанням власних бюджетних інструментів.

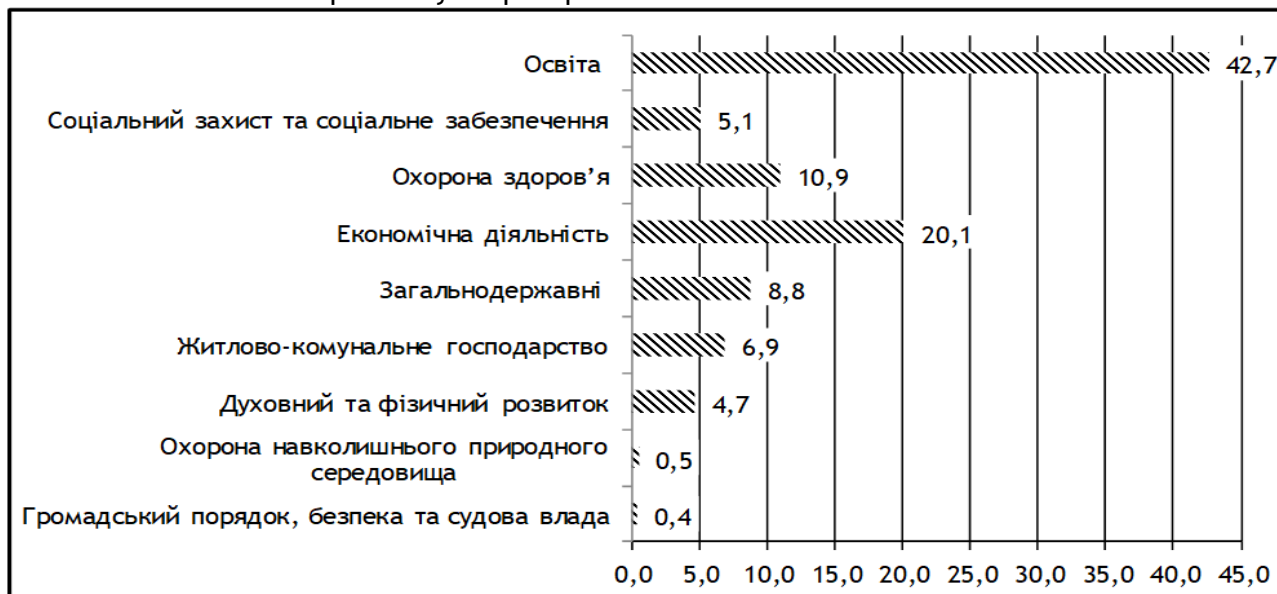

Рис. 1. Структура видатків місцевих бюджетів у 2020 р., %

Джерело: Складено авторами на основі [6].

Водночас на сумарні витрати місцевих бюджетів на соціальний захист і забезпечення та охорону здоров'я припадало 16,0% усіх витрат, що вказує на недостатній рівень фінансування згаданих сфер на місцевому рівні. Незадовільними відзначено обсяги витрат на охорону навколишнього природного середовища, із часткою у структурі місцевих бюджетів у 2020 р. лише 0,5%.

Стосовно регіонів, то за офіційними даними найбільші обсяги доходів місцевих бюджетів у 2020 р. зафіксовано в м. Києві, Дніпропетровській, Харківській, Львівській, Одеській, Київській та Донецькій областях, які впродовж 2015-2020 рр. були і залишаються лідерами у рейтингу регіональних територій за цим показником. Тобто зазначене слугує свідченням реального прояву на практиці твердження класиків економічної теорії щодо впливу територіального фактора

для спеціалізації сільськогосподарських підприємств [11].

Для дослідження результатів децентралізації й отриманих можливостей сталого розвитку сільських територій вважаємо за необхідне проаналізувати структуру доходів і витрат, оскільки у реальній практиці децентралізаційна реформа ототожнюється з можливостями місцевих бюджетів. На нашу думку, до бюджетів сільських територій слід віднести бюджети селищ, сіл та об'єднаних територіальних громад.

За офіційними даними Міністерства фінансів України, впродовж 2015-2020 рр. доходи бюджетів сільських територій зросли у 6,4 раза, від 12,2 млрд грн у 2015-му до 78,6 млрд грн у 2020 р. (табл. 1). Їхня частка у структурі доходів зведеного бюджету надзвичайно низька, хоча й має тенденцію до зростання від 1,9% у 2015-му до 5,7% у 2020 р. Серед складових бюджетів сільських

територій найпотужнішу динаміку зростання доходів зафіксовано у бюджетах ОТГ. Так, якщо у 2015 р. таких громад взагалі не спостерігалось, то у 2019 р. їхні бюджетні доходи становили 30,7 млрд грн.

Таким чином, їхні доходи у структурі бюджетів сільських територій досягли 73,6%. Доходи сільських бюджетів у грошовому вимірі мають незначну тенденцію до зростання. Протягом 2015-2020 рр. вони зросли

у 1,8 раза, від 9,5 до 16,8 млрд грн у 2020 р. Однак питома вага таких у структурі доходів сільських територій за досліджуваний період знизилася на 56,3 в.п. – до 21,4% у 2020 р. Найменші обсяги доходів були характерними для селищних бюджетів, сума яких у 2020 р. становила тільки 3,9 млрд грн, або 5,0% доходів бюджетів сільських територій.

1. Динаміка структури доходів бюджетів сільських територій у 2015-2020 рр. (без урахування трансфертів з державного бюджету)

Доходи	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Усього доходів, млн грн						
Зведений бюджет	652 031,0	782 859,5	1 016 969,5	1 184 290,8	1 289 849,2	1 376 673,8
Бюджет сільських територій	12 178,7	21 334,1	30 222,1	42 184,1	51 425,5	78 552,2
У тому числі:						
селищні	2 716,9	3 974,8	4 156,8	3 861,3	3 922,6	3 935,1
сільські	9 461,8	13 782,1	15 940,9	15 889,3	16 775,4	16 821,3
об'єднані територіальні громади	0,0	3 577,2	10 124,4	22 433,5	30 727,5	57 795,8
Питома вага, %						
Бюджети сільських територій у структурі зведеного бюджету	1,9	2,7	3,0	3,6	4,0	5,7
Селищні бюджети у структурі бюджетів сільських територій	22,3	18,6	13,8	9,2	7,6	5,0
Сільські бюджети у структурі бюджетів сільських територій	77,7	64,6	52,7	37,7	32,6	21,4
Бюджети об'єднаних територіальних громад у структурі бюджетів сільських територій	0,0	16,8	33,5	53,2	59,8	73,6

Джерело: Складено авторами на основі [4-6].

У структурі доходів бюджетів сільських територій (без урахування трансфертів із державного бюджету) провідна роль належить податковим надходженням за суми у 2020 р. 71,8 млрд грн, або 91,5% усіх доходів (табл. 2).

Неподаткові надходження генерували 6,9% доходів бюджетів сільських територій, що у 2020 р. становило 5,4 млрд грн. Решта джерел забезпечили надходження до досліджуваних бюджетів у обсязі 1,4 млрд грн, або 1,8% усіх їхніх доходів. Варто зауважи-

ти, що подібний розподіл був характерний для всіх видів бюджетів сільських територій. За статтями доходу бюджетів сільських територій основну частину податкових і неподаткових надходжень, іноземних трансфертів концентрували бюджети ОТГ (74,0%, 73,0%, 55,1%, 97,1% та 55,0% відповідно). Водночас сільські бюджети відзначилися досить високою часткою концентрації в них доходів від операцій з капіталом (34,2%) та надходжень від цільових фондів (41,6%).

2. Структура доходів бюджетів сільських територій в Україні у 2019-2020 рр. (без урахування трансфертів з державного бюджету)

Доходи	Бюджет сільських територій		У тому числі:					
			селищні		сільські		об'єднані територіальні громади	
	2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020
Усього доходів, млрд грн	51,4	78,6	3,9	3,9	16,8	16,8	30,7	57,8
У тому числі								
Податкові надходження /	41,7	71,8	3,4	3,4	15,5	15,3	28,2	53,1
Неподаткові надходження	3,6	5,4	0,3	0,4	1,0	1,0	2,2	3,9
Доходи від операцій з капіталом	0,6	1,2	0,1	0,1	0,1	0,4	0,7	0,7

Офіційні трансферти від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	-	0,02	-	0,02	-	-	-	0,02
Цільові фонди	0,1	0,18	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,08
Питома вага у структурі відповідного бюджету, %								
Усього доходів	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Податкові надходження	91,5	91,4	86,6	85,5	92,2	91,2	91,8	91,8
Неподаткові надходження	7,0	6,9	8,6	11,1	6,0	6,1	7,2	6,8
Доходи від операцій з капіталом	1,3	1,5	4,7	3,3	1,5	2,4	0,8	1,1
Офіційні трансферти від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
Цільові фонди	0,2	0,2	0,1	0,1	0,3	0,4	0,1	0,3

Джерело: Складено авторами на основі [6].

Детальний аналіз структури податкових надходжень бюджетів сільських територій свідчить, що загалом основним їх джерелом слугують податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості, які у 2020 р. становили 45,6% (табл. 3). Місцеві податки і збори на другому місці за значенням у цій структурі з часткою 43,2%. Подібне вказує на залежність доходів бюджетів сільських територій від економічної активності суб'єктів господарювання в їх межах. За аналізом сфер економічної діяльності у сільській місцевості різного типу, що здійснюють виробництво сільськогосподарської продукції або переробку наявної сировини, вони виступають структуроформуючими для відповідної території. Водночас, як відомо, поширена практика

реєстрації господарюючих суб'єктів не за місцем здійснення виробничої діяльності та ще й з урахуванням законодавчих прогалин спричиняє вимивання доходів місцевих бюджетів сільської місцевості.

Хоча вже у 2020 р. головним джерелом податкових надходжень бюджетів ОТГ стали податки на доходи, на прибуток, на збільшення ринкової вартості, частка яких становила 61,6%, тоді як місцеві податки та збори генерували лише 29,8% зазначеного обсягу податкових надходжень. Така структура свідчить про прогресуючу організацію бюджетного процесу саме в межах ОТГ, котра дозволяє отримувати більші обсяги доходів, значна частина яких пов'язана з діяльністю агроформувань.

3. Структура податкових надходжень бюджетів сільських територій у 2020 р. (без урахування трансфертів до державного бюджету), %

Податкові надходження	Бюджет сільських територій	У тому числі:		
		селищні	сільські	об'єднані територіальні громади
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	45,6	0,1	0,0	61,6
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	2,0	1,8	4,0	1,4
Внутрішні податки на товари та послуги	8,5	19,2	12,4	6,8
Місцеві податки і збори (вкл. податок на майно, єдиний податок)	43,2	76,1	82,4	29,8
Інші податки та збори (вкл. екологічний податок)	0,7	2,9	1,2	0,4
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: Складено авторами на основі [6].

Офіційні статистичні дані засвідчують, що видатки бюджетів сільських територій у 2020 р. досягли 109,7 млрд грн, що більше порівняно з 2015 р. у 6,8 раза (табл. 4). Зроста і питома вага видатків цих бюджетів у загальній структурі зведеного бюджету України від 2,4% у 2015-му до 6,9% у 2020 р. Упродовж цього періоду відбувався

перерозподіл видатків сільських бюджетів між окремими їх складовими. Як у випадку з доходами, за 2015-2020 рр. зростала частка видатків, що здійснювали бюджети об'єднаних територіальних громад, частка яких у 2020 р. становила 77,4% від загального показника, або в абсолютному вимірі 84,9 млрд грн.

4. Динаміка структури видатків бюджетів сільських територій у 2015-2020 рр. (без урахування трансфертів до державного бюджету)

Видатки	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Усього видатків, млн грн						
Зведений бюджет	679 871,4	835832,1	1056973,1	1250189,5	1 372 350,6	1 595 395,9
Бюджет сільських територій	16 015,2	24 719,5	41 299,3	61 649,9	76 284,3	109 664,0
селищні	3 704,8	4 586,1	5 419,6	5 151,2	5 148,0	5 278,4
сільські	12 310,4	14 179,9	18 820,4	19 186,8	20 458,9	19 453,0
об'єднані територіальні громади	0,0	5 953,5	17 059,3	37 311,9	50 677,4	84 932,6
Питома вага, %						
Бюджети сільських територій у структурі зведеного бюджету	2,4	3,0	3,9	4,9	5,6	6,9
Селищні бюджети у структурі бюджетів сільських територій	23,1	18,6	13,1	8,4	6,7	4,8
Сільські бюджети у структурі бюджетів сільських територій	76,9	57,4	45,6	31,1	26,8	17,7
Бюджети об'єднаних територіальних громад у структурі бюджетів сільських територій	0,0	24,1	41,3	60,5	66,4	77,4

Джерело: Складено авторами на основі [4-6].

У структурі видатків бюджетів сільських територій у 2020 р. найбільші значення виявилися за трьома основними напрямками – фінансування освіти (46,0%, або 50,4 млрд грн), загальнодержавних функцій (19,3%, або 21,2 млрд грн) та економічної діяльності (12,8%, або 14,0 млрд грн), тоді як витрати на інші напрями становили близько 21,9% (табл. 5). По окремих бюджетах спостеріга-

ється дещо інша ситуація. Так, у селищних бюджетах частка витрат на ці напрями була на рівні 22,3, 26,9 та 21,4% відповідно, сільських – 16,2, 40,8 та 20,1% відповідно. Водночас бюджети ОТГ витрачали 54,3% своїх коштів на забезпечення функціонування закладів освіти, при цьому на виконання загальнодержавних функцій та економічну діяльність – лише 13,9 і 10,6% відповідно.

5. Структура видатків бюджетів сільських територій в Україні у 2020 р. (без урахування трансфертів до державного бюджету)

Видатки	Бюджет сільських територій	У тому числі:		
		селищні	сільські	об'єднані територіальні громади
Усього видатків	109664,0	5278,4	19453,0	84932,6
У тому числі:				
Загальнодержавні функції	21191,8	1422,1	7944,5	11825,2
Громадський порядок, безпека та судова влада	750,9	82,5	219,1	449,3
Економічна діяльність	14027,6	1130,9	3902,2	8994,5
Охорона навколишнього природного середовища	630,9	112,2	210,6	308,1
Житлово-комунальне господарство	10054,1	1051,3	2170,4	6832,4
Охорона здоров'я	3978,3	8,5	38,6	3931,2
Духовний та фізичний розвиток	5564,4	202,0	1443,4	3919,0

Освіта	50408,4	1179,7	3145,0	46083,7
Соціальний захист та соціальне забезпечення	3057,7	89,3	379,2	2589,2
Питома вага у структурі відповідного бюджету, %				
Усього видатків	100,0	100,0	100,0	100,0
Загальнодержавні функції	19,3	26,9	40,8	13,9
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,7	1,6	1,1	0,5
Економічна діяльність	12,8	21,4	20,1	10,6
Охорона навколишнього природного середовища	0,6	2,1	1,1	0,4
Житлово-комунальне господарство	9,2	19,9	11,2	8,0
Охорона здоров'я	3,6	0,2	0,2	4,6
Духовний та фізичний розвиток	5,1	3,8	7,4	4,6
Освіта	46,0	22,3	16,2	54,3
Соціальний захист та соціальне забезпечення	2,8	1,7	1,9	3,0

Джерело: Складено авторами на основі [6].

Виходячи з позицій сталого розвитку сільських територій варто відзначити той факт, що сформована структура видатків їхніх бюджетів унеможливує комплексну реалізацію програм такого типу розвитку на місцевому рівні. Причиною цього слугують диспропорції видатків на розвиток соціальної, економічної сфери. Так, якщо на розвиток соціальної сфери, до якої слід віднести житлово-комунальне господарство, охорону здоров'я, духовний і фізичний розвиток, освіту, соціальний захист та соціальне

забезпечення, бюджети сільських територій спрямовують 66,6% витрат (від 36,9% із сільських до 74,6% з ОТГ), на економічну діяльність 12,8% (від 110,6% з ОТГ до 21,4% із селищних), то на охорону навколишнього природного середовища – лише 0,6% (від 0,4% з ОТГ до 2,1% із селищних).

При цьому у структурі видатків бюджетів сільських територій на фінансування сільського, лісового, рибного господарств та мисливства спрямовується тільки 1,8% коштів (рис. 2).

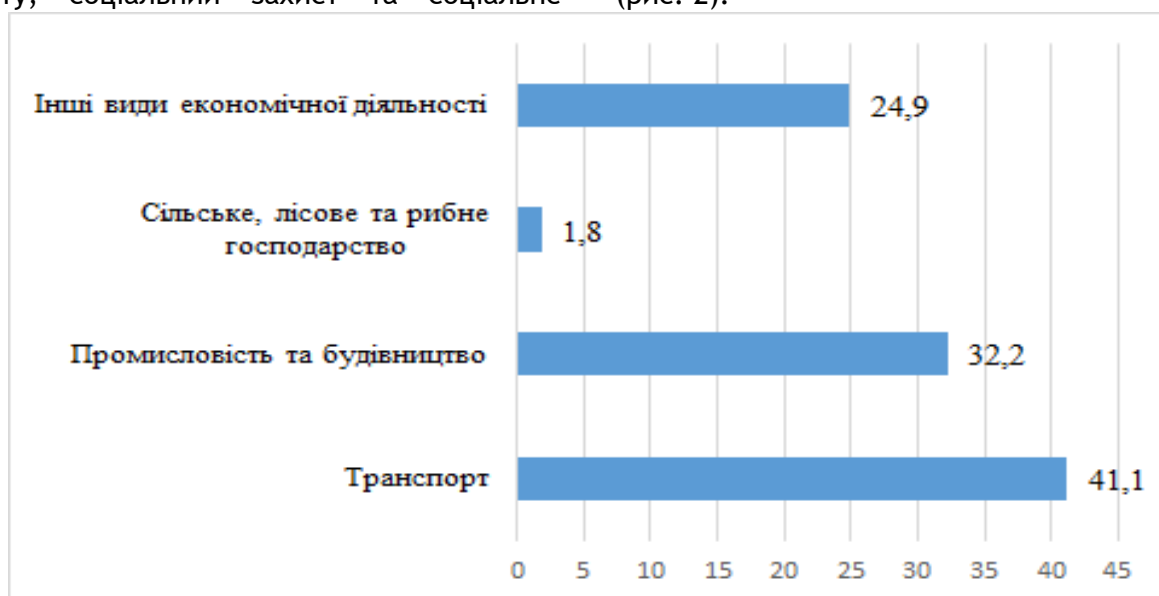

Рис. 2. Структура витрат бюджетів сільських територій на економічну діяльність у 2020 р., %

Джерело: Складено авторами на основі [6].

Водночас на транспорт, промисловість і будівництво сумарно витрачається 73,3% бюджетних коштів цих територій. Така

ситуація, за якої основні місцеві структуроформуючі види економічної діяльності фінансуються на надзвичайно низькому

рівні, в умовах, коли вони забезпечують значну частину доходів бюджетів сільських територій, вкрай негативна.

Висновки. За проведенням аналізом можна стверджувати, що в Україні в процесі децентралізації розвиток сільських територій не забезпечується за рахунок активізації діяльності агроформувань різної організаційно-правової форми. Відсутність активних дій з боку державних і місцевих органів влади, а також підприємницьких структур у подальшому поглиблюватиме ризики сталого розвитку сільських територій, для подолання яких необхідно:

- забезпечити високий рівень економічного зростання у агроформуваннях різної організаційно-правової форми при поєднанні такого з однаковими можливостями людей у його забезпеченні та користуванні результатами;
- формування збалансованого аграрного бізнес-середовища, що стане підґрунтям економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання;
- поширення на селі несільськогосподарської діяльності з метою подолання бідності;

Список біографічних посилань

1. Аграрна реформа в Україні, її наукове забезпечення, результативність / Гадзало Я. М., Саблук П. Т., Лупенко Ю. О., Месель-Веселяк В. Я., Федоров М. М. *Економіка АПК*. 2021. № 7. С. 6-15.
2. Бородіна О. М. САП ЄС як динамічне сполучення галузевих потреб і суспільних інтересів. *Економіка України*. 2016. № 11. С. 58-70.
3. Бутко М. П. Біфуркаційний стан державотворчого ядра України в умовах реалізації євроінтеграційного курсу. *Економіка України*. 2017. № 10. С. 49-64.
4. Бюджет України 2017 : стат. зб. Київ : Мінфін, 2018. URL : <https://mof.gov.ua/uk/download/page/448>.
5. Бюджет України 2019 : стат. зб. Київ : Мінфін, 2020. URL : <https://mof.gov.ua/uk/download/page/2937>.
6. Бюджет України 2020 : стат. зб. Київ : Мінфін, 2021. URL : [https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2020_\(for_website\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2020_(for_website).pdf).
7. Геєць В. М., Бородіна О. М., Прокопа І. В. Інклюзивність як напрям і візія сільського розвитку в Україні. *Економіка України*. 2021. № 11/708. С. 3-21.
8. Кучер Л. Ю. Регіональні відмінності впровадження інноваційних проектів у підприємствах аграрного сектора. *Регіональна економіка*. 2021. № 3. С. 91-98.
9. Лупенко Ю. О., Кропивко М. Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності. *Економіка АПК*. 2013. № 7. С. 5-20.
10. Малік М. Й. Підприємництво і розвиток сільських територій. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 97-103.
11. Тютен И. Г. Изолированное государство / пер. с нем. Е.А. Торнеус. Москва : Экономическая жизнь, 1926. 326 с.
12. Юрчишин В. В. Сучасні аграрні перетворення в Україні. Ретроспективний нарис у трьох частинах. Київ : ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2013. 424 с.
13. French J., Montiel K., Palmieri V. Innovation in agriculture: a key process for sustainable development. IICA: Website. 2014. URL: <http://repositorio.iica.int/bitstream/11324/2607/1/BVE17038694i.pdf>.

– сприяння розвитку сільськогосподарської інфраструктури у напрямі поліпшення умов життєдіяльності жителів усіх сільських поселень, особливо периферійних;

– становлення ефективних сільських інституцій, здатних забезпечувати реалізацію всіх прав селян;

– заохочення громадянського суспільства, органів влади і самоврядування, представників бізнесу до формування на партнерських засадах спільного життєвого середовища, соціального гармонізованого й екологічно безпечного та синергійно спрямованого на ефективну економічну діяльність.

Оптимальним виходом з такої ситуації повинно стати формування інтегрованих виробничо-господарських утворень нового рівня, які мають можливість забезпечити формування і використання ресурсів сільських територій з метою забезпечення їх сталого розвитку.

У такому контексті було б доцільно вивчити причини знелюднення сільських територій та перспективи подолання наявних негативних тенденцій задля активізації використання людського потенціалу українського села.

References

1. Hadzalo, Ya.M., Sabluk, P.T., Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliak, V.Ya. & Fedorov, M.M. (2021). Agrarna reforma v Ukraini, yii naukove zabezpechennia, rezultatyvnist [Agrarian reform in Ukraine, its scientific support, effectiveness]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 6-15 [In Ukrainian].
2. Borodina, O.M. (2016). SAP YeS yak dynamichne spoluchennia haluzevykh potreb i suspilnykh interesiv [SAP EU as a dynamic combination of sectoral needs and public interests]. *Ekonomika Ukrainy*, 11, pp. 58-70 [In Ukrainian].
3. Butko, M.P. (2017). Bifurkatsiinyi stan derzhavotvorchoho yadra Ukrainy v umovakh realizatsii yevrointehratsiinoho kursu [Bifurcation state of the state-building core of Ukraine in the conditions of realization of the European integration course]. *Ekonomika Ukrainy*, 10, pp. 49-64 [In Ukrainian].
4. Biudzheth Ukrainy 2017 : stat. zb. [Budget of Ukraine 2017: Statistical Collection]. (2018). Kyiv : Minfin. Retrieved from : <https://mof.gov.ua/uk/download/page/448> [In Ukrainian].
5. Biudzheth Ukrainy 2019 : stat. zb. [Budget of Ukraine 2019: Statistical Collection]. (2020). Kyiv : Minfin. Retrieved from : <https://mof.gov.ua/uk/download/page/2937> [In Ukrainian].
6. Biudzheth Ukrainy 2020 : stat. zb. [Budget of Ukraine 2020: Statistical collection]. (2021). Kyiv: Ministry of Finance of Ukraine. Retrieved from : [https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2020_\(for_website\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2020_(for_website).pdf) [In Ukrainian].
7. Heiets, V.M., Borodina, O.M. & Prokopa, I.V. (2021). Inkluzivnist yak napriam i viziia silskoho rozvytku v Ukraini [Inclusiveness as a direction and vision of rural development in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, 11/708, pp. 3-21 [In Ukrainian].
8. Kucher, L.Yu. (2021). Rehionalni vidminnosti vprovadzhennia innovatsiinykh proektiv u pidpriemstvakh ahrarnoho sektora [Regional differences in the implementation of innovative projects in agricultural enterprises]. *Rehionalna ekonomika*, 3, pp. 91-98 [In Ukrainian].
9. Lupenko, Yu.O. & Kropyvko, M.F. (2013). Ahrokholdynhy v Ukraini ta posylennia sotsialnoi spriamovanosti yikh diialnosti [Agricultural holdings in Ukraine and strengthening the social orientation of their activities]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 5-20 [In Ukrainian].

14. Miklovda, V., Pityulych, M., Hoblyk, V., & Pityulych, M. (2021). Current trends in the demographic development of the population of small villages in Zakarpattia region. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics"*, 8(3), 67-74. doi: 10.52566/msu-econ.8(3).2021.67-74.

10. Malik, M.Yo. (2016). Pidpriemnytstvo i rozvytok sil'skykh terytorii [Entrepreneurship and rural development]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 97-103 [In Ukrainian].

11. Tjuten, I.G. (1926). Izolirovannoe gosudarstvo [Isolated state]. (E.A. Torneus, Trans.). Moskva : Jekonomicheskaja zhizn' [In Russian].

12. Yurchyshyn, V.V. (2013). Suchasni aharni peretvorennia v Ukraini. Retrospektyvnyi narys u trokh chastynakh [Modern agrarian transformations in Ukraine. Retrospective essay in three parts]. Kyiv : DU «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy» [In Ukrainian].

13. Dziuba, T. (2021). Information model for improving accounting and analytical support for economic potential management. *Scientific Horizons*, 24(2), 108-119. doi: 10.48077/scihr.24(2).2021.108-119.

14. Miklovda, V., Pityulych, M., Hoblyk, V., & Pityulych, M. (2021). Current trends in the demographic development of the population of small villages in Zakarpattia region. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics"*, 8(3), 67-74. doi: 10.52566/msu-econ.8(3).2021.67-74.

Butko M. P., Kolosha V. P., Murasko M. I., Rasskazov O. I. Institutional criteria of influence of Ukraine's modern agricultural formations on the level of rural areas development

The purpose of the article is to reveal the essence of the institutional criteria for the impact of modern agricultural forms of Ukraine on the level of development of rural areas, able to function effectively in the new conditions.

Research methods. The basis for the study was the fundamental provisions for the development of agricultural enterprises in modern conditions and their impact on the processes of improving the regulatory framework for the modernization of productive forces in rural areas. To achieve this goal, general scientific methods and modern research were used: the method of systems analysis, mathematical and statistical, and socio-economic forecasting.

Research results. Research has shown that budget decentralization has significantly affected the level of development of rural areas, and modern agricultural formation does not receive motivational sources to strengthen its economic base. The introduction of a spatial development strategy through the strengthening of the financial base of rural territorial communities allows moving to the functioning of rural areas on a sustainable basis.

Scientific novelty. The essence of transformation processes is revealed, and theoretical and methodological bases of institutionalization of transition from budgetary to financial decentralization for the acceleration of development of rural territories through comprehensive support of modern agroformations are developed.

Practical significance. The study results can be taken into account in improving the processes of decentralization of rural management through the concentration of financial resources in priority areas of sustainable development. Tabl.: 5. Figs.: 2. Refs.: 14.

Keywords: agricultural formation; rural areas; sustainability; budgetary resources; revenues of rural budgets; decentralization of power; inclusiveness.

Butko Mykola Petrovych – doctor of economic sciences, professor, head of the department of management and public service, Chernihiv Polytechnic National University (95, Shevchenko St., Chernihiv, 14035)

E-mail: butko.mykola@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4349-1298>

Kolosha Valerii Petrovych – candidate of economic sciences, director of the private agricultural enterprise «Piskivske» (Pisky village, Chernihiv region, 16542)

E-mail: kolosha.valeriy@gmail.com

Murashko Mykola Ivanovych – candidate of economic sciences, associate professor (docent), director of the Institute of Heroes of Kruty Interregional Academy of Personnel Management (17, Promyslova St., Chernihiv, 14000)

E-mail: asocmag076@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2957-6703>

Rasskazov Oleh Ihorovych – post-graduate student of the department of management and public service, Chernihiv Polytechnic National University (95, Shevchenko St., Chernihiv, 14035)

E-mail: o.m.iarosh@gmail.com

Бутко Н. П., Колоша В. П., Мурашко Н. И., Рассказов О. И. Институциональные критерии влияния современных агроформирований Украины на уровень развития сельских территорий

Цель статьи – раскрыть сущность институциональных критериев влияния современных агроформирований Украины на уровень развития сельских территорий, способных эффективно функционировать в новых условиях.

Методика исследования. Основой для исследования стали фундаментальные положения по развитию аграрных предприятий в современных условиях и их влияние на процессы усовершенствования нормативно-правовой базы модернизации производительных сил сельских территорий. Для достижения поставленных целей использованы современные общенаучные методы и приемы исследования. Так, с использованием метода системного анализа проведена диагностика финансового состояния сельских территорий под влиянием деятельности современных агроформирований как главных бенефициаров сельских бюджетов. Также математико-статистический метод позволил выявить динамику зависимости развития сельских территорий от состояния агробизнеса в целом и агроформирований в частности.

Результаты исследования. Установлено, что бюджетная децентрализация существенно повлияла на уровень развития сельских территорий, тогда как современные агроформирования не получили мотивационных источников для укрепления своего экономического базиса. Введение стратегирования развития сельских территорий через укрепление их финансовой базы позволяет перейти на функционирование сельских общин на основе устойчивости.

Элементы научной новизны. Раскрыта сущность трансформационных процессов и разработаны теоретико-методологические основы институционализации для ускорения развития сельских территорий через всестороннюю поддержку современных агроформирований.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть учтены при усовершенствовании процессов децентрализации управления сельскими территориями через концентрацию финансовых ресурсов на приоритетных направлениях устойчивого развития. Табл.: 5. Илл.: 2. Библиогр.: 14.

Ключевые слова: агроформирование; сельские территории; устойчивое развитие; бюджетные ресурсы; доходы сельских бюджетов; децентрализация властных полномочий; инклюзивность.

Бутко Николай Петрович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой менеджмента и государственной службы, Национальный университет «Черниговская политехника» МОН Украины (14035, г. Чернигов, ул. Шевченко, 95)

E-mail: butko.mykola@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4349-1298>

Колоша Валерий Петрович – кандидат экономических наук, директор Частного сельскохозяйственного предприятия «Песковское» (16542, Черниговская обл., Нежинский р-н, с. Пески)

E-mail: kolosha.valeriy@gmail.com

Мурашко Николай Иванович – кандидат экономических наук, доцент, директор Института имени Героев Крут Междурегionalной академии управления персоналом (14000, г. Чернигов, ул. Промышленная, 17)

E-mail: asocmag076@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2957-6703>

Рассказов Олег Игоревич – аспирант кафедры менеджмента и государственной службы, Национальный университет «Черниговская политехника» (14035, г. Чернигов, ул. Шевченко, 95)

E-mail: o.m.iarosh@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 20.10.2021 р.

Фахове рецензування: 01.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Бутко М. П., Колоша В. П., Мурашко М. І., Рассказов О. І. Інституціональні критерії впливу сучасних агроформувань України на рівень розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2021. № 12. С. 15 – 25. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112015>

Butko, M.P., Kolosha, V.P., Murasko, M.I. & Rasskazov, O.I. (2021). Instytutsionalni kryterii vplyvu suchasnykh ahroformuvan Ukrainy na riven rozvytku sil'skykh terytorii [Institutional criteria of influence of Ukraine's modern agricultural formations on the level of rural areas development]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 15 – 25 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112015>

* * *

Новини АПК

Україна достроково оновила рекорд аграрного експорту - Микола Пугачов

Згідно з актуальними даними Державної митної служби України, за 11 місяців 2021 року Україна експортувала агропродовольчої продукції (групи 1-24 УКТЗЕД) на суму 24,4 млрд дол. США, перевищивши найбільший за часів незалежності нашої держави показник за весь 2020 рік у 22,2 млрд дол. США. У результаті Україна вчетверте поспіль оновлює рекорд аграрного експорту, поінформував заступник директора Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», академік НААН Микола Пугачов.

Крім того, зауважив він, заздалегідь оновлено рекорд зовнішніх поставок вітчизняними компаніями плодово-ягідної продукції (група 08 УКТЗЕД), експорт якої у січні-листопаді 2021 року сягнув 329 млн дол. США. Вирішальним чинником стало збільшення вартості продажу заморожених фруктів і ягід до 205 млн дол. США, при тому що кількісний показник їх експорту також сягнув найвищої в історії позначки – майже 73 тис. тонн.

Рекордних обсягів досяг і продаж на закордонних ринках українських макаронних виробів, який за 11 місяців поточного року становив 35 тис. тонн.

За прогнозними розрахунками науковців Інституту аграрної економіки, дуже високою є ймовірність досягти за підсумками 2021 року історично максимального для України обсягу експорту м'яса птиці.

До завершення поточного року зазначені показники ще збільшаться. Але вже зараз можна стверджувати, що такі позитивні результати досягнуті завдяки триваючій тенденції зростання світових цін на всі види продовольства, а також успіхам вітчизняних експортерів у сегментах, де вдалося цілком використати існуючу кон'юнктуру, задовольняючи потреби споживачів, підсумував Микола Пугачов.

Пресслужба ННЦ «Інститут аграрної економіки»

УДК 338.432

JEL Classification: Q12; Q1

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112026>

О. В. ГОРБАТЮК, кандидат економічних наук

Індикативна оцінка результативності інноваційного розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки

Мета статті – удосконалити індикативну оцінку результативності інноваційного розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки, розглянути нові можливості та ефективність.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано методи інституціонального й економічного аналізу, а також синтезовані міждисциплінарні підходи до відпрацювання методології індикативних критеріїв характеристики значень ефектів розвитку аграрного сектору за результативними чинниками структуризації динаміки господарювання; системний підхід для визначення критеріїв індикативної оцінки результативності економічної, соціальної та прогнозу можливих інституційних ефектів; абстрактно-логічний метод для структуризації і класифікації індикаторів аграрного сектору та окреслення напрямів індикативного аналізу.

Результати дослідження. Представлено обґрунтування доцільності індикативної оцінки результативності інноваційного розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки, засад формування й визначення перспективи функціонування сільськогосподарських підприємств. Для цього досліджено індикатори інноваційності аграрного підприємництва та індикатори результативності.

Елементи наукової новизни. Запропоновано методичний підхід до здійснення аналізу, соціально-економічного стану, ефективності й окреслення модельної перспективи розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки – за допомогою індикаторів оцінювання діяльності господарств за рівнями та ефектами їх діяльності.

Практична значущість. Методичний підхід доцільно застосовувати як базу аналізу суб'єктів господарювання та динаміки ефектів господарювання в аграрному секторі, відповідно до наявних практичних пріоритетів статистичної звітності підприємств. Табл.: 3. Бібліогр.: 12.

Ключові слова: індикатори; індикативна оцінка, інновації; конкурентоспроможність; аграрне підприємництво; аграрний сектор.

Горбатюк Олександр Вікторович – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри управління персоналом і економіки праці, Хмельницький національний університет (29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11)

E-mail: horbatyuk79@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2450-6140>

Постановка проблеми. Сільськогосподарські виробники зацікавлені у результативності впровадження інновацій, конкурентоспроможності, зниженні виробничих витрат, поліпшенні якості сільськогосподарської продукції тощо. Проте привабливість інновацій у сільському господарстві полягає не лише в кращому фінансово-економічному стані окремих агропромислових структур. Активне впровадження інновацій у сільському господарстві передбачає нагромадження нових знань, підвищення рівня наукового потенціалу, мінімізацію сировинної спрямованості аграрного сектору, створення доданої вартості за рахунок розвитку інтелектуального капіталу, а також питомої ваги

високоєфективних й ощадливих технологій, нових сортів, порід та засобів захисту при виробництві сільськогосподарської продукції. Актуально постають проблеми індикативної оцінки результативності інноваційного розвитку аграрного сектору. Кінцевим результатом цього стає підвищення агроекологічного іміджу, зростання обсягів реалізації продукції, що збільшує прибуток сільськогосподарського підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо достатньо наукових праць, в яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми і на які спирається автор. Вагомим виявився внесок у теорію дослідження інноваційного розвитку в аграрному секторі таких науковців, як Ю. Лупенко [6]; М. Малік [2]; П. Саблук [8] та ін. Серед

© О. В. Горбатюк, 2021

дослідників інституціонального аналізу та індикативної оцінки результативності інноваційного розвитку аграрного сектору економіки слід виокремити Л. Курило [11]; В. Мамчура [4]; О. Ходаківську [10]; О. Шпикуляка [3]. Незважаючи на широке коло наукових напрацювань із піднятої проблеми, недостатньо розкритими залишаються питання розроблення методичних засад індикаторів інноваційного розвитку та результативності впровадження інновацій в умовах формування національної інноваційної системи й у аграрному секторі щодо підприємництва. Основу теоретико-методичних засад індикативної оцінки результативності інноваційного розвитку аграрного сектору становлять індикатори аграрних підприємств. Тому й необхідно запропонувати концептуально-методичні положення удосконалення індикативної оцінки результативності інноваційного розвитку аграрного сектору на практиці з використанням статистичних даних.

Мета статті – удосконалити індикативну оцінку результативності інноваційного розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки, розглянути нові можливості та ефективність.

Виклад основних результатів дослідження. Основними теоретико-методичними засадами індикативної оцінки результативності інноваційного розвитку аграрного сектору визначено актуальність, значущість, багатоаспектність.

Інноваційний розвиток аграрного підприємства являє собою об'єктивний процес, мотивації, що розглядається як підтримуваний державою, стимульований ринком та втілюваний суб'єктами підприємництва чинник. У класичному контексті наукового дискурсу об'єктивно доведеним вважається факт того, що підприємництво та інновації – це єдиний комплекс факторів, без яких ефективність стає проблемою у досягненні високих значень. Тому інноваційний розвиток за характером вважаємо індикатором ефективності, а її рівень – індикатором інноваційності, хоча в аграрному секторі ще фундаментально діє фактор природно-кліматичних умов, який визнається переважаючим.

Побудова методичної конструкції індикативної оцінки інноваційного розвитку аграрних підприємств можлива за умови удосконалення організаційно-економічного механізму. У механізмі інноваційного розвитку

аграрних підприємств безпосередньо задіяні технологічні інновації, технологічно нові продукти, технологічно удосконалені продукти, технологічно аксіологічні продукти, а також інноваційна продукція як наслідок їх залучення у виробничий процес.

У методичному аспекті слід розрізняти загальні і часткові індикатори інноваційного розвитку. Загальні виступають універсальними, тоді як часткові – спеціалізованими. Важливі показники ресурсозабезпеченості інноваційної діяльності підприємства в частині: організації виробництва; рівня фінансового забезпечення бізнесу; вкладення інвестицій в інновації; інтелектуально-кадрової складової; структури і характеру власності на активи; якості й характеристик технології виробництва продукції. Також необхідно звертати дослідницьку увагу на інноваційну активність підприємств стосовно залучення нових техніки і технологій, нових сортів рослин, порід тварин, засобів захисту рослин як ефекту їх дифузії. Проте вітчизняна статистика за джерелами інформації й охопленням відповідного ареалу підприємств, зокрема аграрних, досить обмежена.

Індикатори інноваційного розвитку аграрних формувань слід розглядати у двох основних сегментах: інтелектуального капіталу (наявність персоналу та його освітньо-кваліфікаційні характеристики зайнятих) і рівня інноваційно-технологічного забезпечення підприємницької діяльності (використання організаційних, технологічних, технічних та інших інновацій).

Зазначені індикативно оцінювані пріоритети у практичному втіленні досягаються лише шляхом опитування суб'єктів господарювання, адже державні статистичні спостереження у такому контексті не проводяться. Тому варто зосередити увагу на загальноекономічних параметрах інноваційності, набутих у певному рівні ефективності підприємницької діяльності.

Питання індикативної оцінки інноваційного розвитку аграрних підприємств досить складне щодо набуття можливості емпіричного аналізу. Відсутність необхідної статистичної інформації саме з цієї категорії суб'єктів значно звужує предметну сукупність явищ, які можливо проаналізувати. Тому розробка й аналіз індикаторів має зосереджуватися на теоретико-методичних аспектах проблеми із залученням загально-

економічних параметрів розвитку аграрного підприємництва.

Інноваційний розвиток підприємництва в аграрному секторі економіки вирізняється особливим значенням. Залучення інновацій та ефективне їх впровадження – вирішальний аспект конкурентоспроможності агробізнесу. Також треба розуміти, що з огляду на вітчизняні реалії розвитку малого аграрного підприємництва сьогодні необхідно здійснити хоча б опосередковану індикативну оцінку рівня його інноваційності. Звідси пропонується згаданий аспект проблеми до наукового розв’язання через оцінювання результативних показників діяльності як похідних ефектів рівня інноваційності. При цьому обов’язкове запровадження системи показників – індикаторів дослідження інноваційного розвитку аграрних підприємств, адже в галузевому вимірі тут, безумовно, наявні свої особливості. Дослідники при необхідності застосовують методологію абстракцій, зокрема і методи припущень для аналізу інноваційного розвитку. Саме в зазначеному контексті пропонується діяти,

формуючи методичні положення розробки й аналізу індикаторів інноваційного розвитку аграрних підприємств. Індикативно оцінюючи інноваційність аграрних підприємств, які в наведеному дослідницькому випадку представлені як виробники сільськогосподарської продукції-сировини, дещо абстрагуємося від посуб’єктної конкретики інновацій. Головним індикатором інноваційності розвитку аграрних підприємств вважаємо кінцеві результати господарювання у кількісному та якісному вираженні. Тобто набутий ефект господарювання у вигляді урожайності сільськогосподарських культур, продуктивності худоби і птиці, вартості валової продукції, прибутковості. Проте в умовах України аграрні підприємства досягають відповідного ефекту переважно за рахунок удосконалення комбінацій факторів виробництва, власної інноваційної, самовідданої праці та родючості ґрунтів.

Перелік індикаторів (показників), які пропонується залучати до оцінки стану інноваційного розвитку аграрних підприємств, наступний (табл. 1).

1. Індикатори (показники) інноваційності аграрного підприємництва

Індикатор (показник)	Опосередкування інноваційності
Рівень урожайності сільськогосподарських культур, ц з 1 га	Залежить від якості сортів рослин і технології та організації виробництва
Витрати: на 1 га площі, грн - на одну голову худоби, грн	Залежить від технології та організації виробництва
Продуктивність худоби: середній надій молока; середній настриг вовни; середня несучість курей тощо	Залежить від порід тварин і технології та організації виробництва
Виробництво валової продукції у порівнянних цінах на: 100 га с.-г. угідь 1 га посіву (рослинництво) 1 працівника	Залежить від якісних характеристик, способу задіяння наявних засобів виробництва та предметів праці
Структура валової продукції за галузями і видами	Залежить від ідеології позиціонування на ринку
Кількість підприємств: фермерські	Індикатор економічного піднесення сільських територій

Джерело: Сформовано на основі опрацьованої літератури [4, 10].

Тут знову простежується лише загальний контекст оцінок рівня інноваційності та конкурентоспроможності, який здебільшого констативний за параметрами набутої ефективності.

Відсутність фінансових можливостей для придбання інновацій, особливо проривних, обмежує зростання рівня інноваційності підприємств та визначає залежність ефективності від природно-кліматичних умов. Констатуємо, що здебільшого аграрні підприємства практично не виробляють інноваційної продукції в класичному розумінні цього слова, фактично свідомо ігноруючи фактор іннова-

ційності внаслідок об’єктивних причин, у тому числі інституційного характеру. Інноваційність аграрних підприємств підпорядкована загальним тенденціям дифузії (поширення) технологій, при цьому підприємства точково їх впроваджують, покладаючись переважно на критерій «як у всіх». У методичному аспекті представлення індикативних оцінок варто зауважити, що індикатором інноваційного розвитку аграрних підприємств як особливої форми господарювання виступають підприємницькі здібності, тобто підприємливість та інноваційність.

Характер інноваційності аграрних підприємств в Україні особливий, оскільки у своїй основі цілком залежний від інституціональних інновацій. Тому рівень інноваційності – головний індикатор підприємницького ефекту, який в тому числі підпорядкований інноваціям.

Розрахунок результативності інноваційного розвитку необхідно проводити стосовно до умов, коли виробництво нормально функціонує і досягаються характерні для нього індикатори: агротехнічні, зоотехнічні, техніко-експлуатаційні та економічні.

Вважаємо правильним притримуватися думки вчених-економістів П. Т. Саблука, О. Г. Шпикуляка, Л. І. Курило, котрі у своїй науковій праці аргументують, «що результативність впровадження інновацій маючи широкий спектр застосування може бути різних видів. Багатоаспектність та різноманітність функцій сільського господарства безсумнівно створює і різні за характером результати та ефекти» [8].

Звідси, потрібно розглядати широку структуру індикаторів, які всезагально можна класифікувати в проєкції на розвиток у цілому й ідентифікувати за сегментами – економічний, соціальний, організаційно-інституційний та аксіологічний, щодо аграрних підприємств зокрема. У такому контексті

вибудовуються теоретико-методичні засади індикативної оцінки результативності інноваційного розвитку аграрного сектору.

Економічні індикатори допоможуть показати у вартісному вираженні витрати та фінансовий результат від впровадження інновацій у сільському господарстві. Соціальні індикатори передають вплив інновацій у сільському господарстві на стан суспільства (зайнятість). Організаційно-інституційні сприяють аналізу діяльності організаційних форм впровадження інновацій та форм господарювання у сільському господарстві. Аксіологічні індикатори допоможуть зорієнтувати з погляду цінності інновації, орієнтації інновації на задоволення потреб людини, стосовно принципів, норм, які регулюють взаємодію в освітній, науковій сфері та формують компонент відносин у структурі особистості.

Напрями удосконалення аналізу результативності інноваційного розвитку суб'єктів аграрного сектору відіграють важливу роль у формуванні концептуальних положень удосконалення організаційно-економічного забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору. За допомогою статистичних даних проведено практичний аналіз результативності розвитку сільськогосподарських підприємств, у тому числі й фермерських господарств (табл. 2) [10].

2. Аналіз складу, структури та динаміки продукції сільського господарства за видами

№ з/п	Показник	2018 р.		2019 р.		Відхилення	
		млн грн	%	млн грн	%	абсолютне, млн грн	відносне, %
1	Продукція сільського господарства	671294,0	100	680982,4	100	96884	101,4
1.1.	Продукція рослинництва	529347,5	78,85	538705,6	79,1	93581	101,7
	У тому числі культур зернових та зернобобових	225618,7	42,6	239728,2	44,5	14109,5	106,2
	З них пшениці	89183,7	39,5	115495,6	48,1	26311,9	129,5
1.2	Продукція тваринництва	141946,5	21,15	142276,8	20,9	330,3	100,2

Джерело: [10].

Наведені дані, за якими продукція рослинництва зросла на 1,7 %, підтверджують позитивну динаміку результативності розвитку.

Надалі проведено визначення індикативної оцінки продукції рослинництва як у вартісному вираженні відповідно до цін реалізації, так і в кількісному значенні (табл. 3).

За допомогою факторного аналізу, а саме методу елімінування здійснено індикативну оцінку результативності інноваційного розвитку через аналіз реалізації продукції рослинництва сільськогосподарськими під-

приємствами України. Метод елімінування – це виключення впливу всіх, крім одного, факторів на величину результативного показника, а саме вплив зміни обсягу реалізації продукції зернових та зернобобових у масі, вплив зміни у структурі реалізованої продукції та вплив зміни ціни за 1 т зернових. Індикативна модель допоможе розрахувати вплив трьох змін на обсяг реалізованої продукції у вартісному вираженні та визначити баланс впливу факторів.

3. Індикативна оцінка реалізації продукції у сільськогосподарських підприємствах

Продукція рослинництва	2018 р.		2019 р.		
	Реалізовано, тис. тонн	Реалізовано, млн грн	Реалізовано, тис. тонн	Реалізовано, млн грн	
	q ₀	R ₀	q ₁	R ₁	
Культури зернові та зернобобові	42454,65	183191,81	49019,1	189581,36	
Пшениця	16110,34	73883,63	17061,8	69562,66	
Інші культури	26344,31	109308,18	31957,3	120018,7	
Індикатори факторного аналізу	2018 р.		2019 р.		Ціна за 1 т ціною базисного періоду, грн, р
	Частка в загальному обсязі, d ₀	Середні ціни реалізації, грн за 1 т, p ₀	Частка в загальному обсязі, d ₁	Середні ціни реалізації, грн за 1 т, p ₀	
Пшениця	0,38	4586,1	0,34	4077,1	1559,74
Інші культури	0,62	4149,2	0,66	3755,5	2738,47
Культури зернові та зернобобові	1,0	4315	1,0	3867,5	4289,21

Джерело: [10].

За розрахунками вплив факторів виявився наступним:

1. Вплив зміни обсягу реалізованої продукції рослинництва, а саме культур зернових та зернобобових у масі:

$(q_1 - q_0) \times p_0 = (49019,1 - 42454,65) \times 4315 = 28325601$ грн.

2. Вплив зміни ціни за 1 тонну зернових та зернобобових:

$q_1 \times (p - p_0) = 49019,1 (4289,21 - 4315) = -1264202$ грн.

3. Вплив зміни ціни за 1 тонну зернових:

$q_1 \times (p_0 - p) = 49019,1 (3867,5 - 4289,21) = -20671844$ грн.

Баланс впливу факторів:

Зміна реалізації культур зернових та зернобобових 6389 тис. грн.

Сума впливу факторів: $28325601 - 1264202 - 20671844 = 6389$ тис. грн.

Проведений розрахунок впливу факторів показує, що не всі з них позитивно вплинули на динаміку обсягу реалізації зернових та зернобобових культур. Передумовами збільшення обсягу реалізації зернових та зернобобових культур стало зростання врожайності від 37,3 ц з 1 га у 2018-му до 41,6 ц з 1 га у 2019 р. На 01.08.2021 р. середня урожайність пшениці в Україні становила 44 ц з 1 га зібраної площі. Це на 17,3% більше, ніж на відповідну дату 2020 р. Стосовно областей в лідерах визначилася Хмельницька – 58,3 ц з 1 га зібраної площі [7]. Зростання врожайності спостерігалось тому, що сільськогосподарські підприємства у звітному році активно долучалися до інноваційної діяльності та оцінювали результативність

ефективності господарювання, що підтверджує проведений розрахунок.

Згідно із статистичними даними також відзначено зростання продуктивності праці в підприємствах, які здійснювали сільськогосподарську підприємницьку діяльність у 2019 р. – 926 тис. грн, або 107 % порівняно із 2018 р. [1].

Як засвідчив аналіз, індикатори оцінки результативності інноваційного розвитку мають вагоме значення для удосконалення організаційно-економічного забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору. Переважна більшість сільськогосподарських підприємств нарощують використання сучасної техніки та оригінальних препаратів, які забезпечують ефективніший захист і вищі врожаї. Аграрні господарства майже на всій площі (за винятком схилів) дотримуються класичної 5-пільної зерново-бурякової сівоzmіни. Аграрії не поспішають впроваджувати інновації та використовують перевірені роками продукти, які відомі бездоганною дією в полі, доступні за ціною та забезпечують економічний ефект.

Висвітлені теоретико-методичні засади прийнятні для застосовування з метою індикативної оцінки усіх без винятку суб'єктів аграрного сектору, незалежно від організаційно-правової форми та розміру. Разом із тим перелік показників, пропонованих статистичною звітністю, відповідає за змістовне наповнення аналізу та має важливе значення.

На основі опрацьованих джерел можна стверджувати, що індикатори розвитку підприємств це, по-суті, система показників, яка сегментована за проявами ефектів

(економічні, соціальні, інституційні, аксіологічні), забезпечує актуальну можливість для об'єктивного аналізу окремих факторів, а також змін у певний проміжок часу. В теоретико-методичних засадах, окрім сегмента оцінювання, слід правильно визначитися стосовно інформаційних джерел – статистичної звітності, аналіз якої стане базою для індикативної оцінки.

Висновки. Зважаючи на наведене, варто зауважити, що у цьому контексті вибудовуються методичні засади індикативної оцінки інноваційного розвитку та результативності впровадження інновацій у сільському господарстві. Згідно з результатами і пропозиціями удосконалень економічні індикатори

дозволять виразити у вартісному вимірникові витрати та фінансовий результат від впровадження інновацій у сільському господарстві. Соціальні індикатори відображають вплив інновацій у досліджуваній галузі на стан суспільства (зайнятість). Організаційно-інституційні сприяють аналізу динаміки впровадження інновацій в аграрному секторі. Аксіологічні індикатори допоможуть виробникам зорієнтуватися щодо цінності інновації, її можливого впливу на задоволення потреб людини, стосовно принципів і норм, які регулюють взаємодію в освітній, науковій сфері та формують компонент відносин у системі забезпечення конкурентоспроможності підприємницьких формувань.

Список бібліографічних посилань

1. Державна служба статистики України : Статистична інформація. 2021. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Малік М. Й., Заяць В. М. Теоретичні засади та напрями трансформації особистих селянських господарств. *Економіка АПК*. 2013. № 5. С. 87-95.
3. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. Тенденції і перспективи розвитку особистих селянських господарств. *Економіка АПК*. 2018. № 1. С. 11-19.
4. Lobotska, L., Pavlov, O., Didukh, S., Samofatova, V., & Frum, O. (2021). Methodological Approaches to Forecasting Bread Prices in Ukraine. *Scientific Horizons*, 24(4), 97-106. doi: 10.48077/scihor.24(4).2021.97-106.
5. Наконечна Г. Ф., Магдійчук П. О. Використання статистичної звітності в аналізі результатів господарської діяльності фермерських господарств. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2013. № 2 (3). С. 42-46. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2013_2%283%29_10.
6. Організаційно-економічне забезпечення розвитку сімейних фермерських господарств : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 212 с.
7. Рослинництво України. 2021. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/pro_stat/Prosto/roslin/2021/rosl_01.pdf.
8. Саблук П. Т., Шпикуляк О. Г., Курило Л. І. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2010. 706 с.
9. Шпикуляк О. Г. Розвиток інститутів інноваційної діяльності в аграрній сфері: теоретичний аспект. *Економіка АПК*. 2012. № 5. С. 131-139.
10. Шпикуляк О. Г. Розробка індикаторів інноваційного розвитку малих аграрних підприємств. *Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність* / [Лупенко Ю. О., Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. та ін.] ; за ред. О. Г. Шпикуляка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 204 с.
11. Шпикуляк О. Г., Курило Л. І. Інституціоналізація інноваційної діяльності в аграрній сфері економіки. *Облік і фінанси АПК*. 2010. № 3. С. 114-117.
12. Shpykuliak O., Bilokinna I. "Green" cooperatives in the formation of an institutional mechanism of development of alternative power engineering in the agrarian sector of the economy. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5. № 2. P. 249-255. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-249-255>.

References

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. (2021). Statystychna informatsiia. Retrieved from : <http://www.ukrstat.gov.ua/> [In Ukrainian].
2. Malik, M.Yo. & Zaiats, V.M. (2013). Teoretychni zasady ta napriamy transformatsii osobystykh selianskykh gospodarstv [Theoretical patterns and lines for transformation of private farms]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 87-95 [In Ukrainian].
3. Malik, M.Yo. & Shpykuliak, O.H. (2018). Tendentsii i perspektvy rozvytku osobystykh selianskykh gospodarstv [Trends and perspectives of development of personal peasant households]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 11-19 [In Ukrainian].
4. Lobotska, L., Pavlov, O., Didukh, S., Samofatova, V., & Frum, O. (2021). Methodological Approaches to Forecasting Bread Prices in Ukraine. *Scientific Horizons*, 24(4), 97-106. doi: 10.48077/scihor.24(4).2021.97-106.
5. Nakonechna, H.F. & Mahdiichuk, P.O. (2013). Vykorystannia statystychnoi zvitnosti v analizi rezul'tativ hospodarskoi diialnosti fermerskykh gospodarstv [The use of statistical reporting in the analysis of the results of economic activity of farms]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, 2 (3), pp. 42-46. Retrieved from : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2013_2%283%29_10 [In Ukrainian].
6. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Yo., Shpykuliak, O.H., et al. (2019). Orhanizatsiino-ekonomichne zabezpechennia rozvytku simeinykh fermerskykh gospodarstv : monohrafiia [Organizational and economic support for the development of family farms: monograph]. Kyiv : NNTs «IAE» [In Ukrainian].
7. Roslynnytstvo Ukrainy [Crop production of Ukraine]. (2021). Retrieved from : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/pro_stat/Prosto/roslin/2021/rosl_01.pdf [In Ukrainian].
8. Sabluk, P.T., Shpykuliak & O.H., Kurylo, L.I. (2010). Innovatsiina diialnist v ahrarnii sferi: instytutsionalnyi aspekt : monohrafiia [Innovative activity in the agricultural sector: institutional aspect: monograph]. Kyiv : NNTs IAE [In Ukrainian].
9. Shpykuliak, O.H. (2012). Rozvytok instytutiv innovatsiinoi diialnosti v ahrarnii sferi: teoretychnyi aspekt [Development of institutes of innovation in the agricultural sector: theoretical aspect]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 131-139 [In Ukrainian].
10. Shpykuliak, O.H. (2017). Rozrobka indykatyviv innovatsiinoho rozvytku malykh ahrarnykh pidpriemstv u rynkovomu instytutsiinomu seredovyshchi: indykatyry ta efektyvnist. O. H. Shpykuliak (Ed.). Kyiv : NNTs «IAE» [In Ukrainian].
11. Shpykuliak, O.H. & Kurylo, L.I. (2010). Instytutsionalizatsiia innovatsiinoi diialnosti v ahrarnii sferi ekonomiky [Institutionalization of innovation in the agricultural sector]. *Oblik i finansy APK*, 3, pp. 114-117 [In Ukrainian].

12. Shpykuliak, O. & Bilokinna, I. (2019). "Green" cooperatives in the formation of an institutional mechanism of development of alternative power engineering in the agrarian sector of the economy. *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 5 (2), pp. 249–255. Retrieved from : <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-249-255> [In English].

Horbatiuk O. V. Indicative assessment of the innovative development effectiveness of entrepreneurship in the agricultural sector of the economy

The purpose of the article is to improve the indicative assessment of the innovative development effectiveness of entrepreneurship in the agricultural sector of the economy, to consider new opportunities and efficiencies.

Research methods. The research used methods of institutional and economic analysis, as well as synthesised interdisciplinary approaches to the methodology of indicative criteria for characterising the values of the effects of the agricultural sector on the influential factors of structuring the dynamics of management; a systematic approach to determining the requirements for indicative evaluation of the effectiveness of economic, social and forecast of possible institutional effects; abstract-logical method for structuring and classifying indicators of the agricultural sector and outlining the directions of indicative analysis.

Research results. The substantiation of expediency of indicative estimation of efficiency of innovative development of business in the agricultural sector of the economy, bases of formation and definition of prospects of functioning of the agricultural enterprises are presented. For this purpose, indicators of innovativeness of agricultural entrepreneurship and effectiveness indicators were studied.

Scientific novelty. A methodical approach to the analysis, socio-economic status, efficiency of development and outlining the model perspective of entrepreneurship in the agricultural sector of the economy - using indicators to assess the performance of farms by levels and effects of their activities.

Practical significance. The methodological approach should be used as a basis for analysing economic entities and the dynamics of economic effects in the agricultural sector, following the existing practical priorities of statistical reporting of enterprises. Tabl.: 3. Refs.: 12.

Keywords: indicators; indicative assessment, innovations; competitiveness; agricultural entrepreneurship; agricultural sector.

Horbatiuk Oleksandr Viktorovich - candidate of economic sciences, senior lecturer of the department of personnel management and labor economics, Khmelnytsky National University (11, Institut'ska St., Khmelnytskyi, 29016)

E-mail: horbatiuk79@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2450-6140>

Горбатюк А. В. Индикативная оценка результативности инновационного развития предпринимательства в аграрном секторе экономики

Цель статьи - усовершенствовать индикативную оценку результативности инновационного развития предпринимательства в аграрном секторе экономики, рассмотреть новые возможности и эффективность.

Методика исследования. В процессе исследования использованы методы институционального и экономического анализа, а также синтезированные междисциплинарные подходы к отработке методологии индикативных критериев характеристики значений эффектов развития аграрного сектора по результативным факторам структуризации динамики хозяйствования; системный подход для определения критериев индикативной оценки результативности экономической, социальной и прогноза возможных институциональных эффектов; абстрактно-логический метод для структуризации и классификации индикаторов аграрного сектора и определения направлений индикативного анализа.

Результаты исследования. Представлено обоснование целесообразности индикативной оценки результативности инновационного развития предпринимательства в аграрном секторе экономики, основ формирования и определения перспектив функционирования сельскохозяйственных предприятий. Для этого исследованы индикаторы инновационности аграрного предпринимательства и индикаторы результативности.

Элементы научной новизны. Предложен методический подход к осуществлению анализа, социально-экономического состояния, эффективности и определения модельной перспективы развития предпринимательства в аграрном секторе экономики - с помощью индикаторов оценивания деятельности хозяйств по уровням и эффектам их деятельности.

Практическая значимость. Методический подход целесообразно применять в качестве базы анализа субъектов хозяйствования и динамики эффектов хозяйствования в аграрном секторе, в соответствии с имеющимися практическими приоритетами статистической отчетности предприятий. Табл.: 3. Библиогр.: 12.

Ключевые слова: индикаторы; индикативная оценка, инновации; конкурентоспособность; аграрное предпринимательство; аграрный сектор.

Горбатюк Александр Викторович – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры управления персоналом и экономики труда, Хмельницкий национальный университет (29016, г. Хмельницкий, ул. Институтская, 11)

E-mail: horbatiuk79@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2450-6140>

Стаття надійшла до редакції 02.11.2021 р.

Фахове рецензування: 10.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Горбатюк О. В. Индикативна оцінка результативності інноваційного розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки. *Економіка АПК*. 2021. № 12. С. 26 — 32. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112026>

Horbatiuk, O.V. (2021). Indykativna otsinka rezultatyvnosti innovatsiinoho rozvytku pidpriemnytstva v ahrarnomu sektori ekonomiky [Indicative assessment of the innovative development effectiveness of entrepreneurship in the agricultural sector of the economy]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 26 — 32 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112026>

М. А. МІНЕНКО, доктор економічних наук, професор
В. А. ПІДДУБНИЙ, доктор технічних наук, професор,
член-кореспондент НААН

Організація, організування, адміністрування

Мета статті – висвітлити особливості взаємозв'язку між поняттями «організація», «організування», «адміністрування», а також обґрунтувати необхідність системно-фахового адміністративного впливу (примусу, спонукання) задля ефективного функціонування організації різної правової форми, форми власності та напрямів діяльності.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано методи: абстрактно-логічний (проведено аналіз особливостей взаємозв'язку між поняттями «організація», «організування», «адміністрування», а також взаємозалежності між організаційними розмірами, напрямками діяльності й складністю завдань, що вирішує організація із базовою системою адміністративного менеджменту, загальноорганізаційною системою управління та конкурентними позиціями на ринку); діалектичний пізнання процесів та явищ (обґрунтовано необхідність використання на практиці процедур та інструментів безпосереднього (прямого) й опосередкованого (непрямого) впливу, які відповідатимуть критеріям і підкритеріям ділової досконалості, з метою забезпечення дієвості базової системи адміністративного менеджменту); аналізу та синтезу (для формування дефініцій понять «організація», «організування», «адміністрування», «процедура адміністрування», «базова система адміністративного менеджменту»; для встановлення об'єктів, що характеризують основні задачі й функції адміністративного спонукання, склад і зміст головних його інструментів, їх ієрархію, послідовність розробки і впровадження, а також заходів, що вимагають уніфікації форм адміністрування; для визначення елементів і підсистем моделі базової системи адміністративного менеджменту; для узагальнення і формування висновків); структурно-функціональний (здійснено аналіз впливу елементів базової системи адміністративного менеджменту на вибір і зміст окремих інструментів адміністрування та особливостей їх практичного використання); графічний (дозволив наочно розкрити результати досліджень).

Результати дослідження. Показано взаємозв'язок між поняттями «організація», «організування», «адміністрування». Обґрунтовано, що для ефективного функціонування організації, як дієвої системи, необхідно налагодити досконали структури і процеси організування за рахунок використання уніфікованих або фахово підібраних адаптовано-прикладних процедур та інструментів адміністрування прямого й опосередкованого впливу. Зазначено, що сукупно вони характеризують зміст елементів і підсистем базової системи адміністративного менеджменту, що забезпечує результативність використання загальноорганізаційної системи управління. Продемонстровано візуалізовану модель базової системи адміністративного менеджменту організації. Акцентовано увагу на необхідності врахування критеріїв і підкритеріїв ділової досконалості при підборі та/або формуванні адміністративного ресурсу спонукання з метою забезпечення організаційно-економічних переваг в умовах глобальних ринкових перетворень.

Надано дефініції поняттям «організація», «організування», «адміністрування», «базова система адміністративного менеджменту», «процедура адміністрування», «ділова досконалість». Крім того, представлено склад і коротко охарактеризовано зміст основних інструментів адміністрування, а також візуалізовано логічно обґрунтовану послідовність їх розробки і впровадження. При цьому концептуально розкрито особливості використання порядків, положень, організаційної структури управління, режимів, регламентів, норм, правил, інструкцій, наказів, розпоряджень, вказівок, механізму контролювання роботи у практичній діяльності організації. Водночас для повноцінного аналізу ресурсів організаторського впливу наведено приклади окремих документів за головними напрямками роботи організації, процеси розробки і підписання яких відбувається за адміністративно визначеними вимогами, а також приклади процедур адміністративно-документального забезпечення штатної взаємодії з окремими заінтересованими сторонами. У підсумку узагальнено основні заходи, що, як правило, вимагають уніфікації форм адміністрування.

Елементи наукової новизни. Вперше обґрунтовано взаємозв'язок між поняттями «організація», «організування», «адміністрування» та охарактеризовано особливості взаємовідношення організаційних розмірів, напрямів діяльності і складності завдань організації, базової системи адміністративного менеджменту і загальноорганізаційної системи управління. Удосконалено науковий підхід до визначення понять «організація», «організування», «адміністрування», «процедура адміністрування», а також стосовно встановлення переліку еталонних характеристик ділової досконалості та оцінки їх впливу на забезпечення конкурентних переваг організації. Набули подальшого розвитку змістовність дефініції поняття «базова система адміністративного менеджменту» і перелік елементів її візуалізованої моделі, а також науковий підхід до визначення особливостей використання, у співпраці із стейкхолдерами, документів адміністративного супроводу діяльності організації.

Практична значущість. Полягає в аргументації результатів дослідження на конкретних прикладах, які переконують у необхідності об'єктивно-адаптованого сприйняття взаємозалежності ефективної діяльності організації від фахового підходу до організування її функціонування за рахунок використання процедур та інструментів

адміністрування, що комплексно відображають дієвість базової системи адміністративного менеджменту як основи загальноорганізаційної системи управління. Табл.: 2. Рис.: 3. Бібліогр.: 10.

Ключові слова: організація; організування; адміністрування; процедура адміністрування; організаторський вплив; базова система адміністративного менеджменту; ділова досконалість.

Міненко Михайло Анатолійович - доктор економічних наук, професор, директор Товариства з обмеженою відповідальністю «Річдей Фул» (04070, м. Київ, вул. Ільїнська, 7)

E-mail: m_minenko@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7492-3196>

Піддубний Володимир Антонович - доктор технічних наук, професор, член-кореспондент НААН, професор кафедри технології і організації ресторанного господарства, Державний торговельно-економічний університет / Київський національний торговельно-економічний університет (02156, м. Київ, вул. Кіото, 19)

E-mail: profpod@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1497-7133>

Постановка проблеми. В умовах глобалізації ринку, непередбачуваності й загострення конкуренції посилюється роль інноваційно-адаптованого використання процедур та інструментів адміністрування, що відповідають критеріям і підкритеріям ділової досконалості, для налагодження дієвих структур і процесів організування з метою побудови оптимально-раціональних базової системи адміністративного менеджменту і, як результат, загальноорганізаційної системи управління, а, фактично, забезпечення стійкого розвитку будь-якої організації. Нерозуміння місця і ролі всієї палітри адміністративних важелів безпосереднього та опосередкованого примусу з метою сприяння ефективній роботі штатних працівників, структурних підрозділів та організації в цілому, а також не фахове їх застосування стають головною причиною внутрішніх виробничих негараздів, порушення комунікацій зі стейкхолдерами, втрати репутаційних переваг. З огляду на це у дослідженні приділено увагу проблемі взаємозалежності понять організація – організування – адміністрування, її впливу на досконалість систем адміністрування та управління. Разом із тим, показано належний рівень обґрунтованої актуальності стосовно інноваційності й адаптованості організування щодо вживання інструментарію адміністрування задля гарантування конкурентних переваг організації в умовах сьогодення і на перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі питання прикладного взаємозв'язку понять «організація», «організування», «адміністрування» практично не розглядалися. Водночас такі вчені й практики, як П. Калита, П. Круш, А. Мазаракі, J. March, М. Небава, Б. Новікова, А. Райченко, О. Ратушняк, О. Русецька, Н. Simon, Д. Смітбург, Г. Сініок, В. Томпсон та інші у своїх працях окремо характеризують зміст розуміння організація, організування,

адміністрування, акцентують увагу на складових механізми адміністрування, а також аналізують, з урахуванням цього, особливості побудови базової системи адміністративного менеджменту і використання критеріїв та підкритеріїв ділової досконалості. У проведеному дослідженні запропоновано авторське бачення такого взаємозв'язку і його впливу на стійкість функціонування організації, а також ролі і місця адміністрування для забезпечення досконалого організування її діяльності в сучасних умовах господарювання.

Мета статті – висвітлити особливості взаємозв'язку між поняттями «організація», «організування», «адміністрування», а також обґрунтувати необхідність системно-фахового адміністративного впливу (примусу, спонукання) задля ефективного функціонування організацій різної правової форми, форми власності та напрямів діяльності.

Виклад основних результатів дослідження. Організація являє собою систему, тобто сукупність відносно відокремлених, взаємодіючих елементів і підсистем, що складають цілісне, адаптоване до впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища утворення, яке має властивості, відмінні від властивостей окремих її складових. З погляду управління вона в узагальненому вигляді створюється з керуючої і керованої підсистем. Керуюча підсистема включає ті компоненти, які забезпечують процес управління. До складу керованої підсистеми входять елементи – гаранті безпосередніх процесів виробничої, господарської, комерційної та інших видів діяльності [2, 3].

Для конструктивного визначення й результативного досягнення цілей (мети) функціонування організації склад і зміст її структурних часток повинні бути приведені до чіткого усталеного стану, що забезпечуватиме належні умови для якісного і своєчасного виконання комплексу різноманітних завдань. Саме це зумовлює необхідність

формування, налагодження і підтримки базового порядку, що позиціонує організацію в середовищі свого функціонування і стає надійною основою її швидкого налаштування та об'єктивної адаптації для виконання подальших тактичних (оперативних, поточних) і стратегічних настанов.

Заради фахового встановлення і реальної оцінки конструктивних елементів організації, якісно-об'єктивного підбору процедур та інструментів примусу, через необхідність побудови досконалих процесів і структур управління доречно використовувати поняття «організування», а також інші форми цього розуміння у певному словосполученні, а саме: структурне організування; організування праці; організування виробництва; організування управління; організування внутрішніх зв'язків; організування зовнішніх зв'язків тощо. Зазначені поняття характеризують достеменно якість налаштування роботи організації та її комунікацій із заінтересованими сторонами (стейкхолдерами).

По суті, організування виступає відносно відокремленим, особливим та обов'язковим видом управлінської діяльності, спрямованим на формування дієвих базової системи адміністративного менеджменту та, як наслідок, загальноорганізаційної системи управління, а також налагодження ефективної підсистеми комунікацій із заінтересованими сторонами. Подібне дає змогу результативно працювати для досягнення поставлених цілей (мети), які кореспондуються із визначеними політикою, баченням, місією, візією і сприйнятими власниками та всім менеджментом організації цінностями. У зв'язку з цим і для подальшого якісного аналізу варто зазначити, що базова система адміністративного менеджменту організації – це комплекс відносно відокремлених взаємозалежних адміністративно-структурних елементів, що через налагоджені наскрізну підсистему комунікацій, діловодства і документування, затверджені статут, штатний розпис, організаційну структуру управління, правилами внутрішнього трудового розпорядку, положення про структурні підрозділи, посадові (робочі) інструкції (трудова угода), контракти) і визначені виробничі завдання, шляхом реалізації функцій адміністративного менеджменту, використовуючи необхідний ресурсний потенціал, забезпечують досягнення цілей (мети), які відповідають місії

(баченню, політиці) та обраній стратегії розвитку, не вступають у протиріччя із цінностями засновників і адміністративного менеджменту, нормами колективного та/або кодексу корпоративної етики, соціально-економічним і суспільно-політичним зовнішнім середовищем, законами, принципами і методами управління, а також сприяють дотриманню норм міжнародних стандартів (регламентів), що встановлюють умови господарювання конкретного підприємства (організації, установи) та є основою для побудови моделі ділової досконалості [5] (рис. 1).

Це пояснює той факт, що, як і в середині, так і зовні організації відбуваються достатньо складні взаємини, які необхідно постійно враховувати і регулярно налаштовувати. Водночас цим зумовлена необхідність реалізації ряду послідовних етапів стосовно виділення достатньо самостійних, але при цьому взаємопов'язаних об'єктів і суб'єктів організування та їх взаємозв'язків. Крім того, у процесі встановлення складових організування виникає потреба у визначенні нових цілей (мети), функцій, завдань, стратегій розвитку, організаційних структур управління та інших елементів і підсистем діючої системи адміністративного менеджменту, що вимагають конкретної формалізації та адаптованого регламентування, а в цілому – фахового адміністрування.

Забезпечити позитивний результат ефективного організування процесів стосовно проведення таких заходів для конкретної організації можна за рахунок інноваційного розвитку процедур адміністрування. Процедури адміністрування являють собою сукупність різноманітних організаційно-методичних впливів (спонукань, примусів), що гарантують цілеспрямовано прогнозоване і стійке функціонування організації. Саме тому адміністрування можна визначити як комплекс необхідних будь-якій організації досить універсальних дій і способів впливу задля нормування, регламентування, розпорядництва, супроводження, контролювання і виконання запланованого за допомогою побудованої та адаптованої до умов внутрішнього і зовнішнього середовища базової системи адміністративного менеджменту.

Разом із тим необхідно враховувати взаємозв'язок між поняттями «організування» та «адміністрування». Зокрема адміністрування у багатьох учасників процесів управління асоціюється насамперед із встановленням

дисциплінарних вимог, побудовою бюрократичних бар'єрів, обмеженням свободи дій тощо. Таке розуміння сутності адміністрування зумовлює необґрунтований розподіл процесів організування на дві складові:

— безпосередньо поточну продуктивну роботу («живу роботу»);
— «паперову діяльність», що пов'язана з документальним забезпеченням налагодження механізму адміністративного примусу.

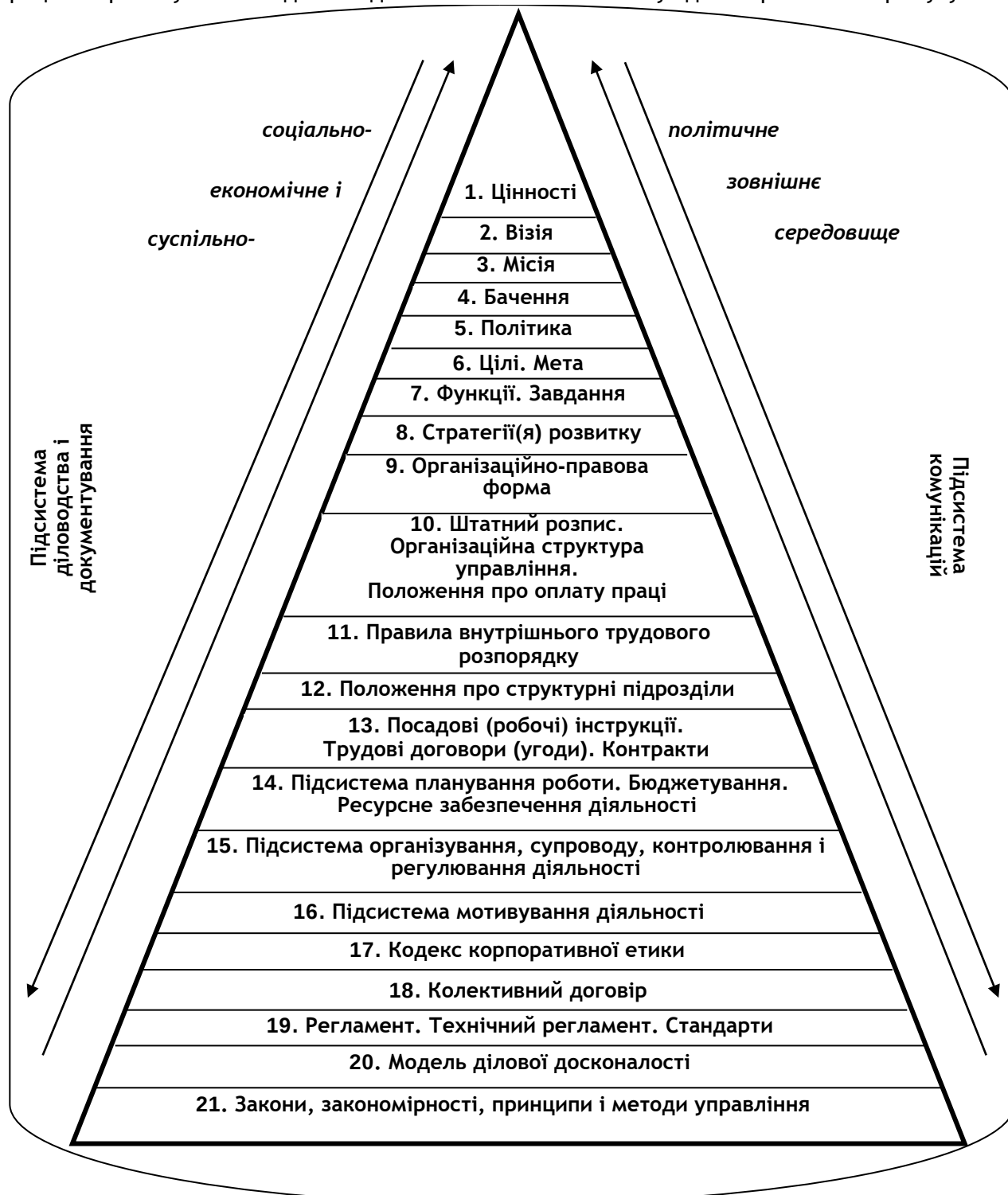

Рис. 1. Візуалізована модель базової системи адміністративного менеджменту організації

Джерело: Сформовано авторами за результатами дослідження з використанням [5].

На практиці це виступає головною причиною негативного ставлення штатних праців-

ників організації до задіяних стосовно них процедур та інструментів адміністрування.

Натомість, незважаючи на таке з першого погляду негативне сприйняття, у разі виникнення певних соціально-організаційних відхилень від встановлених норм вони відразу апелюють до адміністрації з вимогою оперативного реагування і необхідності дотримання засад регламентів, що визначають їх обов'язки, права, відповідальність. За таких обставин адміністративні основи, що регламентують функціонування загальноорганізаційної системи управління, структурних підрозділів та окремих виконавців стають важливими і, як правило, єдиними переконливими, юридично обґрунтованими аргументами для конструктивного вирішення непорозумінь. Крім того, це сприяє посиленню ролі адміністративної відповідальності як найефективнішого і найдієвішого інструменту досягнення визначених цілей.

При цьому фаховий підхід до розуміння необхідності адаптованого застосування якісного адміністративного примусу розкриває об'єктивну необхідність використання широкого спектра і різноманіття адміністративних інструментів як безпосереднього, так і опосередкованого спонукання з метою стабілізації функціонування загальноорганізаційної системи управління, її структурних елементів, а також оптимальної реалізації будь-яких процедур і процесів. У зв'язку з цим варто пам'ятати, що вживання інструментів безпосереднього адміністрування забезпечує пряму і точно визначену дію. З іншого боку, опосередкований характер спонукання зумовлює значно складнішу побудову, різноманіття і навіть неочікуване поєднання засобів адміністрування, що враховують подальший імовірний розвиток організації. По суті, між інструментами адміністрування прямого і непрямого впливу наявна принципова різниця, яка полягає в специфічній орієнтації на формування сукупності умов, що сприяють стійкості функціонування [6].

Як свідчить практика, чим більша за організаційними розмірами і напрямками діяльності організація й складніші завдання, які вирішує її менеджмент, тим вища роль цільового вживання ресурсів адміністрування. Водночас із розвитком організації така залежність зростає пропорційно розширенню взаємодії суб'єктів і об'єктів організування та їх кількості. Тобто відставання розбудови базової системи адміністративного менеджменту в цілому, будь-якого її елемента і підсистеми зокрема від потреб станов-

лення загальноорганізаційної системи управління може стати головною причиною втрати організацією конкурентних позицій на ринку. Фактично, на кожному з етапів життєвого циклу організації не тільки не зникає, а й різко зростає практична необхідність в якісно-інноваційному, адаптованому адмініструванні її процесів і структур з обов'язковим дотриманням критеріїв і підкритеріїв ділової досконалості [4]. Під діловою досконалістю у світі розуміють здатність організації передбачати і задовольняти бажання та очікування всіх заінтересованих сторін. Рівень ділової досконалості характеризує, наскільки добре організація це робить та чи відповідає певним еталонним характеристикам, наприклад, її: лідерські позиції на ринку; фаховість персоналу; діючі стратегії розвитку (політики); якісний рівень партнерських стосунків і наявних ресурсів; стандартизовано налагоджені процеси для випуску продукції (надання послуг); результати для персоналу; результати для клієнтів; результати для суспільства; результати для бізнесу [4, 5].

За будь-яких обставин реальне функціонування організації супроводжується розробкою і використанням на практиці різноманітного діапазону форм адміністрування. Їх об'єктами, що визначають задачі і функції адміністративного впливу, стають [8]:

- офіційне представництво організації;
- взаємодія із заінтересованими сторонами;
- договірний супровід діяльності;
- організування, ведення і контролювання виконання діловодства і документування;
- адміністративний супровід дієвого функціонування загальноорганізаційної системи управління, структурних підрозділів, виконавців тощо.

Крім того, навіть завершення діяльності та безпосередня ліквідація організації, як і її створення, цілком і повністю реалізується й оформлюється з використанням адміністративних ресурсів. По суті, весь життєвий цикл організації і ряд дій до його початку та після завершення забезпечуються широкою палітрою інструментарію адміністрування. Водночас із розвитком базової системи адміністративного менеджменту та, як підсумок, загальноорганізаційної системи управління розширюються, поглиблюються і

модифікуються відповідні варіанти адміністративного примусу.

Саме тому організаційно-методичне забезпечення та оперативно-регулюючий супровід реальних процесів формування, функціонування, розвитку, згорання діяльності і ліквідації організації передбачає розробку й використання універсальних форм прикладного адміністрування. При цьому варто зазначити, що необхідність комплексного адміністративного забезпечення сучасної організації викликана не тільки її змістовною розбудовою. У багатьох випадках це зумовлено послідовною, активною та її адаптованою інтеграцією в соціально-публічне і конкуренто-ділове середовище глобальних ринкових відносин.

З погляду внутрішніх потреб організації адміністрування представляється пакетом документів, юридично встановлених для реєстрації, регламентування і нормування процесів її функціонування, проведення цільових інструктажів штатних працівників, а фактично – санкціонування статутної діяльності. Їх призначення повинно бути адапто-

вано-цілеспрямованим на досягнення визначених цілей (мети), виконання відповідних функцій і виробничих завдань, дотримання належних умов, що характеризують стратегічні напрями розвитку і кореспондуються з місією організації. Попри все, з метою стійкого забезпечення результативної роботи необхідно використовувати широкий спектр особливого складу і змісту конкретних елементів і підсистем дієвого примусу, які сукупно представлятимуть задокументовані норми базової системи адміністративного менеджменту. У цьому зв'язку варто розуміти, що персоніфікований підхід до підбору інструментів і процедур адміністрування, з метою розбудови тієї або іншої організації, не відкидає універсальності стосовно напрацювання комплексу сучасних форм організаторського впливу. Такий підхід на практиці сприяє відбору найбільш адаптованого до впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища інструментарію адміністрування, базовий склад і відповідний зміст якого можна охарактеризувати наступним чином (табл. 1).

1. Базовий склад і зміст головних інструментів адміністрування організації

Інструмент адміністрування	Коротка характеристика
Статут	Юридичний акт, зведення правил, які регулюють діяльність організації, установи, товариства громадян, їхні відносини з іншими організаціями та громадянами, визначають їхню структуру, функції, правовий статус та обов'язки у певній сфері державного управління або господарської діяльності
Положення	Нормативний акт, який визначає завдання, обов'язки, права, відповідальність й організацію роботи підприємств та установ (їх структурних підрозділів (відділів, секторів) і територіальних органів), а також визначає порядок здійснення певної процедури
Порядок	Суворе дотримання визначених адміністрацією правил розміщення, службової діяльності працівників під час виконання ними своїх обов'язків
Послідовність	Певний порядок розташування чогось, дотримання черги в чомусь
Організаційно-правова форма	Встановлений зразок чого-небудь
Організаційна структура управління	Взаєморозміщення і певний взаємозв'язок складових частин цілого, внутрішня будова
Регламент	Сукупність правил, які визначають порядок діяльності органів або організацій
Режим	Певні умови, реально існуючі або необхідні для забезпечення роботи, функціонування, існування чого-небудь. Сукупність правил, заходів, норм для досягнення якої-небудь мети
Норма	Регулятивне правило, яке вказує межі свого застосування; відповідає чомусь типовому або звичайному
Правила	Нормативний документ, який містить узгоджену сукупність правил поведінки працівників, громадян, підприємств, установ та організацій у певній сфері управління
Процедура	Офіційно встановлений чи узвичаєний порядок здійснення, виконання або оформлення чого-небудь
Інструкція	Правовий документ, який створюють органи управління для встановлення правил, що регулюють організаційні, науково-технічні, технологічні, фінансові та інші спеціальні сторони діяльності установ, підприємств, окремих їх підрозділів і служб, а також посадових осіб або громадян

Повноваження	Офіційно надане кому-небудь право певної діяльності, ведення справ
Субординація	Службове підпорядкування молодшого (за статусом) старшому, що базується на правилах службової дисципліни
Наказ	Розпорядчий документ, який видається керівником установи (структурного підрозділу) на правах єдиначальності та в межах своєї компетенції, обов'язковий для виконання підлеглими
Розпорядження	Документ, який видається посадовими особами, державними органами, установами, підприємствами в межах їх компетенції й має обов'язкову юридичну силу щодо громадян (працівників) і підлеглих установ, яким адресовано
Вказівка	Розпорядчий документ керівників єдиначальних органів державного управління переважно інформаційно-методичного характеру, пов'язаний із виконанням наказів, інструкцій та інших актів вищих органів управління
Контроль виконання рішень	Завершальна стадія управлінського циклу, що набуває форми зворотного зв'язку, за допомогою якого можна одержати інформацію про виконання рішення, досягти мети, яку визначила організація

Джерело: Сформовано авторами за результатами дослідження з використанням [1, 9, 10].

Наведений перелік інструментів адміністрування має певну ієрархію, а також логічно обґрунтовану послідовність розробки і впровадження (рис. 2). Візуалізований тут список інструментарію адміністрування не є остаточним. Його склад, зміст, особливості використання на практиці постійно розвиваються та удосконалюються, забезпечуючи

нові підходи до реалізації всезростаючих потреб організації і потенціалу її персоналу [6]. Це зумовлює необхідність визначеності, чіткості та, головне, однозначності стосовно розуміння застосування навіть самих звичайних й постійно практикуючих форм адміністрування.

Рис. 2. Послідовність розробки і впровадження головних інструментів адміністрування

Джерело: Сформовано авторами за результатами дослідження з використанням [7].

Так, порядки вживаються в адмініструванні пріоритетно відносно певних процесів реалізації виробництва, якісного забезпечення внутрішніх і зовнішніх зв'язків тощо. З метою підтвердження їх організаційного значення, особливості вжиття окремих порядків змістовно відображаються у статуті, установчому договорі, пакеті інших регламентуючих діяльність документів. При цьому відразу варто акцентувати увагу, що статут, як головний закон організації, окреслює цінності, візію, місію, бачення, політику, цілі (мету), функції, завдання, можливі стратегії розвитку, організаційно-правову форму, які позиціонують її у діловому середовищі та виступають базисом стосовно напрацювання специфічних варіацій прикладного організування

через підбір адаптованих процедур та інструментарію адміністративного спонукання.

Натомість, як правило, основи формування і функціонування організації встановлюють положення, що сприяють побудові й конкретизації необхідних напрямів діяльності в цілому та її структурних підрозділів зокрема. Саме положення характеризують місце, роль, статус та інші властивості, яким повинні відповідати складові організування, що надає можливість цілеспрямовано підготуватися до статутної роботи.

У свою чергу, загальноорганізаційна структура управління слугує відображенням внутрішньої будови і формою зовнішнього уявлення про організацію. За умови реальної візуалізації вона може концептуально

допомогти фахівцям отримати відповіді на питання: яке функціональне спрямування інституції; хто або що є суб'єктами та об'єктами її управління; які можливі між ними внутрішні зв'язки і підпорядкування; яким чином налагоджуються відносини із заінтересованими сторонами тощо. Водночас варто розуміти, що різноманітна палітра організаційних структур управління дозволяє конкретизувати, об'єктивно позиціонувати та, до певної міри, охарактеризувати сутність організацій як потенційних об'єктів адміністративного впливу.

Разом із тим оперативні особливості діяльності організації визначаються цілеспрямовано розробленими і налагодженими режимами її роботи. Вони узгоджуються з об'єктивними часовими параметрами і синхронізуються з відповідними характеристиками процесів, що відбуваються у паралельно і послідовно працюючих організаціях. Однією з обов'язкових умов такого узгодження слід вказати встановлення і підтримка чітко визначених часових циклів та періодів функціонування. Це забезпечується за рахунок розробки регламентів, вимоги яких поширюються як на оперативні, так і на стаціонарні властивості організації. За своїм призначенням регламенти гарантують встановлення і дотримання суворих меж, складу й змісту роботи та, по суті, передбачуваність поведінки організації.

На відміну від регламенту, норма тільки відображає або встановлює найбільш очікувані чи орієнтовні рівні тих або інших показників формування і функціонування організації. На практиці норми і регламенти об'єднуються й відображаються у правилах

та інструкціях як безпосередньо задокументованих, так і опосередковано сприйнятих до виконання.

Особливе місце у пакеті головних інструментів адміністрування посідають такі специфічні форми як субординація і повноваження. Не потребуючи використання матеріального ресурсу, вони рішучим чином сприяють розподіленню прав, обов'язків і відповідальності серед персоналу організації відповідно до його посадового складу згідно із затвердженим штатним розписом. Такими ж значними ресурсами адміністративного впливу функціонуючої організації виступають накази, розпорядження, вказівки, а також документально оформлений і діючий механізм контролю дотримання порядків, положень, регламентів, норм та виконання виробничих завдань. За допомогою цих форм реалізується абсолютна більшість процедур адміністрування.

Попри наведене варто відзначити, що всі головні інструменти адміністрування безпосередньо використовуються або виявляють суттєвий вплив не тільки на внутрішні, а й на зовнішні процеси розвитку організації. Єдиний комплекс уніфікованих варіацій адміністративного супроводу зовнішньої діяльності стає необхідною умовою ефективної її інтеграції у реальне ділове середовище. Цей процес відбувається через процедури розробки і підписання документів, оформлених за адміністративно визначеними вимогами. Узагальнений перелік окремих документів (за напрямками) для адміністративного супроводу діяльності організації можна згрупувати наступним чином (табл. 2).

2. Перелік окремих документів для адміністративного супроводу діяльності організації

Напрями розробки адміністративних документів	Назва і коротка сутність адміністративного документа
Для фіскальних і вищих органів	Звіт – це письмове повідомлення про виконання якоїсь роботи за певний період часу. Акт – це документ правової чинності, в якому констатуються або підтверджуються факти, події, пов'язані з діяльністю підприємств, установ чи їх структурних підрозділів, вчинками посадових осіб
Для банківських установ	Гарантія – це спосіб забезпечення виконання зобов'язань. Доручення – це документ, за яким приватна чи посадова особа, організація передає права (повноваження) іншій особі чи організації здійснювати від її імені зафіксовані в дорученні дії. Заставна – це борговий цінний папір, який засвідчує безумовне право його власника на отримання від боржника виконання за основним зобов'язанням

Для клієнтів	Договір – це документ, який засвідчує угоду двох або більше юридичних чи фізичних осіб про встановлення, зміну або припинення їх спільних дій згідно із зафіксованими у ньому цивільними правами та обов'язками. Рахунок – документ із вказаною сумою грошей, які треба заплатити за придбану річ, зроблену послугу, виконану роботу і т. ін. Накладна – це обліково-фінансовий документ про приймання, видачу чи відправлення матеріальних цінностей
Для працівників	Контракт – це правовий документ, що засвідчує певну домовленість між партнерами (підприємством, установою та працівником) про засади спільної виробничої і творчої діяльності. Трудова угода – це документ, що укладається між організацією і працівником, який не входить до складу цієї організації, для виконання певних видів робіт, коли ці роботи не можуть бути виконані на договірних засадах із відповідними установами і підприємствами. Витяг – це (те, що виписують з тексту) виписка, випис (точний уривок тексту), цитата. Копія – це точне відтворення оригіналу документу

Джерело: Сформовано авторами за результатами дослідження з використанням [1, 9, 10].

Наведені документальні форми адміністрування на сьогодні достатньо визначені. Разом із тим процедури забезпечення обігу цих документів мають свою специфіку і характеризуються відповідними алгоритмами. Це зумовлює необхідність чіткого, прозорого і, головне, безпосереднього їх погодження між всіма потенційно-вагомими заінтересованими сторонами. При цьому варто зазначити, що процедури адміністративно-документального забезпечення штатної взаємодії з офіційними інституціями, фінансовими і фіскальними органами, вищими організаціями, як правило, встановлюються централізовано і мають відпрацьований алгоритм, тоді як контакти з клієнтами – потребують предметно-персоніфікованого підходу. Попри все, форми і методи адміністративного забезпечення й супроводу такої співпраці вимагають деталізації стосовно практичного засвоєння та адаптованого використання.

Так, у зв'язку з активним розвитком ринкових відносин уніфікація і регламентація варіацій адміністрування, що застосовуються, наприклад, при розробці процедур з оформлення і зміни відносин власності, абсолютно необхідні. Варто пам'ятати, що законодавчий супровід і конструктивне забезпечення реалізації відносин власності можливі за умови детального напрацювання адміністративних основ, які повинні бути сприйняті та витримані всіма учасниками ринкових відносин. Це стає одним із запобіжників для незаконного злиття, поглинання або захоплення майна.

У свою чергу розробка, затвердження, введення у дію і використання загальних адміністративних систем - земельний кадастр, єдиний державний реєстр юридичних осіб, реєстр акціонерів тощо дає можливість забезпечити базові умови для вирішення таких проблем. Натомість необхідно розуміти, що їх ефективніше використання можливе за умови системного адміністративного супроводу, розробки і застосування відповідного пакета документів, дотримання процедур оформлення та обігу. Відсутність або недостатність адміністративного забезпечення стають основною причиною незаконного переділу власності.

Крім наведених прикладів організація може брати участь і в інших різноманітних заходах, що характеризують її взаємодію зі стейкхолдерами, проте вимагають відповідного організаторського налаштування та адекватного змісту процедур адміністрування. Саме тому її спеціалізований пакет адміністративних документів може бути доповнений різними структурами, кодексами, положеннями тощо, дотримання вимог яких сприятиме забезпеченню конкурентних переваг. Склад і, головне, осучаснений їх зміст, у тому числі за рахунок використання широкої гами інноваційних форм ділової досконалості, визначають конкретні особливості організації, підкреслюють її індивідуальність, передбачають обов'язкову уніфікацію форм адміністрування. Це стосується насамперед до офіційного оформлення та адміністративного супроводу певних заходів (рис. 3).

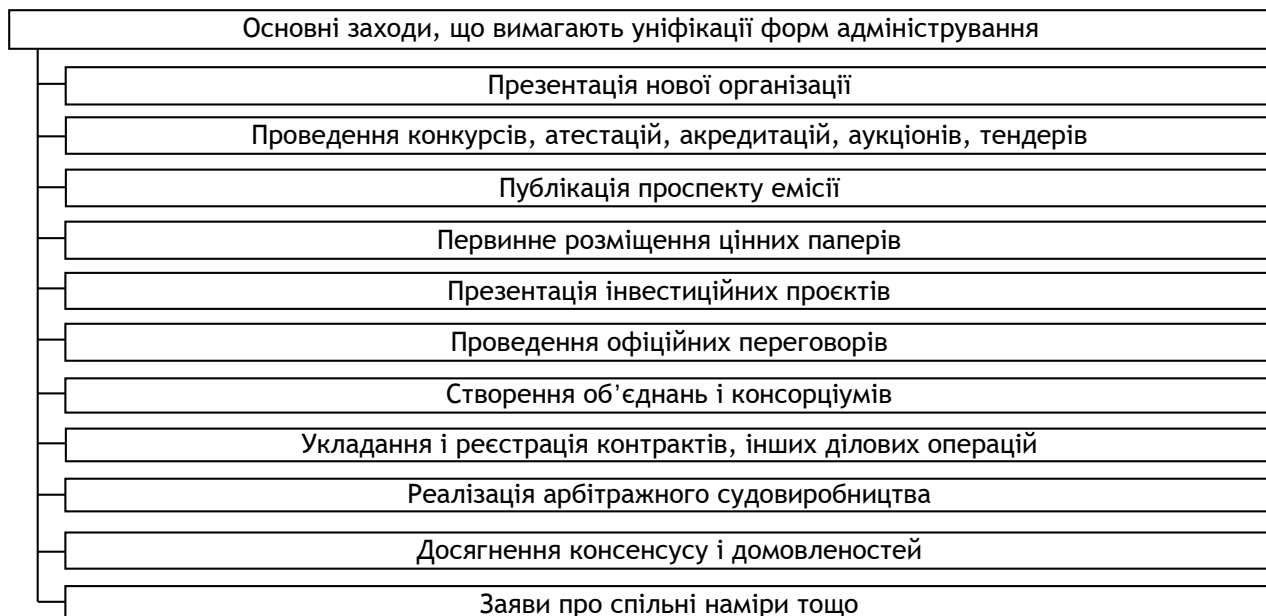

Рис. 3. Основні заходи, що вимагають уніфікації форм адміністрування

Джерело: Сформовано авторами за результатами дослідження з використанням [7].

Висновки. Сучасна організація, беззаперечно, повинна юридично та організаційно створюватися, документально оформлятися і фахово забезпечувати своє функціонування не тільки на основі адаптованого застосування уніфіковано-спеціалізованих прикладних адміністративних ресурсів, а й за допомогою широкої палітри адміністративного інструментарію прямого і непрямого впливу, що повинні бути задіяні з метою налагодження необхідних для її розбудови і стійкого розвитку організування будь-яких процесів. Нерозуміння особливостей взаємозв'язку між змістовністю понять організація – організування – адміністрування та їх практичними аспектами, штучна обмеженість стосовно використання різноманіття інструментів адміністрування і відсутність інноваційного підходу до осучаснення методів його вживання, які зорієнтовані на дотримання критеріїв і підкритеріїв ділової досконалості, може стати головною причиною втрати конкурентних переваг і призведе до додаткових ресурсних витрат. Крім

того, через розбалансованість базової системи адміністративного менеджменту, яка є наслідком не фахового адміністрування процесів і структур організування діяльності, як правило, не буде одержано очікуваний економічний ефект, пов'язаний з налагодженням дієвого функціонування загальноорганізаційної системи управління, не досягаються поставлені цілі, виникають проблеми з модернізацією виробництва (персонал повільно і з небажанням оволодіває новими технологіями й устаткуванням). У результаті витрати на модернізацію виробництва починають окуповуватися зі значним запізненням і дуже повільно. Це призводить до великих збитків, а за певних обставин – до втрати власності або банкрутства. Водночас неспроможність адміністративного менеджменту використовувати переваги ділової досконалості, в основі якої знаходиться інноваційно-осучаснене адміністрування, негативно впливає на результативну якість роботи і на репутаційний розвиток будь-якої організації.

Список бібліографічних посилань

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL : <http://sum.in.ua> (дата звернення: 10.09.2021).
2. Мазаракі А. А. Основи менеджменту : підручник. Київ : Фоліо, 2014. 848 с.
3. March J. G., Simon H. A. Organizations. With the Collaboration of H. Guezkow. Graduate School of Industrial Administration, Carnegie Institute of Technology. New York, J. Wiley & Sons, Inc., London, Chapman & Hall, Ltd, 1958, XI p. 262 p.

References

1. Akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukrainiskoi movy [Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Retrieved from: <http://sum.in.ua> [In Ukrainian].
2. Mazaraki, A.A. (2014). Osnovy menedzhmentu : pidruchnyk [Fundamentals of management: textbook]. Kyiv: Folio [In Ukrainian].
3. March, J.G. and Simon, H.A. (1958). Organizations. With the Collaboration of H. Guezkow. Graduate School of Industrial Administration, Carnegie Institute of Technology. New York, J. Wiley & Sons, Inc., London, Chapman & Hall, Ltd, XI p. [In English].

4. Міненко М. А., Піддубний В. А., Альохін Д. І. Ділова досконалість: вимоги і перспективи для України. *Економіка та держава*. 2019. № 11. С. 9-14. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.11.9>.

5. Міненко М. А. Стійкі конкурентні переваги в умовах глобалізації ринку. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2019. № 16. С. 242-251. URL : <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:oFXCpMCqGOoJ:ev.fmm.kpi.ua/article/viewFile/182607/182556+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua> (дата звернення: 10.09.2021).

6. Міненко М. А., Піддубний В. А., Красножон С. В., Нагорна Ю. В. Інструменти адміністрування як основа для побудови моделей організаторського впливу. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2021. № 9(244). С. 27-35. URL : <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/29478.pdf>.

7. Райченко А. В. Административный менеджмент : учебник для программы МВА. Москва : ИНФРА-М, 2013. 416 с.

8. Саймон Г., Смитбург Д., Томпсон В. Менеджмент в организациях. Москва : Экономика, 1995. 337 с.

9. Словopedia: Словники. URL : <http://slovopedia.org.ua/> (дата звернення: 10.09.2021).

10. Semenenko, O., Solomitsky, A., Onofriichuk, P., Chernyshova, I., Skurinevska, L., & Pekuliak, R. (2021). Methodical Approach to Assessing Level of the State Energy Security and Its Influence on the National Security and Economy of the Country. *Scientific Horizons*, 24(4), 90-96. doi: 10.48077/scihor.24(4).2021.90-96.

4. Minenko, M.A., Piddubnyi, V.A. & Alokhin, D.I. (2019). Dilovala doskonalist: vymohy i perspektyvy dlia Ukrainy [Business excellence: requirements and prospects for Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, 11, pp. 9-14 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.11.9>.

5. Minenko, M.A. (2019). Stiiki konkurentni perevahy v umovakh hlobalizatsii rynku *Ekonomichnyi visnyk NTUU «KPI»*, 16. Retrieved from: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:oFXCpMCqGOoJ:ev.fmm.kpi.ua/article/viewFile/182607/182556+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua> [In Ukrainian].

6. Minenko, M.A., Piddubnyi, V.A., Krasnozhan, S.V. & Nahorna, Yu.V. (2021). Instrumenty administruvannia yak osnova dlia pobudovy modelei orhanizatorskoho vplyvu *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 9 (244). Retrieved from: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/29478.pdf> [In Ukrainian].

7. Rajchenko, A.V. (2013). Administrativnyj menedzhment: uchebnik dlja programy MVA [Administrative Management: a textbook for the MBA program]. Moskva: INFRA-M [In Russian].

8. Sajmon, G., Smitburg, D. & Tompson, V. (1995). Menedzhment v organizacijah. [Management in organizations]. Moskva : Jekonomika. [In Ukrainian].

9. Slovpopedia : Slovnyky [Slovpedia: Dictionaries]. Retrieved from: <http://slovopedia.org.ua/> [In Ukrainian].

10. Semenenko, O., Solomitsky, A., Onofriichuk, P., Chernyshova, I., Skurinevska, L., & Pekuliak, R. (2021). Methodical Approach to Assessing Level of the State Energy Security and Its Influence on the National Security and Economy of the Country. *Scientific Horizons*, 24(4), 90-96. doi: 10.48077/scihor.24(4).2021.90-96.

Minenko M. A., Piddubnyi V. A. Organization, organizing, administration

The purpose of the article - highlight the features of the relationship between the concepts of organization, organization, administration, and justify the need for system-professional administrative influence (coercion, motivation) for the effective functioning of organizations of various legal forms, forms of ownership and activities.

Research methods. During the research, the following methods were used: abstract-logical (the analysis of the peculiarities of the relationship between the concepts of organization, organizing, administration, and the interdependence between organizational size, activities and complexity of tasks, competitive market positions); dialectical knowledge of processes and phenomena (substantiated the need to use in practice procedures and tools of direct (indirect) and indirect (indirect) influence, which will meet the criteria and subcriteria of business excellence, in order to ensure the effectiveness of the basic system of administrative management; analysis and synthesis (for the formation of definitions of organization, organizing, administration, administrative procedure, fundamental system of organizational leadership; to establish objects that characterize the main tasks and functions of managerial motivation, composition and content of its main tools, their hierarchy, sequence of development and implementation, as well as measures that require unification of forms of administration, to determine the elements and subsystems of the model of the basic system of administrative management, to generalize and draw conclusions); structural and functional (analysis of the influence of the elements of the basic outline of administrative oversight on the choice and content of individual administration tools and the peculiarities of their practical use); graphic (allowed to clearly reveal the results of research).

Research results. The relationship between the concepts of organization, organizing, administration is shown. It is substantiated that for the effective functioning of the organization as an effective system, it is necessary to establish perfect structures and processes of organizing through the use of unified or professionally selected adapted-applied procedures and tools for the administration of direct and mediate influence. It is noted that together they characterize the content of elements and subsystems of the basic system of administrative management, which ensures the effectiveness of use of the general organizational management system. The visualized model of the basic system of administrative management of the organization is demonstrated. Attention is focused on the need to take into account the criteria and sub-criteria of business excellence in the selection and / or formation of administrative resource of prompting to ensure organizational and economic benefits in conditions of global market transformation.

Definitions of the concepts of organization, organizing, administration, basic system of administrative management, administrative procedures, business excellence are given. In addition, the composition is presented and the content of the main administration tools is briefly described, as well as the logically substantiated sequence of their development and implementation is visualized. At the same time, conceptually revealed the features of the use of procedures, provisions, organizational structure of management, regimes, by-laws, norms, rules, instructions, orders, prescriptions, guidelines, control mechanism of work in the practical activities of the organization. At the same time, for a full analysis of organizational influence resources, examples of individual documents are given, according to the main directions of the organization's work, the processes of development and signing of which are subject to administrative requirements, as well as examples of procedures for administrative and documentary provision of staff interaction with individual stakeholders. As a result, the main measures are summarized, which, as a rule, require unification of forms of administration.

Scientific novelty. For the first time the interrelation between the concepts of organization, organizing, administration is substantiated and the peculiarities of interrelation of organizational sizes, directions of activity and complexity of tasks of organization, basic system of administrative management and general organizational system of management are characterized. Improved scientific approach to defining the concepts of organization, organizing, administration, administrative procedure, as well as on establishing a list of reference characteristics of business excellence and assessing their impact on ensuring the competitive advantages of the organization. Gained further development the content of the definition of the concept of basic system of administrative management and the list of elements of its visualized model, as well as the scientific approach to determining the features of the use, in cooperation with stakeholders, documents of administrative support of the organization.

Practical significance. The fact that the results of the research are argued, on specific examples, convince the need for objectively-adapted perception of the interdependence of effective organization activity from a professional approach to organizing its operation through the use of administrative procedures and tools that comprehensively reflect the effectiveness of the basic system of administrative management as basis of organizational management system. Tabl.: 2. Figs.: 3. Refs.: 10.

Keywords: organization; organizing; administration; administration procedure; organizational influence; basic system of administrative management; business excellence.

Minenko Mykhailo Anatoliiovych – doctor of economic sciences, professor, director of LTD «Richday Full» (7, Ilyinska St., Kyiv, 04070)

E-mail: m_minenko@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7492-3196>

Piddubnyi Volodymyr Antonovych – doctor of technical sciences, professor, corresponding member of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, professor of the department of technology and organization of restaurant industry of State University of Trade and Economics / Kyiv National University of Trade and Economics (19, Kioto St., Kyiv, 02156)

E-mail: profpod@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1497-7133>

Миненко М. А., Поддубный В. А. Организация, организывание, администрирование

Цель статьи – осветить особенности взаимосвязи между понятиями «организация», «организывание», «администрирование», а также обосновать необходимость системно-профессионального административного воздействия (призыва, побуждения) для эффективного функционирования организаций разной правовой формы, формы собственности и направлений деятельности.

Методика исследования. В процессе исследования использованы методы: абстрактно-логический (проведен анализ особенностей взаимосвязи между понятиями «организация», «организывание», «администрирование», а также взаимозависимости между организационными размерами, направлениями деятельности и сложностью задач, которые решает организация с базовой системой административного менеджмента, общеорганизационной системой управления и конкурентными позициями на рынке); диалектический познания процессов и явлений (обоснована необходимость использования на практике процедур и инструментов непосредственного (прямого) и косвенного (непрямого) воздействия, которые будут отвечать критериям и подкритериям делового совершенства, с целью обеспечения действенности базовой системы административного менеджмента); анализа и синтеза (для формирования дефиниций понятий «организация», «организывание», «администрирование», «процедура администрирования», «базовая система административного менеджмента»; для установления объектов, характеризующих основные задачи и функции административного побуждения, состав и содержание главных его инструментов, их иерархию, последовательность разработки и внедрение, а также мер, требующих унификации форм администрирования; для определения элементов и подсистем модели базовой системы административного менеджмента; для обобщения и формирования выводов); структурно-функциональный (проанализировано влияние элементов базовой системы административного менеджмента на выбор и содержание отдельных инструментов администрирования и особенностей их практического использования); графический (позволил наглядно раскрыть результаты исследований).

Результаты исследования. Показана взаимосвязь между понятиями «организация», «организывание», «администрирование». Обосновано, что для эффективного функционирования организации, как действенной системы, необходимо наладить совершенные структуры и процессы организывания за счет использования унифицированных или профессионально подобранных адаптировано-прикладных процедур и инструментов администрирования прямого и косвенного воздействия. Отмечено, что совокупно они характеризуют содержание элементов и подсистем базовой системы административного менеджмента, что обеспечивает результативность использования общеорганизационной системы управления. Продемонстрирована визуализированная модель базовой системы административного менеджмента организации. Акцентировано внимание на необходимости учета критериев и подкритериев делового совершенства при подборе и/или формировании административного ресурса побуждения в целях обеспечения организационно-экономических преимуществ в условиях глобальных рыночных преобразований.

Наданы дефиниции понятиям «организация», «организывание», «администрирование», «базовая система административного менеджмента», «процедура администрирования», «деловое совершенство». Кроме того, представлен состав и кратко охарактеризовано содержание основных инструментов администрирования, а также визуализирована логически обоснованная последовательность их разработки и внедрения. При этом концептуально раскрыты особенности использования порядков, положений, организационной структуры управления, режимов, регламентов, норм, правил, инструкций, приказов, распоряжений, указаний, механизма контролирования работы в практической деятельности организации. Одновременно для полноценного анализа ресурсов организаторского воздействия приведены примеры отдельных документов по главным направлениям работы организации, процессы разработки и подписания которых проходят по административно определенным требованиям, а также примеры процедур административно-документального обеспечения штатного взаимодействия с отдельными заинтересованными сторонами. В итоге обобщены основные меры, которые, как правило, требуют унификации форм администрирования.

Элементы научной новизны. Впервые обоснована взаимосвязь между понятиями «организация», «организывание», «администрирование» и охарактеризованы особенности взаимоотношения организационных размеров, направлений деятельности и сложности задач организации, базовой системы административного менеджмента и общеорганизационной системы управления. Усовершенствован научный подход к определению понятий «организация», «организывание», «администрирование», «процедура администрирования», а также относительно установления перечня эталонных характеристик делового совершенства и оценки их влияния на обеспечение конкурентных преимуществ организации. Получили дальнейшее развитие содержательность определения понятия «базовая система административного менеджмента» и перечень элементов ее визуализированной модели, а также научный подход к определению особенностей использования, в сотрудничестве со стейкхолдерами, документов административного сопровождения деятельности организации.

Практическая значимость. Состоит в аргументации результатов исследования на конкретных примерах, которые убеждают в необходимости объективно адаптированного восприятия взаимозависимости эффективной деятельности организации от профессионального подхода к организации ее функционирования за счет использования процедур и инструментов администрирования, что комплексно отражают действенность базовой системы административного менеджмента как основы общеорганизационной системы управления. Табл.: 2. Илл.: 3. Библиогр.: 10.

Ключевые слова: организация; организывание; администрирование; процедура администрирования; организаторское влияние; базовая система административного менеджмента; деловое совершенство.

Миненко Михаил Анатольевич – доктор экономических наук, профессор, директор Общества с ограниченной ответственностью «Ричдей Фул» (04070, г. Киев, ул. Ильинская, 7)

E-mail: m_minenko@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7492-3196>

Поддубный Владимир Антонович – доктор технических наук, профессор, член-корреспондент НААН, профессор кафедры технологии и организации ресторанного хозяйства, Государственный торгово-экономический университет / Киевский национальный торгово-экономический университет (02156, г. Киев, ул. Киото, 19)
E-mail: profpod@ukr.net
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1497-7133>

Стаття надійшла до редакції 19.11.2021 р.

Фахове рецензування: 08.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Міненко М. А., Піддубний В. А. Організація, організування, адміністрування. *Економіка АПК*. 2021. № 12. С. 33 — 45. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112033>

Minenko, M.A. & Piddubnyi, V.A. (2021). Orhanizatsiia, orhanizuvannia, administruvannia [Organization, organizing, administration]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 33 — 45 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112033>

*

УДК 330.1

JEL Classification: R1; R2

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112045>

І. М. БЕЖЕНАР, кандидатка економічних наук
В. А. МАМЧУР, доктор економічних наук
Л. М. МАЛІК, кандидатка економічних наук,
старша наукова співробітниця
Н. В. ГЕРМАНЮК, кандидатка економічних наук
О. В. ДЕМЧЕНКО

Теорія сутності дефініції «сільські території»*

Мета статті – поглибити теоретичні та обґрунтувати методологічні положення щодо визначення поняття «сільські території».

Методика дослідження. Використано загальнонаукові й спеціальні методи, зокрема: теоретичного узагальнення та діалектичного пізнання процесів і явищ (при уточненні категоріально-понятійного апарату); монографічний (аналіз еволюції наукових здобутків стосовно визначення і трактування категорії «сільські території»), абстрактно-логічний (формулювання висновків); порівняльного аналізу (визначено основні підходи відносно тлумачення економічного поняття з адміністративного, ресурсного, системного, територіального погляду; емпіричний (щодо комплексної оцінки визначень).

Результати дослідження. Обґрунтовано актуальність теоретичного дослідження сільських територій. Проаналізовано підходи різних авторів до тлумачення економічної категорії «сільські території», трансформації в економічних дослідженнях, виявлення закономірностей та соціально-економічної природи походження підходів до їх тлумачення, узагальнено результати досліджень щодо визначення даної дефініції. На базі аналізу виокремлено цілу низку науково-методичних підходів, у тому числі територіальний, просторовий, структурний, системний і багатокритеріальний, на основі яких сформульовано авторське визначення.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо визначення «сільська територія». Сформульовано авторський погляд на сутність згаданого поняття та виділено його складові, за якими можна дати їх просторове й економічне визначення.

Практична значущість. Внесено пропозиції щодо трактування категорії «сільська територія». Результати дослідження можуть бути враховані при визначенні пріоритетних напрямів і перспектив розвитку окремих регіонів та сприятимуть розробці нових ефективних стратегій і програм, покликаних забезпечити формування економічного потенціалу сільських територій з метою розвитку їх інфраструктури та створення належних умов для самореалізації сільського населення. Табл.: 2. Бібліогр.: 30.*

* Дослідження виконано в рамках науково-дослідної роботи відділу підприємництва, кооперації та агропромислового інтеграції Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» за темою: «Теоретико-методологічні засади інституціоналізації підприємництва для забезпечення сталого розвитку сільських територій», 0121U108392; Етап 2021 року: «Поглиблення теоретико-методологічних основ інституційної політики і механізмів стимулювання підприємництва для забезпечення сталого розвитку сільських територій».

© І. М. Беженар, В. А. Мамчур, Л. М. Малік,
Н. В. Германюк, О. В. Демченко, 2021

Поддубный Владимир Антонович – доктор технических наук, профессор, член-корреспондент НААН, профессор кафедры технологии и организации ресторанного хозяйства, Государственный торгово-экономический университет / Киевский национальный торгово-экономический университет (02156, г. Киев, ул. Киото, 19)
E-mail: profpod@ukr.net
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1497-7133>

Стаття надійшла до редакції 19.11.2021 р.

Фахове рецензування: 08.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Міненко М. А., Піддубний В. А. Організація, організування, адміністрування. *Економіка АПК*. 2021. № 12. С. 33 — 45. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112033>

Minenko, M.A. & Piddubnyi, V.A. (2021). Orhanizatsiia, orhanizuvannia, administruvannia [Organization, organizing, administration]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 33 — 45 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112033>

*

УДК 330.1

JEL Classification: R1; R2

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112045>

І. М. БЕЖЕНАР, кандидатка економічних наук
В. А. МАМЧУР, доктор економічних наук
Л. М. МАЛІК, кандидатка економічних наук,
старша наукова співробітниця
Н. В. ГЕРМАНЮК, кандидатка економічних наук
О. В. ДЕМЧЕНКО

Теорія сутності дефініції «сільські території»*

Мета статті – поглибити теоретичні та обґрунтувати методологічні положення щодо визначення поняття «сільські території».

Методика дослідження. Використано загальнонаукові й спеціальні методи, зокрема: теоретичного узагальнення та діалектичного пізнання процесів і явищ (при уточненні категоріально-понятійного апарату); монографічний (аналіз еволюції наукових здобутків стосовно визначення і трактування категорії «сільські території»), абстрактно-логічний (формулювання висновків); порівняльного аналізу (визначено основні підходи відносно тлумачення економічного поняття з адміністративного, ресурсного, системного, територіального погляду; емпіричний (щодо комплексної оцінки визначень).

Результати дослідження. Обґрунтовано актуальність теоретичного дослідження сільських територій. Проаналізовано підходи різних авторів до тлумачення економічної категорії «сільські території», трансформації в економічних дослідженнях, виявлення закономірностей та соціально-економічної природи походження підходів до їх тлумачення, узагальнено результати досліджень щодо визначення даної дефініції. На базі аналізу виокремлено цілу низку науково-методичних підходів, у тому числі територіальний, просторовий, структурний, системний і багатокритеріальний, на основі яких сформульовано авторське визначення.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо визначення «сільська територія». Сформульовано авторський погляд на сутність згаданого поняття та виділено його складові, за якими можна дати їх просторове й економічне визначення.

Практична значущість. Внесено пропозиції щодо трактування категорії «сільська територія». Результати дослідження можуть бути враховані при визначенні пріоритетних напрямів і перспектив розвитку окремих регіонів та сприятимуть розробці нових ефективних стратегій і програм, покликаних забезпечити формування економічного потенціалу сільських територій з метою розвитку їх інфраструктури та створення належних умов для самореалізації сільського населення. Табл.: 2. Бібліогр.: 30.*

* Дослідження виконано в рамках науково-дослідної роботи відділу підприємництва, кооперації та агропромислового інтеграції Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» за темою: «Теоретико-методологічні засади інституціоналізації підприємництва для забезпечення сталого розвитку сільських територій», 0121U108392; Етап 2021 року: «Поглиблення теоретико-методологічних основ інституційної політики і механізмів стимулювання підприємництва для забезпечення сталого розвитку сільських територій».

© І. М. Беженар, В. А. Мамчур, Л. М. Малік,
Н. В. Германюк, О. В. Демченко, 2021

Ключові слова: сільський розвиток; сільські території; децентралізація; стратегія; сільська місцевість; сільське населення; населений пункт; людський потенціал; сільське господарство; простір.

Беженар Інна Миколаївна – кандидатка економічних наук, старша наукова співробітниця відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: Inna_Bezhenar@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4584-9062>

Мамчур Володимир Анатолійович – доктор економічних наук, заступник директора з науково-інноваційного забезпечення, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: mamchur111@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1300-3633>

Малік Лариса Миколаївна – кандидатка економічних наук, старша наукова співробітниця, провідна наукова співробітниця відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: larisa_malik@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6020-7335>

Германюк Наталія Володимирівна – кандидатка економічних наук, старша викладачка кафедри аграрного менеджменту і маркетингу, Вінницький національний аграрний університет (21000, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3)

E-mail: natagermanjuk@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9676-1127>

Демченко Олена Віталіївна – наукова співробітниця відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: helrus@ukr.net

Постановка проблеми. Глобальні політичні виклики, процеси євроінтеграції й децентралізації в Україні стали пусковим механізмом для економічних перетворень розвитку сільських територій, які під час системної трансформації опинилися в кризовому соціально-економічному стані (скорочення зайнятості серед сільського населення, деградація соціальної сфери села, стрімке падіння чисельності населення, особливо у віддалених і малих селах), при якому знизився рівень добробуту та якості життя селян, незважаючи на багаті природні ресурси.

Такий розвиток передбачає відродження всіх сфер життєдіяльності села, і передусім аграрного сектору економіки, а головне – селянства.

Відповідно до міжнародних тенденцій економічні й соціальні зміни насамперед повинні відповідати сталому розвитку та задоволенню суспільних потреб. Сталий розвиток сільських територій у свою чергу передбачає системну збалансовану єдність наступних компонент життя села: господарської, соціальної та екологічної, тобто охорони навколишнього середовища (табл. 1).

1. Розвиток сільських територій відповідно до угоди з Європейським Союзом

Економічна сфера	Соціальна сфера	Екологічна сфера
• запровадження інновацій в сільському, лісовому і рибному господарствах та на сільських територіях; • фінансову підтримку виробників у районах із несприятливими природно-кліматичними умовами (наприклад, у гірських); • розвиток у сільській місцевості несільськогосподарських видів діяльності; • підсилення малих ферм, їхніх кооперативів та молодих фермерів; • відшкодування збитків, завданих стихійними лихами; • надання податкових преференцій фермерам, які розвивають сільські території	• інвестиції в інфраструктуру сільських територій; • розвиток сільського зеленого туризму; • інвестиції в освіту; • розвиток дорадчих програм та консультаційних послуг; • надання сільським жителям інформації про фінансові можливості програм розвитку сільських громад; • реалізацію програм підтримки і примноження культурної спадщини	• розвиток програм раціонального використання природних ресурсів; • перехід до органічного сільського господарства; • заохочення фермерів до екологізації їхньої діяльності та дотримання принципів сільськогосподарських доброчесних практик; • управління модернізацією сільських ландшафтів; • збереження біорізноманіття

Джерело: Сформовано авторами.

Функціонування сільських територій на засадах сталого розвитку є принциповою умовою, прописаною в європейських інституціях та нормативно-правових документах України.

Угода про асоціацію України з Європейським Союзом передбачає розвиток сільських територій, зокрема таких складових: сприяння взаємному розумінню політик розвитку

сільських територій; обмін новими й успішними знаннями та практиками щодо механізмів підтримки політики розвитку сільських територій для сприяння економічному добробуту сільських громад. Тому мета адміністративної реформи в Україні була направлена на забезпечення сталого розвитку територіальних громад і сільських територій. Адже лише самоврядні й незалежні місцеві громади найбільше зацікавлені у розвитку власних сільських територій, життєзабезпеченні населення, що тут проживає, підвищенні якості життя, створенні задовільних умов для проживання й самореалізації, у раціональному використанні природних ресурсів, вирішенні екологічних проблем і т.п. Також пріоритетним напрямом розвитку сільських територій виступає сільськогосподарська кооперація, яка допомагає зменшити витрати та збільшувати доходи селян, шляхом вироблення конкурентоспроможної продукції, можливостями контролювати якість останньої та збувати її за вищими цінами великими партіями.

Наразі в Україні відчутні деструктивні зміни, розбалансованість та диспропорційність. Відбувається погіршення стану природних ресурсів й екологічної ситуації, прийшли в занепад інженерна та соціальна інфраструктури, система соціальних послуг (медицина, культура, дошкільна освіта) та сфера побуту, знижується людський потенціал, поширені безробіття й бідність, що стимулює трудову міграцію та від'їзд молоді із села. Спостерігається тенденція до перевищення чисельності старіючого населення над працездатним на селі, вимирання сіл, зниження тривалості життя. Середня тривалість життя становить: для чоловіків у середньому

68 років, жінок – 72 роки. Водночас у Європейському Союзі цей показник досягає 77 років (чоловіки) і 83 роки (жінки). Тобто тривалість життя перевищує пенсійний поріг. За коефіцієнтом смертності Україна посідає 18 позицію у світі разом із Росією, Білоруссю та деякими країнами Африки.

Тому вирішення питань сільського розвитку залежить від чітко встановлених цілей і завдань та їх поетапного виконання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як значний слід вказати внесок у дослідження проблем розвитку сільських територій відомих вітчизняних вчених, серед яких: М. Й. Малік [9], О. І. Павлов [13],

І. В. Прокопа [21], М. П. Талавири [26], О. Г. Шпикуляк і О. М. Саковська [3], В. В. Юрчишин [30] та ін. Певними напрацюваннями відзначаються також праці багатьох молодих науковців.

Незважаючи на вагомі здобутки вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, залишаються недостатньо дослідженими питання теоретико-методологічних аспектів розвитку сільських територій.

Мета статті – поглибити теоретичні та обґрунтувати методологічні положення щодо визначення поняття «сільські території».

Виклад основних результатів дослідження. Місце проживання і діяльності людей називають населеним пунктом (поселенням). Розрізняють два типи населених пунктів – міські і сільські. На 1.01.2021 р. кількість сільських населених пунктів становила 28 372 од. Відповідно до Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» сільська місцевість – це територія, що знаходиться за межами міст і є переважно зонами сільськогосподарського виробництва та сільської забудови.

За А. Мазуром, сільські території включають у себе: населення, сільськогосподарські та інші угіддя поза межами сільських поселень, органи самоврядування та громадянські організації [8]. Сільська територія являє собою організаційно-територіальну одиницю самоврядування, об'єкт самоуправління, визначає роль і значення територіальної громади, тобто це водночас елемент територіальної організації, системи розселення, соціальної організації суспільства. Розвиток аграрного сектору економіки тісно пов'язаний з вирішенням складних соціально-економічних проблем села.

Нині основний принцип ведення агробізнесу великими корпораціями полягає у наступному: концентрація великої кількості землі та орієнтація на експорт, що в аспекті виробництва можна вважати позитивним, адже існує здатність активніше запроваджувати нові технології. Проте, щодо розвитку сільських територій фактично виникають проблеми, оскільки доходи не залишаються на селі, кількість зайнятих людей у такому виробництві також зменшується, на подібних територіях не облаштовується інфраструктура. Тому для недопущення зникнення сіл і заохочення молоді лишатися на селі потрібно першочерговим виокремлювати розвиток сільської місцевості, а потім аграрного сектору, сприяти веденню

дрібнотоварного виробництва, тобто фермерам допомагати дотаціями з меншими відсотками по кредитах, спонукати до фермерства саме молодих людей.

Досліджуючи сільські території, О. Павлов визначає їх як складні просторові утворення, до яких доцільно застосувати системний підхід, який надає можливість виявити їх системні параметри [13]. Він відносить сільські території до складу більш глобальних утворень: біосфери, єдиної господарської системи країни та системи розселення. Також О. Павлов констатує, що: «Вони складаються з природних, соціальних, виробничо-господарських, політичних складових, які перебувають під управлінським впливом владних інститутів (територіальних громад, органів місцевого самоврядування, органів державної влади), бізнесових структур та громадських організацій. Усі структурні компоненти зазначеної системи перебувають у взаємозв'язку між собою, а також з елементами інших систем» [14].

Первісно термін «сільський» мав не поселенське, а галузеве значення, пов'язане з видом діяльності населення. Набагато пізніше за ним закріпилося значення всього того, що асоціюється з населеним пунктом, який утворився навколо ріллі. І хоча з часом господарські функції цих поселень значно розширилися, проте історично село пов'язано з веденням землеробства, сільського господарства, тому агровиробництво розглядається як складова частина сільського сектору. При цьому базовою у розумінні змісту поняття «територія», як зазначає М. Талавіря, виступає концепція просторової організації суспільства Р. Морилла [27]. Термін «сільська місцевість» доцільно використовувати відносно кожного окремого поселенського пункту – хутора, села, селища, але не сільських територій як їх сукупності.

Сільським територіям, на відміну від міських, притаманний руральний характер, оскільки господарська діяльність в їхніх межах відбувається у безпосередньому зв'язку з природним середовищем. Сільські території пов'язані, безумовно, з сільським господарством, аграрним сектором економіки, аграрною сферою, селом. Проте сільські території це передусім місце розвитку, що не обмежується агровиробництвом та життєдіяльністю сільського населення, локалізованою в певному географічному місці. Від людини, її культурно-освітнього рівня, професійної підготовки, навичок, вмотивованості, бажання та вміння працювати і господарювати залежить ефективність використання території, вважає Р. І. Магійович [7].

Сільські території включають село як тип поселення, вид соціально-виробничих, культурно-побутових, а іноді й адміністративних осередків, населення; сільськогосподарські та інші угіддя поза межами сільських поселень із розташованими на них виробничими об'єктами; органи самоврядування та громадські організації. Для сільських територій характерні такі специфічні просторові параметри, як площа, протяжність, компактність, конфігурація, географічне розташування, людність, щільність, кліматичні умови, особливості ландшафту, що відіграють певну роль у їх функціонуванні. Сільські території можна типізувати як природне, виробниче середовище, або середовище життєдіяльності в широкому розумінні. Це поняття значно ширше, ніж поняття поселенської чи адміністративно-територіальної субтериторії. Узагальнена характеристика сільських територіальних утворень виглядає як середовище виробництва і життєдіяльності сільського населення, локалізоване в певному географічному місці. Вчені сільські території та об'єкти, що до них входять, описують наступним чином (табл. 2).

2. Визначення дефініції «сільська територія»

Автор	Визначення
В. В. Юрчишин	«Сільська територія у сучасному розумінні являє собою складну і багатофункціональну природну, соціально-економічну і виробничо-господарську структуру і характеризується сукупністю властивих кожній з них особливостей: площею земельних угідь, на яких вона розміщена; чисельністю проживаючих і зайнятих у виробництві чи обслуговуванні людей; обсягами і структурою виробництва; розвитком соціальної і виробничої інфраструктури; формою зайнятості проживаючих на ній та іншими рисами». Межі сільських територій – селища, села, хутори, односімейні та інші жилі утворення. Село – соціально-побутовий, а також виробничий осередок, адміністративний і соціально-культурно-побутовий центр, своєрідна «столиця» кожної даної сільської території [30, с. 6-7]

А. В. Петриков	Сільські території — це «... населені території поза містами ...» [16, с. 123]
Статистичний щорічник	Сільська місцевість – території сіл [5, с. 323]. Інформація щодо сільської місцевості включає лише дані, які стосуються сіл. До сільського населеного пункту відносять тип поселення, жителі якого зайняті переважно у сільському господарстві
І. В. Прокопа	Термін «сільські території» використовують для позначення сільської місцевості, як частини природно-економічних, адміністративно-територіальних утворень країни, що є ресурсною базою для сільського господарства та розвивається з ним у тісному зв'язку [21, с. 50-51]
М. Й. Малік	Трактує «сільську територію» як «історично сформовану в історично визначених межах системну сукупність, що поєднує в собі організаційно-територіальну (село, район) і територіальну-функціональну приналежність (виробництво, переробка, реалізація) сільськогосподарської продукції» [9, с. 53]
О. І. Павлов	Сільська територія – це територіальна одиниця самоуправління, що діє в рамках закону, заснована на історичному досвіді, традиціях господарювання, що об'єднує територіальну громаду з метою вирішення проблем і сприяння розвитку території [12]
Український радянський енциклопедичний словник	Село тип поселення, жителі якого зайняті в основному в сільському господарстві, як адміністративний і господарський центр сільськогосподарських підприємств. До сільських населених пунктів зараховують частину районних центрів, а також станційні селища, шляхові дільниці, селища лісгоспів тощо [29, с. 187]
Новий тлумачний словник української мови	Село – населений пункт (звичайно, великий) не міського типу, жителі якого займаються переважно обробіткою землі [10, с. 175]

Джерело: Сформовано авторами.

Узагальнення наукових думок показує, що й нині продовжують існувати неоднозначні категорійні трактування поняття «сільська територія». Акцент спрямовується на сільськогосподарську специфіку господарювання на таких територіях.

Складність управління сільськими територіями посилюється їх природною специфікою, що визначається залежністю господарської діяльності від природно-кліматичних умов, природних ресурсів і, передусім, від якості землі як головного засобу виробництва; уповільненим оборотом капіталу, нерозвиненістю аграрного ринку, незавершеністю технологічного циклу. На цій підставі сільські території можна віднести до соціальних систем, які характеризуються непередбаченістю розвитку, відкритістю, невірніоваженістю та нестабільністю [14].

Як засвідчує І. В. Сембай, розвиток аграрного сектору економіки виступає одним з основних чинників стабілізації соціально-економічних відносин як у регіонах, так і в країні загалом [23].

За М. В. Смушак: «Проблема розвитку сільських територій існує в більшості країн світу, в тому числі високорозвинених. Однак, на відміну від України, вона в них, по-перше,

вирішується вже давно, а по-друге, становленню та функціонуванню сільських територій України притаманні особливі, не характерні для інших країн і регіонів риси» [24].

У Положенні про Міністерство аграрної політики та продовольства України зазначено, що серед основних завдань Мінагрополітики – забезпечення розвитку сільських територій. Проте на практиці профільне міністерство більше працює у напрямку реалізації аграрної політики.

Державною регіональною політикою у свою чергу займається Міністерство розвитку громад та територій України [11].

Указом Президента України «Про Концепцію державної регіональної політики» від 25 травня 2001 р. № 241/2001 запроваджено інституційні аспекти розвитку регіональної політики, в якій її головна мета визначена як створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку України та її регіонів, підвищення рівня життя населення, забезпечення додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного її громадянина незалежно від місця проживання, а також поглиблення процесів ринкової трансформації на основі підвищення ефективності використання

потенціалу регіонів та дієвості управлінських рішень, удосконалення роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування [20].

Ця ж мета була сформульована дещо по-іншому в Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р., а саме як визначення ключових проблем регіонального розвитку, пріоритетів державної регіональної політики з точки зору загальнонаціональних потреб та інтересів. Далі, після завершення строку реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р., затверджено Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2020 р., де стратегічною метою реалізації державної регіональної політики визначено, як і в попередньо розглянутому Указі Президента, створення умов для динамічного, збалансованого розвитку регіонів України з метою забезпечення соціальної та економічної єдності держави, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, активізації економічної діяльності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних та інших стандартів для кожного громадянина незалежно від місця проживання. Стратегія була спрямована на визначення завдань та інструментів для розв'язання соціальних проблем, підвищення рівня економічного потенціалу територій, продуктивності їх економіки, прибутковості бізнесу та доходів населення і, як наслідок, створення умов для загального підвищення соціальних стандартів, якості життя та розвитку бізнес-середовища [18]. Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» прийнято Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 рр. Стратегічним баченням регіонального розвитку та держави в цілому відповідно до згаданого нормативно-правового акта є створення достатніх умов для комфортного проживання, самореалізації та розвитку громадян, підвищення якості їх життя у кожному регіоні. Стратегічна мета державної регіональної політики до 2027 р. досягається на основі трьох стратегічних цілей: формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах; підвищення рівня конкурентоспроможності

регіонів; розбудова ефективного багаторівневого врядування [17].

В Європі завдання розвитку сільських територій зазвичай покладається безпосередньо на місцеве самоврядування на місцях, де першочергова роль належить забезпеченню рівня добробуту сільських жителів і доходів місцевих бюджетів через сільськогосподарське виробництво [23]. Селянину відводиться роль важливого суб'єкта суспільства, тому крізь призму цього виникає необхідність поліпшення соціально-психологічного клімату на селі, подолання невпевненості сільського населення у кращому майбутньому, а також відновлення його довіри до влади [12].

При цьому Т. О. Козир доходить висновку, що розвиток сільської території передбачає насамперед забезпечення можливостей власних громадян задовольнити свої запити та потреби на території своєї громади, не виїжджаючи за її межі, або у окремих випадках виїжджаючи на короткий час, тобто без зміни місця постійного проживання [6].

Вітчизняні науковці у своїх дослідженнях узагальнюють сталий розвиток сільських територій як розвиток села, за якого відбувається зростання сільської економіки, не зменшується чисельність населення, збільшується тривалість життя, відбувається повна і продуктивна зайнятість працездатного населення, зростає загальний рівень і поліпшується якість життя на сільських територіях. І все це відбувається з мінімальним впливом на навколишнє середовище, тобто передбачено ощадливе використання та відтворення природно-ресурсного потенціалу таких територій.

Важливим аспектом організації розвитку сільських територій визнано об'єднання державних, регіональних і місцевих фінансових, матеріальних та інших зусиль і можливостей, що узгоджуватимуть і цілеспрямовано регулюватимуть свої дії, а також виконуватимуть взяті на себе завдання у визначені терміни та у встановлених обсягах.

Традиційно розвиток сільських територій в Україні пов'язується, що зазначено вище, із сільськогосподарською діяльністю. Тому в сучасних умовах трансформації сільського господарства вирішення проблем аграрного сектору може стати своєрідним рушієм подолання занепаду сільських територій.

Висновки. Як встановлено, розглянуті визначення поняття «сільська територія»

узагальнено-збірні, з акцентом або на сільськогосподарський напрям діяльності цих територій, або розглядаються в аспекті економічного, екологічного, соціального та енергетичного забезпечення, в умовах адміністративно-територіального утворення. В основному у визначенні поняття «сільські території» передбачають складну багатофункціональну біоекологічну, природну, територіально соціально-економічну й виробничо-господарську систему з властивими їй кількісними, структурними, природними та іншими характеристиками. Тобто, зважаючи на думки вчених, доходимо висновку, що сільську територію не можна розглядати лише як територіальну одиницю відокрем-

лено від галузі сільського господарства. Тут також мають враховуватися історія формування, сільське населення, яке проживає і працює на ній та виробничі (переробні) потужності, інфраструктурні об'єкти тощо. На нашу думку, сільська територія – це територія, що знаходиться поза міськими населеними пунктами, має чіткі просторово-адміністративні межі, історичний досвід, традиції і культуру, включає в себе наявні на ній природні й людські ресурси, соціальну інфраструктуру, виробничі (переробні) потужності та характеризується притаманною лише їй переважно аграрною виробничо-господарською системою.

Список бібліографічних посилань

1. Malik M., Shpykuliak O., Nepochatenko O., (...), Ptashnyk S., Tretiakova, S. Formation of effective organizational and economic environment of innovative support of enterprise competitiveness in Ukraine. Proceedings of the 33rd International Business Information Management Association Conference, IBIMA 2019: Education Excellence and Innovation Management through Vision 2020. 33rd IBIMA Conference: 10-11 April, 2019. Granada, Spain. Editor Khalid S. Soliman. 2019. P. 332-342 (Scopus)
2. Shpykuliak Oleksandr, Bilokinna Ilona. "Green" cooperatives in the formation of an institutional mechanism of development of alternative power engineering in the agrarian sector of the economy. *Baltic Journal of Economic Studies*. Riga: Publishing House "Baltija Publishing" 2019. Vol. 5. N 2. P. 249-255. <http://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-249-255> (Web of Science).
3. Shpykuliak O., Sakovska O. Agricultural cooperation as an innovation for rural development. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2020. Vol. 6. № 3. P. 183-189. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2020-6-3-183-889>.
4. Важинський Ф. А. Пріоритетні напрями розвитку сільських територій України (Аналітична записка). URL : <http://ird.gov.ua/irdp/e20170202.pdf> (дата звернення: 03.08.2021).
5. Статистичний щорічник. Івано-Франківщина, Україна, світ / за ред. М. М. Калімбровського. Івано-Франківськ, 2005. 590 с.
6. Козир Т. О. Практичні аспекти стратегічного планування розвитку сільських територій. *Теорія та практика державного управління*. 2009. Вип. 3. С. 307-314. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2009_3_46
7. Магійович Р. І. Стан, проблеми та перспективи розвитку сільських територій Західного регіону України. URL : http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2014/Economics/12_171049.doc.htm (дата звернення: 03.08.2021).
8. Мазур А. Г., Дмитрик О. В. Господарства населення як економічна категорія та суб'єкт обласнування сільських територій. *Економіка. Фінанси. Менеджмент*. 2016. №11. URL: <http://efm.vsau.org/files/pdfa/3392.pdf>
9. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 51-58.
10. Новий тлумачний словник української мови. У 4-х т. Т. 4. Київ : Аконті, 1998. 941 с.
11. Офіційний сайт Міністерства розвитку громад та територій України. URL : <https://www.minregion.gov.ua/about/> (дата звернення: 03.08.2021).
12. Павлов О. І. Сільські території як об'єкт наукового дослідження. *Державне будівництво*. 2006. № 1. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/DeBu/2006-1/doc/1/04.pdf> (дата звернення: 03.08.2021).

References

1. Malik, M., Shpykuliak, O., Nepochatenko, O., Ptashnyk, S., Tretiakova, S. (2019). Formation of effective organizational and economic environment of innovative support of enterprise competitiveness in Ukraine. *Proceedings of the 33rd International Business Information Management Association Conference, IBIMA 2019: Education Excellence and Innovation Management through Vision 2020. 33rd IBIMA Conference*.. (pp. 332-342). Spain : Granada [In English]
2. Shpykuliak, O. & Bilokinna, I. (2019). "Green" cooperatives in the formation of an institutional mechanism of development of alternative power engineering in the agrarian sector of the economy *Baltic Journal of Economic Studies*, 2, vol. 5 pp. 249-255 [In English]. <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-249-255>.
3. Shpykuliak, O. & Sakovska, O. (2020). Agricultural cooperation as an innovation for rural development. *Baltic Journal of Economic Studies*, 3, vol. 6 pp. 183-189 [In English]. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2020-6-3-183-889>.
4. Vazhynskyi, F.A. Priorityetni napriamy rozvytku silskykh terytorii Ukrainy (Analytychna zapyska) [Priority areas of development of rural areas of Ukraine (Analytical note)]. Retrieved from : <http://ird.gov.ua/irdp/e20170202.pdf> [In Ukrainian].
5. Kalimbrowskui, M.M., et al. (2005). Ivano-Frankivshchyna, Ukraina, svit (Statystychnyi shchorichnyk) [Ivano-Frankivsk, Ukraine, the world (Statistical Yearbook)]. *Holovne upravlinnia statystyky v Ivano-Frankivskii oblasti* [In Ukrainian].
6. Kozyr, T.O. (2009). Praktychni aspekty stratehichnoho planuvannia rozvytku silskykh terytorii [Practical aspects of strategic planning of rural development] . *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, 3 (26). Retrieved from : <http://www.nbuv.gov.ua/> [In Ukrainian].
7. Mahiiiovych, R.I. Stan, problemy ta perspektyvy rozvytku silskykh terytorii Zakhidnoho rehionu Ukrainy [State, problems and prospects of rural development of the Western region of Ukraine]. Retrieved from: http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2014/Economics/12_171049.doc.htm [In Ukrainian].
8. Mazur, A.H. & Dmytryk, O.V. (2016). Hospodarstva naselennia yak ekonomichna katehoriia ta subiekt oblashtuvannia silskykh terytorii [Households as an economic category and the subject of rural development]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment*, 11. Retrieved from: <http://efm.vsau.org/files/pdfa/3392.pdf> [In Ukrainian].
9. Malik, M.Yo. (2008). Do pytannia staloho rozvytku silskykh terytorii. [On the issue of sustainable development of rural areas]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 51-58 [In Ukrainian].
10. Novyi tлумachnyi slovnyk ukraïnskoi movy [New explanatory dictionary of the Ukrainian language]. (Vols. 1-4). (1998). Kyiv : Akonit [In Ukrainian].

13. Павлов О. І. Теоретико-методологічні засади сучасної парадигми управління сільськими територіями. URL : <http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/region/05poiust.pdf> (дата звернення: 03.08.2021).
14. Павлов О. Сільські території: теоретико-методологічні засади дослідження. URL : <http://history.org.ua/JournALL/regions/3/5.pdf> (дата звернення: 03.08.2021).
15. Перспективні форми організації господарської діяльності на селі : наукова доповідь / Ю. О. Лупенко, О. Г. Шпикуляк, В. Я. Месель-Веселяк та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 114 с.
16. Петриков А. В. Проблемы и перспективы устойчивого развития сельских территорий России. *Економіка АПК*. 2005. № 4. С. 123-128.
17. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL : https://ips.ligazakon.net/document/KP200695?an=185&ed=2020_08_05 (дата звернення: 03.08.2021).
18. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.08.2021).
19. Про затвердження Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 р. № 1119. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1119-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.08.2021).
20. Про Концепцію державної регіональної політики : Указ Президента України від 25 травня 2001 р. № 341/2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341/2001#Text> (дата звернення: 03.08.2021).
21. Прокопа І. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку. *Економіка України*. 2007. № 6. С. 50-59.
22. Розвиток сільських територій України / за ред. О. Г. Осауленка Київ : ІВЦ Держкомстату України, 2006. 751 с.
23. Сембай І. В. Функціонування сільськогосподарських підприємств у контексті розвитку сільських територій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.04. Львів, 2008. 20 с.
24. Смушак М. В. Сільські території як соціально-економічна категорія. *Агроінком*. 2006. № 2. С. 106-110.
25. Смушак М. В. Організація системного розвитку сільських територій регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.05. Ужгород, 2009. 19 с.
26. Талавиця М. П. Заходи підтримки економічного розвитку сільських територій. *Агроінком*. 2006. № 2. С. 110-113.
27. Талавиця М. П. Розвиток сільських територій на заходах сталості. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2016. № 1(47) . Т.2. С. 146-150.
28. Термоса І. О. Формування сталого розвитку сільських територій. URL : <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/4545/2/dysertaciyaTermosa.pdf> (дата звернення: 03.08.2021).
29. Sokolova, O., & Diachenko, S. (2021). Consolidation of Public Finances as a Tool for Minimising Disparities in the Sectoral Structure of the National Economy. *Scientific Horizons*, 24(5), 121-130. doi: 10.48077/scihor.24(5).121-130.
30. Юрчишин В. В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки. *Економіка АПК*. 2005. № 3. С. 6-7.
11. Ofitsiyni sait Ministerstva rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy [Official site of the Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine]. Retrieved from : <https://www.minregion.gov.ua/about/> [In Ukrainian].
12. Pavlov, O.I. (2006). Silski terytorii yak ob'ekt naukovooho doslidzhennia. [Rural areas as an object of scientific research]. *Derzhavne budivnytstvo*. (Vol. 1). Retrieved from : <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/DeBu/2006-1/doc/1/04.pdf> [In Ukrainian].
13. Pavlov, O.I. Teoretyko-metodolohichni zasady suchasnoi paradyhmy upravlinnia silskymy terytoriiamy [Theoretical and methodological principles of the modern paradigm of rural management]. Retrieved from : <http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/region/05poiust.pdf> [In Ukrainian].
14. Pavlov, O. Silski terytorii: teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia [Rural areas: theoretical and methodological principles of research]. Retrieved from : <http://history.org.ua/JournALL/regions/3/5.pdf> [In Ukrainian].
15. Lupenko, Yu.O., Shpykuliak, O.H., Mesel-Veseliak, V.Ya. (2019). Perspektyvni formy orhanizatsii hospodarskoi diialnosti na seli: naukova dopovid [Perspective forms of organization of economic activity in the countryside: scientific report]. Kyiv : NNTs «IAE» [In Ukrainian].
16. Petrykov, A.V. (2005). Problemy i perspektyvy ustoichyvoho rozvytyia selskykh terrytorii Rossyy [Problems and prospects of sustainable development of rural areas of Russia]. *Економіка АПК*, 4, pp. 123-128 [In Ukrainian].
17. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.08.2020 # 695 [On approval of the State Strategy for Regional Development for 2021-2027: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 5, 2020 No. 695]. Retrieved from : https://ips.ligazakon.net/document/KP200695?an=185&ed=2020_08_05 [In Ukrainian].
18. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 06.08.2014 # 385 [On approval of the State Strategy for Regional Development until 2020: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 6, 2014 No. 385]. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#Text> [In Ukrainian].
19. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25.11.2015 # 1119 [On approval of the Regulation on the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of November 25, 2015 No. 1119]. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1119-2015-%D0%BF#Text> [In Ukrainian].
20. Pro Kontseptsiiu derzhavnoi rehionalnoi polityky : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.05.2001 # 341 [On the Concept of State Regional Policy: Decree of the President of Ukraine of May 25, 2001 No. 341/2001]. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341/2001#Text> [In Ukrainian].
21. Prokopa, I. (2007). Silski terytorii Ukrainy : doslidzhennia i rehuliuвання rozvytku [Rural areas of Ukraine: research and regulation of development]. *Економіка України*, 6, pp. 50-59 [In Ukrainian].
22. Rozvytok silskykh terytorii Ukrainy (2006). [Development of rural territories of Ukraine] O. H. Osauleiko (Ed.). Kyiv : IVTs Derzhkomstatu Ukrainy [In Ukrainian].
23. Sembai, I.V. (2008). Funktsionuvannia silskohospodarskykh pidpriemstv u konteksti rozvytku silskykh terytorii [Functioning of agricultural enterprises in the context of rural development]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Retrieved from : <http://samzan.ru/156821> [In Ukrainian].
24. Smushak, M.V. (2006). Silski terytorii yak sotsialno-ekonomichna katehoriia [Rural areas as a socio-economic category]. *Ahroinkom*, 2, pp. 106-110 [In Ukrainian].
25. Smushak, M.V. (2009). Orhanizatsiia systemnoho rozvytku silskykh terytorii rehionu [Organization of systemic development of rural areas of the region]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Retrieved from : <http://80.92.225.156/OpacUnicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:547791/> [In Ukrainian].

26. Talavyria, M.P. (2006). Zakhody pidtrymky ekonomichnoho rozvytku silskykh terytorii [Measures to support the economic development of rural areas]. *Ahroikom.* 2006, 2, pp. 110-113 [In Ukrainian].
27. Talavyria, M.P. (2016). Rozvytok silskykh terytorii na zasadakh stalosti [Development of rural areas on the basis of sustainability]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya «Ekonomika»*, 1(47), pp. 146-150 [In Ukrainian].
28. Termosa, I.O. (2017). Formuvannia staloho rozvytku silskykh terytorii [Formation of sustainable development of rural areas]. Retrieved from : <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/4545/2/dysertaciyaTermosa.pdf> [In Ukrainian].
29. Sokolova, O., & Diachenko, S. (2021). Consolidation of Public Finances as a Tool for Minimising Disparities in the Sectoral Structure of the National Economy. *Scientific Horizons*, 24(5), 121-130. doi: 10.48077/sciHor.24(5).2021.121-130.
30. Yurchyshyn, V.V. (2005). Silski terytorii yak systemoutvoriuiuchi faktory rozvytku aharnoho sektora ekonomiky [Rural areas as system-forming factors in the development of the agricultural sector of the economy]. *Ekonomika APK*, 3, pp. 123-128 [In Ukrainian].

Bezhenar I. M., Mamchur V. A., Malik L. M., Hermaniuk N. V., Demchenko O. V. Theory of essence of the definition "rural areas"

The purpose of the article is to deepen the theoretical and substantiation of methodological provisions for defining the concept of "rural areas".

Research methods. It has been used general and unique methods, including theoretical generalization and dialectical methods of cognition of processes and phenomena (specifying the categorical-conceptual apparatus), monographic (analysis of the evolution of scientific achievements to define and interpret the category of "rural areas"), abstract-logical formulation of conclusions), comparative analysis (identified basic approaches to the interpretation of economic concepts from the administrative, resource, systemic, territorial point of view), empirical (for a comprehensive assessment of definitions).

Research results. The relevance of theoretical research of rural areas is substantiated. The approaches of different authors to the interpretation of the economic category "rural areas", transformations in economic research, identification of patterns and socio-economic nature of the origin of approaches to their performance, and summarize the research results to determine this definition. Based on the analysis, several scientific and methodological approaches are singled out, particularly territorial, spatial, structural, systemic and multicriteria. Based on these definitions, we formulated the author's definition.

Scientific novelty. Theoretical provisions on the definition of "rural area" have been further developed. The author's view of the essence of this concept is formulated, and its components are singled out, according to which their spatial and economic definition can be given.

Practical significance. Proposals have been made to interpret the category "rural area". The results of the study can be taken into account in determining the priority areas and prospects for the development of individual regions and will contribute to the development of new effective strategies and programs to ensure the economic potential of the rural regions to develop their infrastructure and create appropriate conditions for rural self-realization. Tabl.: 2. Refs.: 30.

Keywords: rural development; rural areas; decentralization; strategy; rural area; rural population; settlement; human potential; agriculture; space.

Bezhenar Inna Mykolaivna – candidate of economic sciences, senior research fellow of the department of entrepreneurship, cooperation and agro-industrial integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: Inna_Bezhenar@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4584-9062>

Mamchur Volodymyr Anatoliiovych – doctor of economic sciences, deputy director for research and innovation, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: mamchur111@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1300-3633>

Malik Larisa Mykolaivna – candidate of economic sciences, senior research fellow, leading research fellow of the department of entrepreneurship, cooperation and agro-industrial integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: larisa_malik@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6020-7335>

Hermaniuk Nataliia Volodymyrivna – candidate of economic sciences, senior lecturer at the department of agricultural management and marketing, Vinnytsia National Agrarian University (3, Soniachna St., Vinnitsa, 21008)

E-mail: natagermanjuk@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9676-1127>

Demchenko Olena Vitaliyivna – research fellow of the department of entrepreneurship, cooperation and agro-industrial integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: helrus@ukr.net

Беженар И. Н., Мамчур В. А., Малик Л. Н., Германюк Н. В., Демченко Е. В. Теория сущности дефиниции «сельские территории»

Цель статьи – углубить теоретические и обосновать методологические положения по определению понятия «сельские территории».

Методика исследования. Использованы общенаучные и специальные методы, в частности: теоретического обобщения и диалектического познания процессов и явлений (при уточнении категориально-понятийного аппарата); монографический (анализ эволюции научных достижений по определению и трактовке категории «сельские территории»);

абстрактно-логический (формулировка выводов); сравнительного анализа (определены основные подходы, касающиеся толкования экономического понятия с административной, ресурсной, системной, территориальной точек зрения); эмпирический (относительно комплексной оценки определений).

Результаты исследования. Обоснована актуальность теоретического исследования сельских территорий. Проанализированы подходы разных авторов к толкованию экономической категории «сельские территории», трансформации в экономических исследованиях; выявлены закономерности и социально-экономическая природа происхождения подходов к их толкованию, обобщены результаты исследований относительно определения данной дефиниции. На базе анализа выделен целый ряд научно-методических подходов, в том числе территориальный, пространственный, структурный, системный и многокритериальный, на основе которых сформулировано авторское определение.

Элементы научной новизны. Приобрели дальнейшее развитие теоретические положения, касающиеся определения «сельская территория». Сформулирован авторский взгляд на сущность данного понятия и выделены его составляющие, по которым можно дать их пространственное и экономическое определение.

Практическая значимость. Внесены предложения по трактовке категории «сельская территория». Результаты исследования могут быть учтены при определении приоритетных направлений и перспектив развития отдельных регионов и будут способствовать разработке новых эффективных стратегий и программ, призванных обеспечить формирование экономического потенциала сельских территорий с целью развития их инфраструктуры и создания надлежащих условий самореализации сельского населения. Табл.: 2. Библиогр.: 30.

Ключевые слова: сельское развитие; сельские территории; децентрализация; стратегия; сельская местность; сельское население; населенный пункт; человеческий потенциал; сельское хозяйство; пространство.

Беженар Инна Николаевна – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: Inna_Bezhenar@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4584-9062>

Мамчур Владимир Анатольевич – доктор экономических наук, заместитель директора по научно-инновационному обеспечению, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: mamchur111@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1300-3633>

Малик Лариса Николаевна – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник отдела предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: larisa_malik@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6020-7335>

Германюк Наталия Владимировна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры аграрного менеджмента и маркетинга, Винницкий национальный аграрный университет (21000, г. Винница, ул. Солнечная, 3)

E-mail: natagermanjuk@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9676-1127>

Демченко Елена Витальевна – научный сотрудник отдела развития предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: helrus@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 28.10.2021 р.

Фахове рецензування: 12.11.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Беженар І. М., Мамчур В. А., Малик Л. М., Германюк Н. В., Демченко О. В. Теорія сутності дефініції «сільські території». *Економіка АПК*. 2021. № 12. С. 45 — 54. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112045>

Bezhenar, I.M., Mamchur, V.A., Malik, L.M., Hermaniuk, N.V. & Demchenko, O.V. (2021). Teoriia sutnosti definitsii «sil'ski terytorii» [Theory of essence of the definition "rural areas"]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 45 — 54 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112045>

* * *

УДК 330.15

JEL Classification: Q18

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112055>

І. В. КОШКАЛДА, докторка економічних наук, професорка
А. М. РЯСНЯНСЬКА, кандидатка економічних наук
С. В. РУДЕНКО, кандидат економічних наук, доцент

Розвиток біоорієнтованої економіки: досвід Європейського Союзу

Мета статті – розглянути досвід Європейського Союзу щодо розвитку біоорієнтованої економіки та проаналізувати можливість його адаптації для України.

Методика дослідження. Використано методи: абстрактно-логічний – при висвітленні факторів, що зумовлюють передумови розвитку біоорієнтованої економіки, а також при формулюванні висновків дослідження; логіко-історичний і порівняльного аналізу – при вивченні досвіду Європейського Союзу щодо розвитку біоорієнтованої економіки; стратегічного аналізу – при оцінці можливостей адаптації досвіду Європейського Союзу щодо розвитку біоорієнтованої економіки для реалій України; сукупність методів обробки статистичних даних – при характеристиці динаміки і відповідних тенденцій розвитку біоорієнтованої економіки в країнах-членах Європейського Союзу; графічний – для наочного відображення результатів дослідження.

Результати дослідження. Розглянуто основні положення досвіду Європейського Союзу щодо розвитку біоорієнтованої економіки. Проаналізовано можливість адаптації досвіду країн-членів Європейського Союзу щодо розвитку біоорієнтованої економіки в реаліях України.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку питання формування та розвитку біоорієнтованої економіки в Україні, а також методично представлено вже сформований досвід країн-членів Європейського Союзу у цій сфері.

Практична значущість. Проаналізовано сучасний стан розвитку біоорієнтованої економіки в країнах-членах Європейського Союзу, визначено основні тенденції та виокремлено ключові аспекти розвитку біоорієнтованої економіки в країнах-членах Європейського Союзу, які можуть бути адаптовані в реаліях України. Табл.: 2. Рис.: 4. Бібліогр.: 21.

Ключові слова: біоорієнтована економіка; біоекономіка; сталий розвиток; світовий досвід; Європейський Союз.

Кошкалда Ірина Віталіївна – докторка економічних наук, професорка, завідувачка кафедри управління земельними ресурсами та кадастру, Державний біотехнологічний університет (61002, м. Харків, вул. Алчевських, 44)

E-mail: irinaavit1506@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-4855-8890>

Ряснянська Альона Миколаївна – кандидатка економічних наук, старша викладачка кафедри управління земельними ресурсами та кадастру, Державний біотехнологічний університет (61002, м. Харків, вул. Алчевських, 44)

E-mail: alona.ryasnyanska@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1564-6624>

Руденко Сергій Валентинович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку, аудиту та оподаткування, Державний біотехнологічний університет (61002, м. Харків, вул. Алчевських, 44)

E-mail: sr7000388@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2874-1957>

Постановка проблеми. До основних факторів, які сучасна світова наукова спільнота визначає як передумови розвитку біоекономіки, слід віднести такі: вичерпність мінеральних, сировинних та енергетичних ресурсів; скінченність корисних копалин; зростання чисельності населення, що супроводжується проблемами нестачі продовольства; екологічна шкода, що завдається доквіллю; інтенсивне освоєння космосу, що

веде до згубного впливу на навколоземне середовище; трансформація науки, бурхливий розвиток біотехнології як галузі науки, поява нанотехнологій і наномедицини та ін. Чинником економічного зростання й розвитку сучасних держав стає активне використання нових знань і нові підходи до господарювання та використання ресурсів. Ці обставини, а також прагнення до підвищення якості життя та збільшення його тривалості, зобов'язують сучасне суспільство перейти до механізмів підтримки балансу між споживаними обмеженими ресурсами та

© І. В. Кошкалда, А. М. Ряснянська,
С. В. Руденко, 2021

накопиченням відходів, що завдають екологічної шкоди. Все це дає підстави для подальших досліджень, які спрямовані на розвиток біоорієнтованої економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток та формування біоекономіки ставало предметом досліджень багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців, серед яких: G.Kalt [8], С. Patermann [10], В. Байдала [12, 19], В. Бутенко [12, 13], І. Гришова [6, 14, 17], В. Лимар [16, 19], С. Рогач [18], М. Талавиря [19], О. Шпикуляк [4, 11, 20, 21] та ін. Проте, незважаючи на значний науковий доробок у галузі дослідження розвитку біоекономіки, багато питань досі залишаються відкритими. Одним зі шляхів вирішення таких варто виділити вивчення зарубіжного досвіду та можливість його адаптації до вітчизняних реалій.

Мета статті – розглянути досвід Європейського Союзу щодо розвитку біоорієнтованої економіки та проаналізувати можливість його адаптації для України.

Методологія дослідження. У процесі дослідження використано соціологічні, загальнонаукові, теоретичні та емпіричні методи, зокрема метод єдності аналізу й синтезу, метод спостереження, порівняння. Застосовано діалектичний метод наукового пізнання, системний підхід дослідження з використанням досвіду формування та розвитку біоорієнтованої економіки в країнах-членах Європейського Союзу, врахування результатів наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних учених та обґрунтованих оцінок сучасного стану розвитку біоорієнтованої економіки в країнах-членах Європейського Союзу та в Україні, сукупність методів обробки статистичних даних, які характеризують динаміку і відповідні тенденції.

Виклад основних результатів дослідження. Як відомо, реалізація концепції біоорієнтованої економіки розпочалася в країнах-членах ЄС у середині 2000-х років завдяки прийняттю першої загальноєвропейської стратегії «Інновації для сталого розвитку: біоекономіка для Європи» ("Innovating for Sustainable Growth: A Bioeconomy for Europe") у 2012 р. (у 2018 р. була прийнята її оновлена версія). Та й на сьогодні ЄС залишається лідером розвитку біоорієнтованої економіки у світі.

Біоорієнтована економіка – це економіка майбутнього, проєктам щодо розвитку якої ЄС надає значну фінансову підтримку. Одним із векторів європейської стратегії на

даний час визнано посилення секторів біоорієнтованої економіки, зокрема залучення додаткових інвестицій та створення нових ринків. Також ця стратегія передбачає технологічні й економічні рішення, що базуються на біо- і ресурсозберігаючих технологіях. Так, програмами "Horizon 2020" (2014–2020 рр.) і "Horizon Europe" (2021–2027 рр.) планувалося виділити відповідно 3,85 млрд євро та 10 млрд євро проєктам, пов'язаним з біоекономікою. Також передбачено створення інвестиційної платформи у розмірі 100 млн євро для підтримки біопереробки, яка має відігравати важливу роль на початкових етапах виробництва або в ситуаціях, коли ринкові механізми не забезпечують достатніх стимулів для переходу на біотехнології [1].

Завдяки зниженню негативного впливу на навколишнє середовище та можливості ефективного використання наявних ресурсів біоорієнтована економіка розглядається в ЄС як ефективний інструмент вирішення екологічних проблем. Важливо, що реалізація політики біоекономіки має значний синергетичний ефект, зокрема: біоорієнтована економіка відповідає парадигмі низьковуглецевого розвитку, що передбачає мінімізацію впливу на клімат відповідно до цілей Паризької кліматичної угоди; здійснюється синергетичний ефект із зусиллями Цілей ООН щодо досягнення сталого розвитку – біоорієнтована економіка пропонує вирішення проблеми забруднення води, розвиток відповідального споживання та ін. Стосовно екологічних аспектів біоорієнтованої економіки варто зауважити, що оновлена у 2018 р. стратегія ЄС у цій галузі «Стійка біоекономіка для Європи: посилення зв'язків між економікою, суспільством та навколишнім середовищем» ("A sustainable Bioeconomy for Europe: Strengthening the connection between economy, society and the environment") чітко визначає завдання циклічної економіки [3].

Біоорієнтована економіка для країн-членів ЄС слугує важливим елементом забезпечення енергобезпеки та самозабезпечення ресурсами, зокрема сільськогосподарськими. До прикладу, як стверджують Кальт та ін., Австрія може повністю забезпечити власну економіку чистою енергією за рахунок підвищення збирання біомаси та її утилізації, а також зниження енергоспоживання на 40% [8]. За оцінками, використання біотехнологій виступає

ключовим компонентом системи відновлюваної енергетики. При цьому на її частку за планом 2030 р. має припадати 32% генерації всієї європейської енергії [1].

В Україні частка біоенергетики у загальній структурі споживання енергії дуже низька порівняно з країнами-членами ЄС. Якщо в Європейському Союзі на біоенергетику припадає 18-20% ринку, то в Україні цей показник знаходиться на рівні 5%. Проте потенційно біоелектроенергія може задовольнити усі потреби населення нашої країни.

Одним з основних механізмів розвитку біоорієнтованої економіки країн-членів ЄС вирізняється нормотворчість на загальноєвропейському рівні. Також для них біоорієнтована економіка слугує інструментом євроінтеграції. Законодавчі органи Європейського Союзу активно працюють над розробкою законодавства і рекомендацій у галузі біоорієнтованої економіки. Далі ці рекомендації реалізуються кожною країною-членом. У свою чергу, багато країн-членів ЄС формують власні підходи щодо біологізації економіки. Так, у Фінляндії реалізується лісобазована біоекономіка (forest-based bioeconomy), у Німеччині в офіційних документах використовують термін «біологічна трансформація промисловості», у Польщі (м. Лодзь) на регіональному рівні виникло поняття "біорегіон" (Lodz Declaration of Bioregions) [2].

Разом із тим процес розвитку біоорієнтованої економіки в країнах-членах Європейського Союзу має певні труднощі. Насамперед сам процес її становлення відбувався не одразу – для початку реалізації перших програм, спрямованих на впровадження європейської стратегії з біотехнологій, знадобилося понад 10 років [10]. Крім цього, спостерігається нерівномірна успішність реалізації окремими країнами-членами європейського законодавства, яка залежить від якості державного управління та готовності урядів до впровадження елементів біоорієнтованої економіки. До прикладу, Фінляндія і Німеччина досягли значного прогресу в адаптації принципів біоорієнтованої економіки, ніж Угорщина або Литва. Можна припустити, що успішність розвитку біоорієнтованої економіки зумовлює інституційна ефективність держави. Загалом очікується, що роль біоорієнтованої економіки в країнах-членах ЄС зростатиме. Вона сприятиме досягненню

соціальних, екологічних й економічних цілей за допомогою створення нових продуктів і тех-

нологій з високою доданою вартістю. Також вона має сприяти підвищенню конкуренції на ринку генерації енергії та видобутку сировини (за рахунок появи середніх і малих підприємств, що переробляють біомасу), а також збільшення різноманітності видів економічної активності. Розвиток біоорієнтованої економіки неодмінно потребує нових технологій і новітніх управлінських рішень, розробка та впровадження яких має привести до підвищення конкурентоспроможності як окремих компаній, так і цілих галузей європейської економіки.

Центральну роль серед галузей виробництва біомаси відіграє сільське господарство, яке забезпечує цінні джерела для біоорієнтованої економіки країн-членів Європейського Союзу. Щороку в країнах-членах ЄС виробляється орієнтовно 956 млн тонн сільськогосподарської біомаси: 54% становлять первинні продукти, такі як зерно, фрукти, коренеплоди і бульби; решта 46% – це залишки, такі як листя та стебла. Найбільша питома вага серед них припадає на зернові культури – 50% і 74% відповідно.

Центр знань з питань біоекономіки Європейської комісії виділяє наступні соціально-економічні індикатори ефективності біоорієнтованої економіки: випуск продукції сільськогосподарства, лісівництва та рибництва; валова додана вартість; кількість зайнятих у галузях біоорієнтованої економіки [9]. Для аналізу статистичних даних використано базу даних JRC-Bioeconomics, що розроблена спільно JRC та Nova-Institute. Ця база даних кількісно визначає зайнятість, додану вартість і оборот у біоекономіці та в секторах біоекономіки, а саме у сільському господарстві, лісовому господарстві, рибальстві, а також виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів; текстилю на біосировині; деревини та виробів з неї; паперу; хімікатів на біологічній основі; фармацевтичних препаратів на біологічній основі; біопластику; рідкого біопалива та біоелектрики. Географічним охопленням цієї бази даних слугує Європейський Союз, що обробляється як сукупність і на рівні окремої країни-члена ЄС. Оскільки дані стосуються періоду з 2008-го по 2019 р., розглядаються 27 країн-членів (поточні члени Європейського Союзу з 1 лютого 2020 р.) [7].

Біоорієнтована економіка становить важливу частину загальної економіки країн Європейського Союзу, генеруючи 4,8% валового внутрішнього продукту (ВВП). Крім того, в цій

галузі зайнято 8,8% трудового потенціалу у 2019 р. Тенденція до скорочення кількості зайнятих у галузях біоорієнтованої економіки

країн-членів ЄС змінилася в 2018 р., коли цей показник зріс вперше з 2008 р. Проте за даними 2019 р. знову відбувається спад (табл. 1).

1. Динаміка кількості працюючих у галузях біоорієнтованої економіки країн ЄС у 2008-2019 рр., тис. осіб

Галузі біоорієнтованої економіки	2008	2009	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Сільське господарство	11361	11059	10902	9762	9334	9303	9148	8830
Лісове господарство	512	507	495	526	518	529	518	517
Риболовля та аквакультура	189	179	176	169	168	169	164	161
Продукти харчування, напої та тютюн	4311	4144	4215	4136	4272	4399	4563	4658
Текстиль на біооснові	1110	951	896	783	779	790	792	791
Вироби з дерева та меблі	1606	1437	1415	1309	1296	1288	1314	1320
Папір	642	604	594	585	590	605	626	633
Хімічні, фармацевтичні препарати, пластмаси та гума на біологічній основі (крім біопалива)	388	381	375	379	389	405	447	462
Рідке біопаливо	14	16	17	21	21	20	22	26
Електрика на біологічній основі	13	15	16	21	22	23	34	25

Джерело: Побудовано авторами на основі [7].

У 2019 р., як і в інших роках, найбільшу частку серед галузей біоорієнтованої економіки становило сільське господарство - 51 %. На другому місці в цьому рейтингу продукти харчування, напої та тютюн - 27%. Стосовно інших галузей частка відзначена меншою 10%: вироби з дерева та меблі - 7%, папір та текстиль на біооснові - по 4%, лісове господарство, а також хімічні, фармацевтичні препарати, пластмаси та гума на біологічній основі (крім біопалива) - по 3%. Менше 1% припадає на риболовлю й аквакультуру, вироби з дерева і меблі, рідке біопаливо та електрика на біологічній основі (рис. 1). Проте варто зауважити, що динаміка

кількості зазнала значних змін протягом періоду 2008-2019 рр. Так, відбувся "прорив" галузей рідкого біопалива й електрики на біологічній основі, в яких кількість працюючих зросла на 82,8% та 99,0% відповідно (від 14 і 13 тис. осіб у 2008-му до 26 і 25 тис. осіб у 2019 р.). Крім цього, збільшення кількості спостерігалось й у таких галузях, як хімічні, фармацевтичні препарати, пластмаси та гума на біологічній основі (крім біопалива), а також продукти харчування, напої і тютюн на 19,2% та 8,1% відповідно (від 388 і 462 тис. осіб у 2008-му до 4311 і 4658 тис. осіб у 2019 р.).

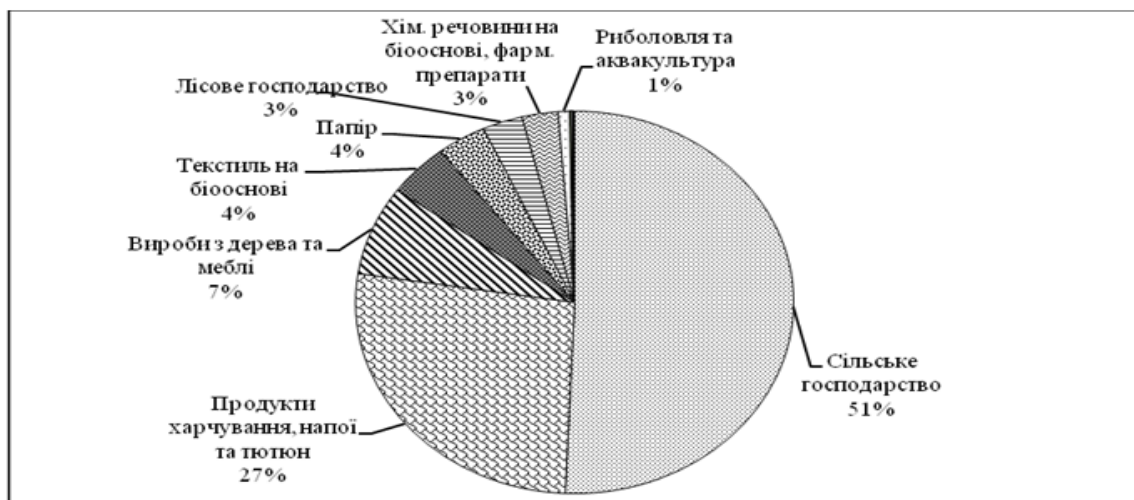

Рис. 1. Частка кількості працюючих за галузями біоорієнтованої економіки країн-членів ЄС, 2019 р.

Джерело: Побудовано авторами на основі [7].

Разом із тим простежувалися негативні тенденції до зменшення кількості зайнятих у галузях біоорієнтованої економіки, серед яких: текстиль на біооснові – на 28,7%, сіль-

ське господарство – 22,3, вироби з дерева та меблі – 17,8, риболовля та аквакультура – 15,0% (рис. 2).

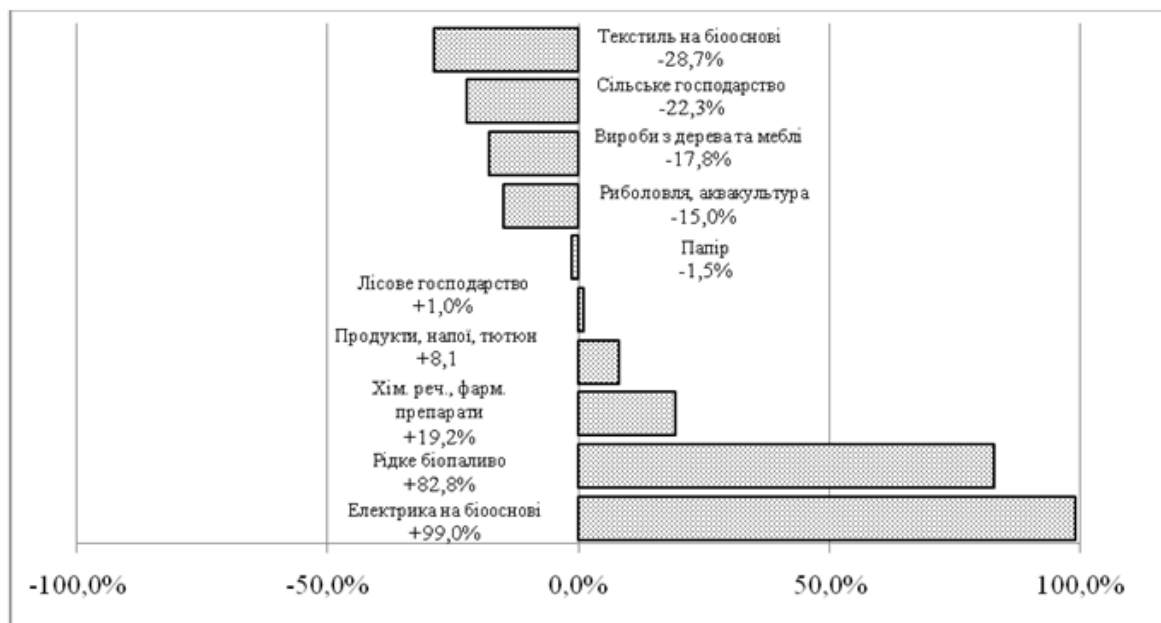

Рис. 2. Зміна показника кількості працюючих за галузями біоорієнтованої економіки країн-членів ЄС, 2008-2019 рр.

Джерело: Побудовано авторами на основі [7].

Після фінансової кризи 2008 р. показник доданої вартості біоорієнтованої економіки країн ЄС неухильно зростає з 2009 р.

Причому особливо стрімкий ріст спостерігався протягом 2017-2019 рр. (табл. 2).

2. Динаміка показника доданої вартості за галузями біоорієнтованої економіки в країнах-членах ЄС у 2008-2019 рр., млн євро

Галузі біоорієнтованої економіки	2008	2009	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Сільське господарство	159136	138848	155192	165720	165407	171735	170283	168258
Лісове господарство	20078	16895	19472	22702	22273	23133	24455	25154
Риболовля та аквакультура	5371	5489	5724	5874	5474	5290	5619	5843
Продукти харчування, напої та тютюн	175339	174525	181379	183521	182623	186056	191365	196598
Текстиль на біооснові	24651	20039	21685	22590	21192	21377	22255	21666
Вироби з дерева та меблі	45026	37860	40169	40338	37762	37802	39608	41213
Папір	37055	34846	37433	37627	37093	36890	38671	39954
Хімічні, фармацевтичні препарати, пластмаси та гума на біологічній основі (крім біопалива)	43481	43054	46719	45881	44176	44165	46004	50141
Рідке біопаливо	1416	1417	1826	2002	2612	2760	2571	2844
Електрика на біологічній основі	2472	2875	3104	3380	4015	4178	4183	4052

Джерело: Побудовано авторами на основі [7].

Додана вартість, створена на одну працюючу особу, надто варіює в різних секторах біоорієнтованої економіки: від 20 тис. євро у сільському господарстві до 172 тис. євро в секторах електроенергетики

на основі біотехнологій, в середньому за 2017-2019 рр.

Галузі біоорієнтованої економіки виробляють додану вартість у різних межах. Так, галузь з найбільшим показником доданої

вартості – це продукти харчування, напої та тютюн, питома вага якої становить 36%. Сільське господарство виробляє 29% усієї доданої вартості, хімічні, фармацевтичні препарати, пластмаси та гума на біологічній основі (крім біопалива) – 10%, інші галузі –

менше 10 (вироби з дерева і меблі – 8, папір – 7, текстиль на біооснові й лісове господарство – по 4, риболовля та аквакультура, електрика на біологічній основі, рідке біопаливо – близько 1% кожна) (рис. 3).

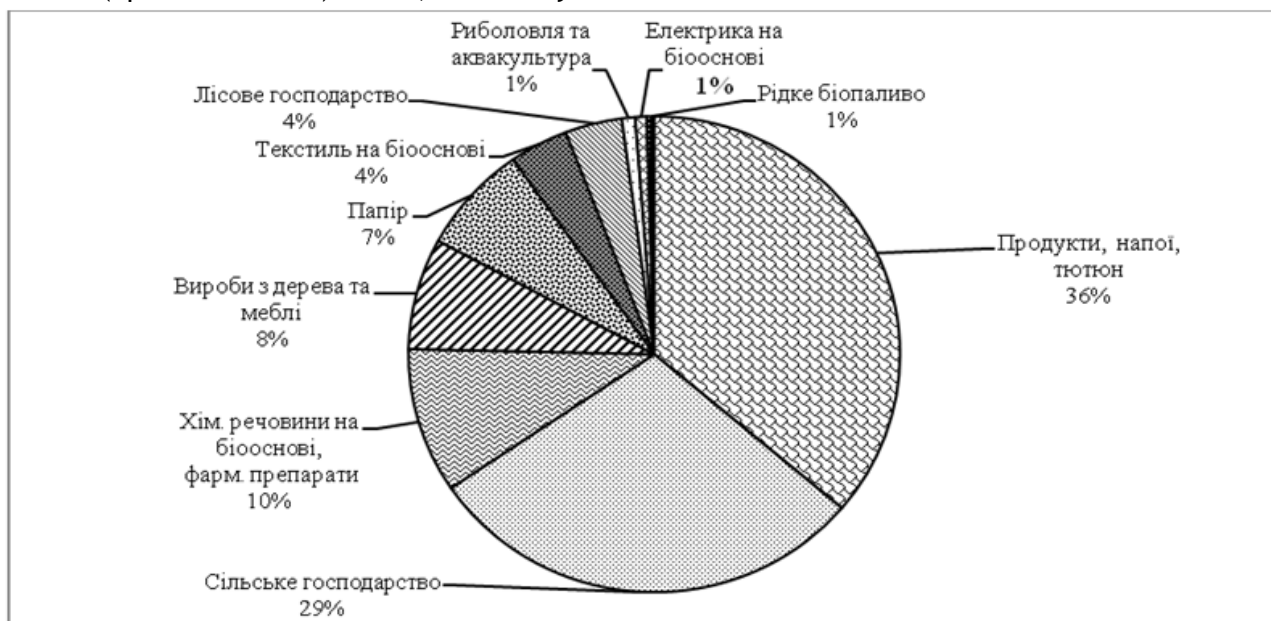

Рис. 3. Частка показника доданої вартості за галузями біоорієнтованої економіки країн ЄС, 2019 р.

Джерело: Побудовано авторами на основі [7].

За аналізом зміни показника доданої вартості за галузями біоорієнтованої економіки країн Європейського Союзу за період

2008-2019 рр. можна стверджувати про позитивну динаміку в усіх галузях (рис. 4).

Рис. 4. Зміна показника доданої вартості за галузями біоорієнтованої економіки країн-членів ЄС, 2008-2019 рр.

Джерело: Побудовано авторами на основі [7].

Як свідчать наведені дані, найбільший ріст відбувся в галузях: рідке біопаливо і

електрика на біологічній основі, де показник доданої вартості зріс на 129,6% та

100,3% відповідно. Також цей показник значно зріс у галузях хімічні, фармацевтичні препарати, пластмаси і гума на біологічній основі (крім біопалива) – на 48,4%, продукти харчування, напої та тютюн – 35,4%, папір – 30,1%. Разом із тим сільське і лісове господарство не надто поліпшили свої показники – на 21,2% та 22,8% відповідно.

Порівняно з країнами Європейського Союзу в Україні лише після 2000-х років відбулися перші кроки щодо формування та розвитку біоорієнтованої економіки. Так, у 2006 р. було прийнято "Енергетичну стратегію України до 2030 року", відповідно до якої важливим фактором підвищення рівня енергетичної безпеки й зниження антропогенного впливу енергетики на навколишнє середовище слід розглядати освоєння нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії. Далі, 2010 р., прийнято Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» № 2818-VI., який визначав напрями боротьби з деградацією земель і формування умов еколого-збалансованого землекористування. Запропоновано створення умов щодо впровадження екологічно орієнтованих технологій ведення сільського господарства, збільшення таких площ до 2020 р. [18].

Україна як європейська держава бере активну участь у формуванні Всеєвропейської екомережі. Питання формування Всеєвропейської екомережі включено у Всеєвропейську стратегію збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (Pan-European Biological and Landscape Diversity Strategy, або PEBLDS) [18].

Наразі запропоновано проєкт Концепції Державної стратегії розвитку біоекономіки України до 2030 р. [15], метою якої визначено:

1) створення глобальної конкурентоспроможної біоекономіки, яка повинна стати основою модернізації та побудови постіндустріальної економіки України за рахунок інноваційного розвитку таких окремих напрямів, як агробіотехнології, біоенергетика, біомедицина, промислові біотехнології та ін.;

2) створення науково-дослідної та виробничо-технологічної бази для формування підгалузей біоекономіки;

3) розвиток внутрішнього попиту та експорту біотехнологічної продукції;

4) формування інституційних умов для розвитку біоекономіки, зокрема створення Координаційної ради розвитку біоекономіки;

5) інтеграція України в міжнародну систему біоекономіки.

Також згідно з Концепцією Державної стратегії розвитку біоекономіки України до 2030 р. пріоритетом розвитку біоекономіки виокремлено:

- сільське господарство, лісівництво та рибальство;

- промислова біоекономіка та біоенергетика;

- біофармацевтика та біомедицина;

- харчова промисловість;

- природоохоронна (екологічна) сфера;

- водна сфера (аквакультура) [15].

Незважаючи на проведені заходи, ознак прискореного розвитку біотехнологій та активного формування біоекономіки в Україні досі не з'явилося. На сьогодні Україна знаходиться далеко від досягнення цілей розвитку біоорієнтованої економіки. Значним бар'єром у розвитку біотехнологій стали проблеми залучення капіталу. Основні внутрішні інвестори – держава та фонди з державною участю. Частка ж приватних інвестицій у загальному обсязі фінансування біоекономіки навіть для найбільших компаній найпріоритетніших напрямів не перевищує 10%.

Висновки. Біоекономіка в країнах-членах Європейського Союзу – це новий тип економіки, що передбачає виробництво нових товарів і послуг на основі біотехнологій та сталого використання біомаси. Крім того, біоекономіка в країнах-членах ЄС слугує інструментом досягнення цілей сталого і низьковуглецевого розвитку, а також забезпечує внесок у реалізацію інших напрямів – соціальної, інтеграційної та регіональної політики. В умовах суттєво обмеженої природно-ресурсної, енергетичної та сільськогосподарської бази політика країн-членів Європейського Союзу в галузі біоекономіки сприяє посиленню енергетичної та продовольчої безпеки. Україна має колосальну природно-ресурсну базу, у тому числі біомасу – лісову, сільськогосподарську, харчову. Ця біомаса використовується зараз далеко не так ефективно, проте вирізняється значним потенціалом, що становить перспективи для подальшого розвитку біоорієнтованої економіки в Україні.

Список бібліографічних посилань

1. A sustainable bioeconomy for Europe: strengthening the connection between economy, society and the environment. Updated Bioeconomy Strategy. L.: Publications Office of the European Union, 2018. URL: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/publication/sustainable-bioeconomy-europe-strengthening-connection-between-economy-society_en (дата звернення: 20.11.2021).
2. Bioeconomy Policy (Part III). Updated report of National Strategies around the World. B.: German Bioeconomy Council, 2018. URL: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/publication/bioeconomy-policy-part-iii-update-report-national-strategies-around-world_en (дата звернення: 20.11.2021).
3. Bioeconomy: the European way to use our natural resources. Action plan. L.: Publications Office of the European Union, 2018. URL: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/publication/bioeconomy-european-way-use-our-natural-resources-action-plan-2018_en (дата звернення: 20.11.2021).
4. Economic aspects of energy efficient and environmentally safe directions for the development of rural areas: collective monograph / G. M. Kaletnik, I. D. Bilokinna, N. V. Pryshliak, O. G. Shpykuliak, D. M. Tokarchuk, N. G. Zdyrko. Sofia: VUZF Publishing House "St. Grigori Bogoslov", 2021. 215 p. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/37014/1/%D0%9C%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%A0%D0%90%D0%A4%D0%98%D0%AF.pdf>.
5. Electricity Markets Instability: Causes of Price Dispersion / Q. Chen, A. Balian, I. Gryshova et al. *Sustainability*. 2021. Vol. 13(22): 12343. <https://doi.org/10.3390/su132212343>.
6. Gryshova I., Nesterova K., Shcherbata M. Development of «green» financial system in Ukraine. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 5. С. 127-136. <https://doi.org/10.32886/10.32886/instzak.2021.05.14>.
7. Jobs and wealth in the European Union. URL: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/visualisation/jobs-wealth-european-union_en (дата звернення: 20.11.2021).
8. Kalt G., Baumann M., Lauk C. Transformation scenarios towards a low-carbon bioeconomy in Austria. *Energy Strategy Reviews*. 2016. Vol. 13-14. P. 125-133.
9. Knowledge center for bioeconomy. URL: https://ec.europa.eu/knowledge4policy/bioeconomy_en (дата звернення: 20.11.2021).
10. Patermann C., Aguilar A. The origins of the bioeconomy in the European Union. *New biotechnology*. 2018. Vol. 40. P. 20-24.
11. Shpykuliak O., Bilokinna I. "Green" cooperatives in the formation of an institutional mechanism of development of alternative power engineering in the agrarian sector of the economy. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5. № 2. Riga: Publishing House "Baltija Publishing". P. 249-255. <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-249-255>.
12. Байдала В. В., Бутенко В. М. Зарубіжний досвід класифікації та можливості його застосування в Україні в умовах розвитку біоeкономіки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер.: Економічні науки. 2014. № 6 (1). С. 152-158.
13. Бутенко В. М. Біоeкономіка як механізм досягнення цілей сталого розвитку. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2016. Вип. 1. С. 19-28.
14. Гришова І. Ю., Нестерова К. С. Концепт циркулярної економіки в контексті забезпечення сталого розвитку. *Економіка АПК*. 2021. № 4 С. 88-94.
15. Концепція Державної стратегії розвитку біоeкономіки України до 2030 року (проект). URL: <https://nubip.edu.ua/node/72005> (дата звернення: 20.11.2021).
16. Лимар В. В. Іноземний досвід підтримки розвитку біоeкономіки. *Бізнес Інформ*. 2019. № 2. С. 48-52. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-2-48-52>.
17. Нестерова К. С., Куровська І. А., Гришова Р. В. Проблеми та інструменти державної організаційно-економічної підтримки розвитку циркулярної економіки. *Економіка АПК*. 2021. № 5. С. 17.
18. Рогач С. М. Європейський досвід розвитку аграрного сектору на біоeкономічних засадах. *Приазовський економічний вісник*. Вип. 4(15). 2019. С. 208-215.

References

1. A sustainable bioeconomy for Europe: strengthening the connection between economy, society and the environment. Updated Bioeconomy Strategy. L.: Publications Office of the European Union, 2018. Retrieved from: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/publication/sustainable-bioeconomy-europe-strengthening-connection-between-economy-society_en [In English].
2. Bioeconomy Policy (Part III) Updated report of National Strategies around the World. B.: German Bioeconomy Council, 2018. Retrieved from: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/publication/bioeconomy-policy-part-iii-update-report-national-strategies-around-world_en [In English].
3. Bioeconomy: the European way to use our natural resources. Action plan. L.: Publications Office of the European Union, 2018. Retrieved from: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/publication/bioeconomy-european-way-use-our-natural-resources-action-plan-2018_en [In English].
4. Kaletnik, G.M., Bilokinna, I.D., Pryshliak, N.V., Shpykuliak, O.G., Tokarchuk, D.M. & Zdyrko, N.G. (2021). Economic aspects of energy efficient and environmentally safe directions for the development of rural areas: collective monograph. Sofia: VUZF Publishing House "St. Grigori Bogoslov", 215 p. Retrieved from: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/37014/1/%D0%9C%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%A0%D0%90%D0%A4%D0%98%D0%AF.pdf> [In English].
5. Chen, Q., Balian, A., Kyzym, M., Salashenko, T., Gryshova, I. & Khaustova, V. (2021). Electricity Markets Instability: Causes of Price Dispersion. *Sustainability*. 13(22):12343. [In English]. <https://doi.org/10.3390/su132212343>.
6. Gryshova, I. Yu., Nesterova, K. & Shcherbata, M. (2021). Development of «green» financial system in Ukraine. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 5, pp. 127-136 [In English]. <https://doi.org/10.32886/10.32886/instzak.2021.05.14>.
7. Jobs and wealth in the European Union. Retrieved from: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/visualisation/jobs-wealth-european-union_en [In English].
8. Kalt, G., Baumann, M., Lauk, C., Kastner, T., Kranzl, L., Schipfer, F., et al. (2016). Transformation scenarios towards a low-carbon bioeconomy in Austria. *Energy Strategy Reviews*, 13-14, pp. 125-133 [In English].
9. Knowledge center for bioeconomy. Retrieved from: https://ec.europa.eu/knowledge4policy/bioeconomy_en [In English].
10. Patermann, C. & Aguilar, A. (2018). The origins of the bioeconomy in the European Union. *New biotechnology*, 40, pp. 20-24 [In English].
11. Shpykuliak, O. & Bilokinna, I. (2019). "Green" cooperatives in the formation of an institutional mechanism of development of alternative power engineering in the agrarian sector of the economy. *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 5 № 2. Riga: Publishing House "Baltija Publishing", pp. 249-255 [In English]. DOI: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-249-255>.
12. Baydala, V.V. & Butenko, V.M. (2014). Zarubizhnyy dosvid klasteryzatsiyi ta mozhlyvosti yoho zastosuvannya v Ukraini v umovakh rozvytku bioekonomiky [Foreign experience of clustering and possibilities of its application in Ukraine in the conditions of bioeconomy development]. *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Ser.: Ekonomichni nauky, 6(1), pp. 152-158 [In Ukrainian].
13. Butenko, V.M. (2016). Bioekonomika yak mekhanizm dosyahnennya tsiley staloho rozvytku [Bioeconomics as a mechanism for achieving sustainable development goals]. *Visnyk ahrarnoyi nauky Prychornomor'ya*, 1, pp. 19-28 [In Ukrainian].
14. Hryshova, I.Yu. & Nesterova, K.S. (2021). Kontsept tsyrkulyarnoyi ekonomiky v konteksti zabezpechennya staloho rozvytku [The concept of circular economy in the context of sustainable development]. *Ekonomika APK*, 4, p. 88-94 [In Ukrainian].

19. Талавиря М. П., Лимар В. В., Байдала В. В. Розвиток біоекономіки в Європі в умовах глобалізаційних викликів. *Економіка АПК*. 2015. № 8. С. 20-26.

20. Abramova, I. (2019). Financial support for rural development: European experience. *Scientific Horizons*, 4(77), 21-26. doi: 10.33249/2663-2144-2019-77-4-21-26.

21. Vinichenko, I., Tkachenko, S., Kurbatska, L., Volovyk, D., Shevchuk, O., & Surzhenko, N. (2021). Managing the Potential of Agro-Industrial Enterprises in the Consumer Market. *Scientific Horizons*, 24(5), 108-120. doi: 10.48077/scihor.24(5).2021.108-120.

15. Kontseptsiya Derzhavnoi stratehiyi rozvytku bioekonomiky Ukrainy do 2030 roku (proekt) [Concept of the State Strategy for the Development of Ukraine's Bioeconomy until 2030 (draft)]. Retrieved from: <https://nubip.edu.ua/node/72005> [In Ukrainian].

16. Lymar, V.V. (2019). Inozemnyy dosvid pidtrymky rozvytku bioekonomiky [Foreign experience in supporting the development of the bioeconomy]. *Biznes Inform*, 2, pp. 48-52 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-2-48-52>.

17. Nesterova, K.S., Kurovska, I.A. & Hryshova, R.V. (2021). Problemy ta instrumenty derzhavnoi orhanizatsiyno-ekonomichnoi pidtrymky rozvytku tsyrkulyarnoy ekonomiky [Problems and tools of state organizational and economic support for the development of the circular economy]. *Ekonomika APK*, 5, p. 17 [In Ukrainian].

18. Rohach, S.M. (2019). Yevropeysky dosvid rozvytku aharnoho sektoru na bioekonomichnykh zasadakh [European experience of agricultural sector development on bioeconomic principles]. *Pryazovsky ekonomichnyy visnyk*, 4(15), pp. 208-215 [In Ukrainian].

19. Talavyrya, M.P., Lymar, V.V. & Baydala, V.V. (2015). Rozvytok bioekonomiky v Yevropi v umovakh hlobalizatsiynykh vyklykiv [Rozvytok bioekonomiky v Yevropi v umovakh hlobalizatsiynykh vyklykiv]. *Ekonomika APK*, 8, p. 20-26 [In Ukrainian].

20. Abramova, I. (2019). Financial support for rural development: European experience. *Scientific Horizons*, 4(77), 21-26. doi: 10.33249/2663-2144-2019-77-4-21-26.

21. Vinichenko, I., Tkachenko, S., Kurbatska, L., Volovyk, D., Shevchuk, O., & Surzhenko, N. (2021). Managing the Potential of Agro-Industrial Enterprises in the Consumer Market. *Scientific Horizons*, 24(5), 108-120. doi: 10.48077/scihor.24(5).2021.108-120.

Koshkalda I. V., Riasnianska A. M., Rudenko S. V. Bio-oriented economy development: EU experience

The purpose of the article is to study the EU experience in the development of bio-oriented economy and to analyze the possibility of its adaptation for Ukraine.

Research methods. Methods used: abstract-logical - in highlighting the factors that determine the prerequisites for the development of bio-oriented economy and in formulating research conclusions; logical-historical and comparative analysis - in studying the EU experience in the development of bio-oriented economy; strategic analysis - in assessing the possibilities of adapting the EU experience in the development of bio-oriented economy for the realities of Ukraine; a set of methods for processing statistical data - in characterizing the dynamics and relevant trends in the development of bio-oriented economies in EU member states; graphic - to visualize the results of the study.

Research results. The main provisions of the EU experience in the development of bio-oriented economy are studied. Possibilities of adapting the experience of EU member states on the development of bio-oriented economy in the realities of Ukraine are analyzed.

Scientific novelty. The issues of formation and development of bio-oriented economy in Ukraine were further developed, as well as the already formed experience of EU member states in this field was methodically presented.

Practical significance. The current state of development of the bio-oriented economy in the EU member states is analyzed, the main tendencies are identified and key aspects of the development of the bio-oriented economy in the EU member states are identified, which can be adapted to Ukraine's realities. Tabl.: 2. Figs.: 4. Refs.: 21.

Keywords: bio-oriented economy; bioeconomics; sustainability; world experience; EU.

Koshkalda Iryna Vitaliivna - doctor of economic sciences, professor, head of the department of land resources management and cadastre, State Biotechnological University (44, Alchevskikh St., Kharkiv, 61002)

E-mail: irinavit1506@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-4855-8890>

Riasnianska Alona Mykolaivna - candidate of economic sciences, senior lecturer of the department of land resources management and cadastre, State Biotechnological University (44, Alchevskikh St., Kharkiv, 61002)

E-mail: alona.ryasnyanska@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1564-6624>

Rudenko Serhii Valentynovych - candidate of economic sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of accounting, auditing and taxation, State Biotechnological University (44, Alchevskikh St., Kharkiv, 61002)

E-mail: sr7000388@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2874-1957>

Кошккалда И. В., Ряснянская А. Н., Руденко С. В. Развитие биоориентированной экономики: опыт Европейского Союза

Цель статьи - рассмотреть опыт Европейского Союза относительно развития биоориентированной экономики и проанализировать возможность его адаптации для Украины.

Методика исследования. Используются методы: абстрактно-логический – при освещении факторов, что обуславливают предпосылки развития биоориентированной экономики, а также при формулировании выводов исследования; логико-исторический и сравнительного анализа – при изучении опыта Европейского Союза по развитию биоориентированной экономики; стратегического анализа – при оценке возможностей адаптации опыта Европейского Союза относительно развития биоориентированной экономики для реалий Украины; совокупность методов обработки статистических данных – при характеристике динамики и соответствующих тенденций развития биоориентированной экономики в странах-членах Европейского Союза; графический – для наглядного отображения результатов исследования.

Результаты исследования. Исследованы основные положения опыта Европейского Союза относительно развития биоориентированной экономики. Проанализированы возможности адаптации опыта стран-членов Европейского Союза по развитию биоориентированной экономики в реалиях Украины.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие вопросы формирования и развития биоориентированной экономики в Украине, а также методически представлен уже сформированный опыт стран-членов Европейского Союза в этой сфере.

Практическая значимость. Проанализировано состояние развития биоориентированной экономики в странах-членах Европейского Союза, определены основные тенденции и выделены ключевые аспекты развития биоориентированной экономики в странах-членах Европейского Союза, которые могут быть адаптированы в реалиях Украины. Табл.: 2. Илл.: 4. Библиогр.: 21.

Ключевые слова: биоориентированная экономика; биоэкономика; устойчивое развитие; мировой опыт; Европейский Союз.

Кошкалда Ирина Витальевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой управления земельными ресурсами и кадастра, Государственный биотехнологический университет (61002, г. Харьков, ул. Алчевских, 44)

E-mail: irinavit1506@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-4855-8890>

Ряснянская Алёна Николаевна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры управления земельными ресурсами и кадастра, Государственный биотехнологический университет (61002, г. Харьков, ул. Алчевских, 44)

E-mail: alona.ryasnyanska@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1564-6624>

Руденко Сергей Валентинович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета, аудита и налогообложения, Государственный биотехнологический университет (61002, г. Харьков, ул. Алчевских, 44)

E-mail: sr7000388@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2874-1957>

Стаття надійшла до редакції 16.11.2021 р.

Фахове рецензування: 06.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Кошкалда І. В., Ряснянська А. М., Руденко С. В. Розвиток біоорієнтованої економіки: досвід Європейського Союзу. *Економіка АПК*. 2021. № 12. С. 55 — 64. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112055>

Koshkalda, I.V., Riasnianska, A.M. & Rudenko, S.V. (2021). Rozvytok bioorientovanoi ekonomiky: dosvid Yevropeiskoho Soiuzu [Bio-oriented economy development: EU experience]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 55 — 64 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112055>

* * *

УДК 330.341.42

JEL Classification: L26; Q15

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112065>

Ю. М. ЛОПАТИНСЬКИЙ, доктор економічних наук, професор
З. І. КОБЕЛЯ, кандидатка економічних наук, доцентка
А. Е. ГАЛИЦЬКИЙ, аспірант*

Структурно-функціональні засади розвитку підприємництва на сільських територіях

Мета статті – напрацювати рекомендації та окреслити напрями прогресивного розвитку підприємництва на сільських територіях.

Методика дослідження. Методологічну основу роботи становить інституціональна теорія. Для розкриття сутності та структурно-функціональних особливостей категорії підприємництва на сільських територіях використано метод теоретичного узагальнення, діалектичний метод наукового пізнання. Графічний метод забезпечує наочне відображення структурно-функціональної системи розвитку підприємництва на сільських територіях. Для досягнення цілісної єдності елементів дослідження застосовано системний підхід. За допомогою методики синтезу здійснено узагальнення одержаних наукових результатів.

Результати дослідження. Розглянуто трактування, роль і значення підприємництва з урахуванням специфіки сільських територій. Окреслено структуру підприємництва на сільських територіях, визначено його основні функції, фактори розвитку. Як стратегічну мету зазначено інклюзивний сільський розвиток. Показано роль державної підтримки підприємництва. Визначено елементи інституційного середовища підприємництва сільських територій.

Елементи наукової новизни. Розкрито основні засади розвитку підприємництва на сільських територіях з позицій структурно-функціонального підходу. Концептуалізовано припущення стосовно того, що забезпечення дієвості та результативності структурно-функціонального механізму розвитку підприємництва на сільських територіях охоплює комплекс різномірних заходів, які мають реалізовуватися за правилом «знизу-догори».

Практична значущість. Методично обґрунтовано структурно-функціональні характеристики і концептуалізовано фактори розвитку сільських територій в ієрархічній послідовності від економічного зростання до інклюзивного сільського розвитку. Рис.: 1. Бібліогр.: 13.

Ключові слова: підприємництво; сільські території; сільський розвиток; структурно-функціональний підхід; людиноцентричний підхід; потенціал; підприємницькі формування; інституції.

Лопатинський Юрій Михайлович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри бізнесу та управління персоналом, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (58012, м. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2)

E-mail: y.lopatynskiy@chnu.edu.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9125-7818>

Кобеля Зоряна Ігорівна – кандидатка економічних наук, доцентка, заступниця завідувача кафедри бізнесу та управління персоналом, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (58012, м. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2)

E-mail: z.kobelja@chnu.edu.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5135-4402>

Галицький Анджей Едуардович – аспірант кафедри бізнесу та управління персоналом, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (58012, м. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2)

E-mail: ae.halytskyi@gmail.com

Постановка проблеми. За роки незалежності в Україні відбулися фундаментальні зрушення щодо формування відповідних умов для розвитку підприємництва як основи ринкової економічної системи та запоруки

стратегічного зростання країни. Це сприяло активізації бізнес-процесів і поліпшенню кількісних та якісних параметрів підприємницької діяльності як такої. Проте загальні підходи до виробничо-господарських механізмів функціонування економічних одиниць не завжди враховують особливості підприємництва на сільських територіях, незважаючи на вагомий роль бізнес-ініціативи у розвитку села. Стримувальним фактором

* Науковий керівник – Ю. М. Лопатинський, доктор економічних наук, професор.

© Ю. М. Лопатинський, З. І. Кобеля,
А. Е. Галицький, 2021

активізації підприємництва виступає загальна соціально-економічна й геополітична нестабільність, а також специфіка умов господарювання у сільській місцевості. Збільшуються площі деградованих територій і кількість покинутих сільських населених пунктів. Разом із тим спостерігаються й позитивні тенденції кількісного та якісного зростання, які, водночас, ще не досягли стратегічних цілей. Структурна складність і функціональна значимість підприємництва на сільських територіях зумовлюють доцільність наступних розвідок у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку підприємництва широко висвітлено у наукових працях багатьох дослідників. Сучасні тенденції розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях описані у працях вітчизняних вчених, зокрема таких як В. Геєць, О. Бородіна, І. Прокопа [1]; Л. Забуранна [4]; Ю. Лупенко [3]; М. Малік [4, 5]; О. Павлов [12], О. Скидан, Т. Зінчук [13]; О. Шпикуляк [5] та ін. Однак проблемність питання окреслює необхідність його подальшого поглибленого дослідження, зокрема відповідно до структурно-функціональних підходів.

Попри значний науковий доробок у дослідженні згаданого питання існує необхідність розглянути концептуальні положення з формування та розвитку підприємництва на сільських територіях із позицій удосконалення механізмів структурно-функціонального забезпечення підприємницької діяльності, розробки пропозицій подальших зрушень, обґрунтування підходів до розвитку підприємництва у сільській місцевості. Потребує деталізації питання особливостей сільського підприємництва, яке визнано провідною інституцією ринку, що виявляє вплив на розвиток національної економіки. Зазначена сукупність проблем зумовила вибір теми роботи.

Мета статті – напрацювати рекомендації та окреслити напрями прогресивного розвитку підприємництва на сільських територіях.

Методологія дослідження. Методологічну основу роботи становить інституціональна теорія. Для розкриття сутності та структурно-функціональних особливостей категорії підприємництва на сільських територіях використано метод теоретичного узагальнення, діалектичний метод наукового пізнання. Графічний метод забезпечує наочне відображення структурно-функціональної системи розвитку підприємництва на

сільських територіях. Для досягнення цілісної єдності елементів дослідження застосовано системний підхід. За допомогою методики синтезу здійснено узагальнення одержаних наукових результатів.

Виклад основних результатів дослідження. В історичному контексті розвиток підприємництва як економічного явища розкрито у фундаментальних працях М. Вебера, Р. Кантільона, Дж. М. Кейнса, А. Маршалла, Дж. С. Мілля, А. Сміта, Д. Рікардо, Й. Шумпетера та багатьох інших.

Як зазначають М. Малік та О. Шпикуляк, «підприємництво позиціонується в інституційному середовищі як специфічне, спеціалізоване за функціональним призначенням утворення, яке підпадає під дію регуляторних механізмів – конкуренції, ціноутворення, інфраструктури, кооперації, кластеризації, державного управління. Завдання кожного із них унормовані інституціями, визнані державою, суспільством, ринком, і реалізуються вони через інституції – суспільні, ринкові та встановлені державою норми. По відношенню до підприємництва згадані норми розглядаються залежно від їх регуляторного впливу – прямого державного й опосередкованого регулювання, саморегулювання завдяки ринку, внутрігосподарського управління» [5, с. 11].

Загалом у більшості наукових досліджень визначення підприємництва на сільських територіях не відрізняється від його традиційних трактувань. Так, О. Матусова визначає його «як сектор регіональної економіки, в якому функціонують суб'єкти підприємницької діяльності різних організаційно-правових форм і форм власності дрібнотоварного виробництва, що здійснюють самостійну, інноваційну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність з метою отримання економічного й соціального ефекту» [7, с. 5].

Аналізуючи роль підприємництва на сільських територіях, М. Малік і Л. Забуранна розглядають підприємництво як важливий і незамінний аспект відродження сільських територій, а сферу малого підприємництва вважають буфером, який пом'якшує соціальну напругу в сільських поселеннях [4, с. 13]. При цьому О. Николук і Л. Тарасович трактують підприємництво на сільських територіях як головний елемент сільської економіки, стверджуючи, що її потрібно розглядати не лише як умову підвищення

якості життя сільського населення, а й усього суспільства [9], з чим погоджуємося.

Отже, підприємництво на сільських територіях¹ може трактуватись як складне, багатоеlementне явище, яке охоплює сукупність економічних, соціальних, екологічних, організаційно-правових відносин, що виникають у процесі господарської діяльності суб'єктів підприємництва у сільській місцевості в органічному зв'язку з навколишнім середовищем².

У дослідженнях вчених знаходимо досить різні підходи до визначення структури та функцій підприємництва на сільських територіях. Найчастіше його розвиток пов'язується з аграрним напрямом економічної діяльності. Дійсно, до підприємництва на сільських територіях близьке аграрне підприємництво. Варто зауважити, що тлумачення останнього здебільшого зводиться до його визначення як господарської діяльності з вирощування, переробки, зберігання та реалізації сільськогосподарської продукції, виконання робіт і надання супровідних послуг. Проте така близькість загалом пов'язана із фактичною ситуацією в Україні, зокрема домінуванням аграрного та недостатньою розвиненістю неаграрного підприємництва у сільській місцевості. Тож відзначаємо необхідність і перспективність активізації саме неаграрних видів діяльності на сільських територіях як фактора їхнього прогресивного розвитку.

Дослідження сутності підприємництва, особливостей підприємницької діяльності та господарювання на сільських територіях, політика його розвитку вимагають, на нашу думку, структурно-функціонального підходу, який у цьому напрямі серед перших був запропонований В. Євдокименко та ін. [2]. Такий підхід дозволяє виокремити низку притаманних підприємству на сільських територіях функцій, а саме: економічну, соціальну, екологічну, організаційну, стратегічну, інноваційну, а також культурно-історичну й поведінково-психологічну. Зазначені та інші функції в їх інтегруючій взаємодоповненості виступають інструментом взаємодії складників підприємницької діяльності на сільських територіях.

¹ За багатокомпонентним міждисциплінарним тлумаченням категорії «сільська територія».

² Автори тут не вдаються до аналізу подібності або відмінності категорій «сільська територія», «сільська місцевість», «rural area», «rural landscape», розглядаючи їх у синонімічній єдності.

Підприємництво на сільських територіях характеризується самоорганізацією як ключовою умовою реалізації підприємницької функції, а також ініціативністю, таргетованістю тощо. Суб'єкти бізнесу, функціонуючі на сільських територіях, виступають основними структурними елементами досліджуваного явища, якому, зважаючи на вагомість, притаманні атрибути інституційності. Основними ознаками підприємництва на сільських територіях вважаємо самостійність, ризикованість, відповідальність, гнучкість, екологічність, соціалізованість і т. п. При цьому сільське підприємництво виконує соціальні функції і виявляє швидше соціальний, ніж економічний ефект. Водночас стримуючим фактором розвитку підприємництва слід вважати похилий вік значної частини мешканців села, низьку фінансову спроможність громадян тощо.

Суб'єктна структуризація підприємництва на сільських територіях дозволяє виокремити кілька укрупнених груп: агрохолдинги, середні та малі сільгосптоваровиробники, середній і малий бізнес неаграрного спрямування, господарства населення (домогосподарства, особисті селянські господарства) та ін. Разом із тим у сільській місцевості висока частка видів діяльності, які не належать до підприємницьких, тобто без організаційно-правової форми, не спрямовані на отримання прибутку тощо. До прикладів можна віднести насамперед вирощування селянами сільськогосподарської продукції для особистого споживання, а також збирання грибів, ягід, лікарських трав, інших дарів природи. Для частини громадян така діяльність є формою виживання у складних умовах сьогодення.

На противагу цьому, останнім часом в Україні як одна з форм підприємництва на сільських територіях стрімко розвиваються агрохолдингові структури. Порівняно із середніми та малими сільгосптоваровиробниками (навіть не йдеться про господарства населення) агрохолдинги вирізняються вищим рівнем автоматизації та механізації виробництва, що суттєво впливає на сферу зайнятості на сільських територіях.

Водночас залишається вагомою частка господарств населення, сімейної форми малого підприємництва на селі. Окреме дискусійне питання в умовах інституційних змін, на думку Ю. Лупенка та ін., становить узгодження фундаментальних принципів

кооперації і практики формування сільсько-господарських кооперативів на сільських територіях, враховуючи пріоритети розвитку різних кооперативних структур [3].

Стосовно до специфіки підприємництва на сільських територіях необхідно враховувати, що в сільській місцевості багато видів ресурсів, щоб здійснювати різні види діяльності. Звісно, основний - це земельний ресурс, який, крім іншого, вирізняється територіально-просторовими характеристиками, виступає базисом розміщення різноманітних, у тому числі неаграрних об'єктів. Разом із тим прив'язаність багатьох видів діяльності до землі, а також залежність від природних умов, наявність фактора сезонності, низька оборотність капіталу, недостатня фінансова спроможність, високий рівень ризику тощо формують обмеження насамперед як для аграрного виробництва, так і для первинної переробки аграрної продукції.

Водночас рівень мобільності підприємництва у сільській місцевості нижчий, ніж у містах. Хоча останнім часом намітилися тенденції до територіального розташування у сільській місцевості «традиційно міських» видів економічної діяльності, що зумовлено багатьма факторами: наявністю вільних площ і приміщень, меншим рівнем орендної плати і витрат, наявністю робочої сили тощо. Так, О. Павлов виділяє сільсько-міську агломерацію як соціально-просторове явище [12], що формує перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

Зауважимо, що автори не розглядають сільські території виключно як просторове утворення, а сповідують людиноцентричний підхід.

Специфіка сільських територій зумовлює прогресивні структурно-функціональні компоненти трансформації середовища становлення, формування та розвитку підприємництва. Серед структурних - зміна співвідношення елементів сільської економіки, що зачіпає як збільшення частки неаграрного виробництва та послуг на сільських територіях, так і зміну структури самого аграрного виробництва за рахунок зростання частки переробки та інших напрямів формування доданої вартості. Загалом це стосується диверсифікації видів економічної діяльності,

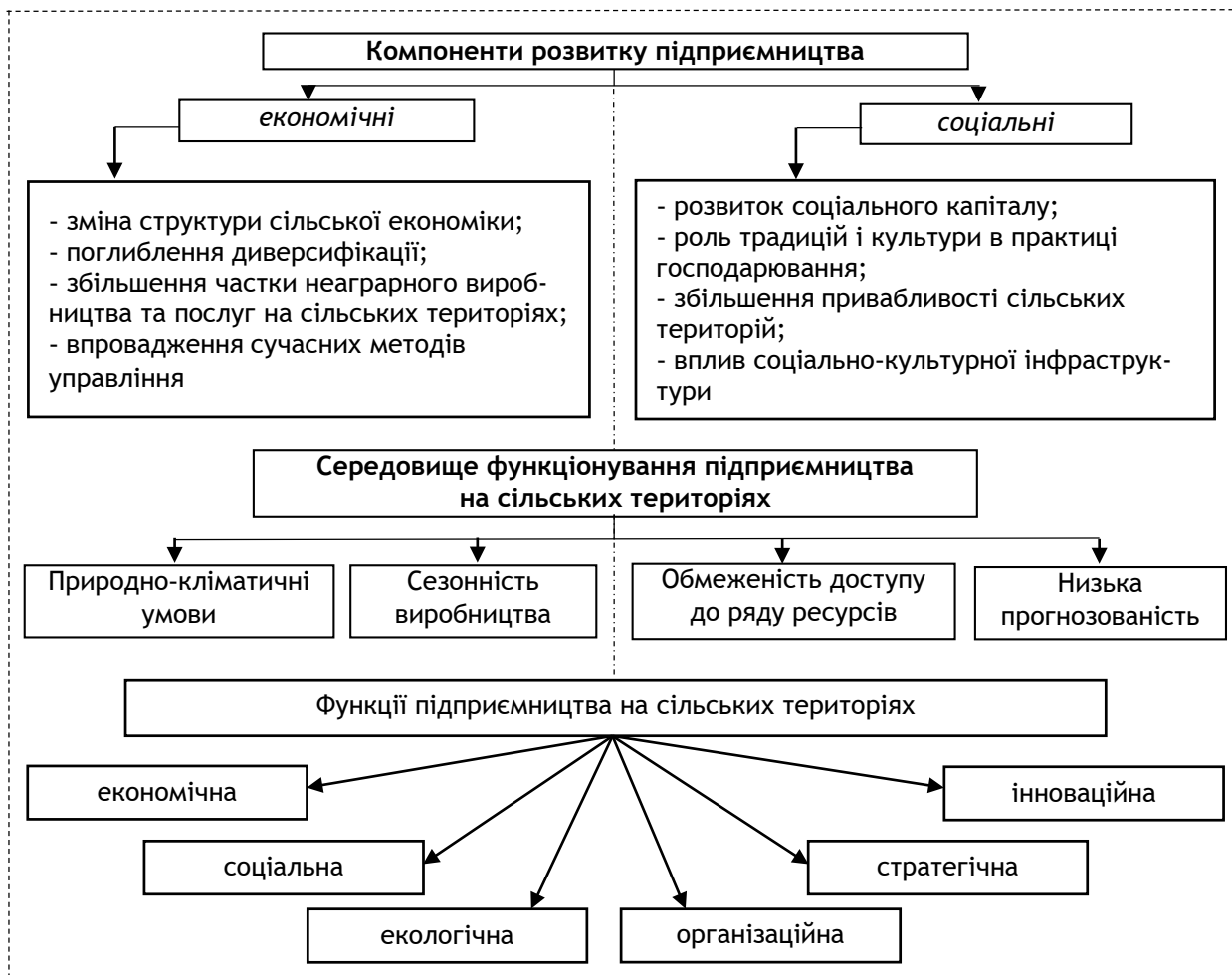
проте не суперечить поглибленню інтеграційних зв'язків, наприклад, у межах агрохолдингів. Також одним із завдань розвитку підприємництва на сільських територіях постає мінімізація сезонності виробництва на селі з метою ефективнішого використання територіального та ресурсного потенціалу.

Іншою ознакою, що суттєво впливає на розвиток сільського підприємництва, визнає соціальна, соціальний капітал сільської місцевості [11], а також індивідуалізований потенціал підприємців, психологічні чинники, пов'язані з превалюючим консерватизмом поведінки мешканців села як обмежувального фактора для виконання бізнес-функцій. На сільських територіях вагомою залишається роль сільського укладу, традицій, менталітету і культури господарювання як неформальних інституцій. Для України характерний вплив інституційно-історичного фактора та ціннісних орієнтацій, що водночас характеризується значними територіальними розбіжностями. Тож треба враховувати як національну, так і регіональну специфіку розвитку підприємництва [8]. Значний вплив виявляє соціально-культурна інфраструктура, зокрема на зайнятість сільського населення [6].

Усе це взаємопов'язано, про що свідчить представлене середовище системи, а також системоутворюючі зв'язки, функції підприємництва на сільських територіях (рис.).

Отже, середовище формування підприємництва на сільських територіях перебуває під впливом сукупності екзогенних і ендегенних чинників. Суттєвою ознакою слугує мінливість цих факторів.

Як значимий слід вказати двосторонній зв'язок підприємництва на сільських територіях, з одного боку, і середовища його функціонування, з іншого. Сприятливе середовище функціонування підприємництва це атрактор притягання нових суб'єктів, що зумовлює підвищення рівня активності діючих суб'єктів господарювання. З іншого боку, саме висока активність суб'єктів у певній місцевості, територіальній громаді формує середовище, підприємницький клімат, що у сукупності сприяє підвищенню якості життя на сільській території.

Система підприємництва на сільських територіях

Джерело: Сформовано на основі досліджень.

Підприємницька діяльність слугує джерелом формування дохідної частини бюджетів органів місцевого самоврядування, що вкрай актуально в умовах процесів децентралізації державного управління. Також це сприяє збалансованій взаємодії різних рівнів і гілок влади та управлінської вертикалі.

Звісно, економічні й соціальні фактори розвитку сільської місцевості тісно пов'язані та взаємодіють. Водночас на сучасному етапі соціально-економічного і геополітичного розвитку України наявна об'єктивна необхідність окреслення нових механізмів й інструментів забезпечення кількісних та якісних трансформацій підприємництва на сільських територіях як факторів і результатів сільського розвитку.

Існуючі методи господарювання, домінуючі підходи до пріоритетності нарощування сільськогосподарського виробництва як основи експорту країни повинні трансформуватися у нову модель сільського розвитку, базисом якої виступає соціальний статус

підприємця та його тісний зв'язок із розвитком сільської громади, перспективність територій як місця реалізації бізнес-ідей, запровадження географічних позначень походження продукції, її конкурентних переваг. Для підприємців неаграрних видів діяльності важлива участь у розвитку села, забезпеченні ефективного використання трудового потенціалу селян як майданчика для організації та ведення підприємницької діяльності, підвищення рівня зайнятості мешканців села тощо.

Наявність просторових і людських ресурсів, можливостей, а також ефективність із розрахунку на одиницю використаних ресурсів формують гео економічний потенціал як один із факторів національної безпеки. За оцінками О. Скидана, Т. Зінчук та ін. [13], рівень використання гео економічного потенціалу в Україні досить високий, що сприймається позитивно.

Зазначені ознаки формують умови сільського розвитку як багатовекторного процесу.

Проте, як зазначають В. Геєць, О. Бородіна, І. Прокопа, стратегічною метою має бути інклюзивний сільський розвиток як «справедливий» суспільний розвиток, що забезпечить всеохоплююче поліпшення якості життя сільського населення через реалізацію його прав, розширення можливостей і спроможностей [1].

Інклюзивний сільський розвиток охоплює три виміри: економічний, соціальний, політичний. У контексті останнього, подальшому розвитку підприємництва на селі сприятимуть здійснювані організаційні та правові заходи. Насамперед це формування і реалізація державної політики та державної підтримки розвитку підприємництва з метою створення сприятливих умов для його активізації. Серед механізмів й інструментів найвідоміші такі, як стимулювання інвестиційної та інноваційної активності суб'єктів підприємницької діяльності, впровадження прогресивних технологій, підвищення якості продукції і послуг тощо. Фінансова державна підтримка забезпечується через запровадження державних програм кредитування, надання гарантій для отримання кредитів, часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами тощо. Це підтверджує вагому роль інституції державного регулювання щодо підприємництва на сільських територіях.

Розвиток системи державної підтримки підприємництва сільської місцевості повинен базуватися на врахуванні соціально-економічних особливостей підприємницького середовища, конкурентності заходів підтримки, кон'юнктури відповідних ринків тощо. Заходи підтримки, зокрема, повинні формуватися на основі принципів ефективності, доступності, створення рівних можливостей, відкритості, прозорості та ін. Також позитивно оцінюємо проєкт Концепції стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях до 2030 року [10].

В Україні існує багато різноманітних державних програм розвитку підприємництва на селі, проте переважно вони спрямовані на підтримку сільського господарства, яке домінує серед видів економічної діяльності у сільській місцевості. Як зазначалося, доцільний розвиток неаграрних видів підприємницької діяльності на селі, що у сукупності сприятиме формуванню соціально-економічних передумов відродження сільських територій країни. Також зростає роль органів місцевого самоврядування, регіональних

програм розвитку підприємництва тощо, що дозволить ефективніше використовувати потенціал сільських територій.

Разом із тим ступінь і механізми державної підтримки розвитку підприємництва на сільських територіях не повинні заміщати підприємницьку ініціативу, а сприяти самоорганізації, саморегулюванню, саморозвитку, самоконтролю та самоактивізації підприємства. Вагоме місце належить питанню підвищення рівня зайнятості та самозайнятості мешканців села. Допоміжні заходи повинні спрямовуватися на стимулювання підприємців як елемента мотивації підприємницької діяльності. Важливим напрямом сьогодення стало забезпечення екологічної збалансованості підприємництва на сільських територіях. Звісно, у цьому виразні регіональні особливості, специфіка видів економічної діяльності суб'єктів, динамічність ситуації, вплив зовнішніх факторів. Тож механізми розвитку підприємництва сільської місцевості повинні поєднувати стратегічні та тактичні інструменти.

Стратегічним завданням визнано впровадження ефективних механізмів та інструментів стимулювання економічної активності, розвиток підприємницької ініціативи, що виступає запорукою адаптивності до мінливих умов сучасної економіки та основою соціального забезпечення.

Цільова спрямованість і структурна збалансованість заходів вимагають використання системного підходу, у функціональному застосуванні якого, на нашу думку, мають бути враховані інституційні детермінанти. Крім згаданої інституції державного регулювання зазначимо вагому роль інституції власності, законодавчо-правова урегульованість щодо якої забезпечує захист прав власності, недопущення рейдерства, впевненість підприємців, власників, інвесторів. Ефективне функціонування інституцій ринку й економічної свободи забезпечує формування конкурентного середовища та сприятливі умови розвитку інституції підприємства на сільських територіях, збалансованість впливу внутрішніх і зовнішніх факторів. Отже, можливість дієвого розвитку підприємництва на сільських територіях може бути забезпечена через формування належного інституційного середовища підприємницької діяльності.

Висновки. Підприємництво на сільських територіях слугує базисом економічної і

соціальної стабільності, зростання рівня зайнятості на селі, розвитку людського та соціального капіталу, стирання меж і соціально-економічних розривів між містом і селом. Серед пропонуванних механізмів наявне кількісне поширення та якісна активізація підприємницької діяльності як провідного інструмента соціально-економічного розвитку села. Проте забезпечення дієвості та результативності структурно-функціонального механізму розвитку підприємництва на

сільських територіях охоплює комплекс різнорівневих заходів, які мають реалізуватися за правилом «знизу-догори». Тобто ініціати-ва «знизу» за принципами самоорганізації, саморозвитку і самоконтролю, на засадах самомотивації «зустрічає» адекватну й збалансовану підтримку «зверху» з метою забезпечення економічної ефективності та соціальної відповідальності підприємництва на сільських територіях.

Список бібліографічних посилань

1. Гесць В. М., Бородин О. М., Прокопа І. В. Інклюзивність як напрям і візія сільського розвитку в Україні: концептуальні засади. *Економіка України*. 2020. № 11. С. 3-20. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.11.003>.
2. Евдокименко В.К. та ін. Структурно-функціональні складові регіональної аграрної політики. *Регіональна економіка*. 2005. № 2. С. 160-166.
3. Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуняк О. Г. Теоретико-методологічні засади розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні. *Економіка АПК*. 2021. № 8. С. 31-39. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108031>
4. Малік М. Й., Забуранна Л. І. Перспективи розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях України. *Економіка АПК*. 2015. № 8. С. 5-14.
5. Малік М. Й., Шпикуняк О. Г. Розвиток аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій. *Економіка АПК*. 2017. № 2. С. 5-16.
6. Махсма М. Б., Чуб О. В. Оцінка впливу соціально-культурної інфраструктури на зайнятість сільського населення України. *Бізнес Інформ*. 2021. № 11. С. 241-248. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-11-241-248>.
7. Матусова О. М. Розвиток малого підприємництва на селі в сучасних умовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.04. Харків, 2008. 20 с.
8. Національні та регіональні складові розвитку підприємництва : монографія / за ред. Ю. М. Лопатинського. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 132 с. URL : <https://archer.chnu.edu.ua/jspui/handle/123456789/1439>.
9. Николук О. М., Тарасович Л. В. Теоретико-методичні аспекти формування конкурентних переваг суб'єктів сільського підприємництва: призма маркетингу. *Економіка і фінанси*. 2018. № 1. С. 69-76.
10. Про схвалення Концепції стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях до 2030 року : Проект розпорядження Кабінету Міністрів України. URL : <https://minagro.gov.ua/ua/npa/pro-shvalennya-koncepciyi-stimulyuvannya-rozvitku-pidpriyemnictva-na-silskih-teritoriyah-do-2030-roku>.
11. Angelstam P., Fedoriak M., Cruz F. et al. Meeting places and social capital supporting rural landscape stewardship: A Pan-European horizon scanning. 2021. *Ecology and Society*. Vol. 26(1). P. 11. <https://doi.org/10.5751/ES-12110-260111>
12. Samoilenko, V. (2019). The methodological approaches to the staff performance management. *Economics of Development*, 18(2), 1-9. doi: 10.21511/ed.18(2).2019.01.
13. Skydan O., Zinchuk T., Nikoluk O., Voronych M. Methodology for the assessment of geoeconomics potential of agriculture. *Studies of Applied Economics*. 2021. № 6. Vol. 39. <https://doi.org/10.25115/eea.v39i6.5246>.

References

1. Heiets, V.M., Borodina, O.M. & Prokopa, I.V. (2020). Inkluzivnist yak napriam i viziiia silskoho rozvytku v Ukraini: kontseptualni zasady [Inclusion as a direction and vision of rural development in Ukraine: conceptual principles]. *Ekonomika Ukrainy*, 11, pp. 3-20 [In Ukrainian]. DOI: 10.15407 / economyukr.2020.11.003.
2. Ievdokymenko, V.K., et al. (2005). Struktorno-funktsionalni skladovi rehionalnoi agrarnoi polityky [Structural and functional components of regional agricultural policy]. *Rehionalna ekonomika*, 2, pp. 160-166 [In Ukrainian].
3. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Yo., Shpikuliak, O.H. (2021). Teoretyko-metodolohichni zasady rozvytku silskohospodarskoi kooperatsii v Ukraini [Theoretical and methodological principles of agricultural cooperation development in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 8, pp. 31-39 [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108031>.
4. Malik, M.Yo. & Zaburanna, L.I. (2015). Perspektyvy rozvytku pidpriyemnytskoi diialnosti na silskykh terytoriiakh Ukrainy [Prospects for the development of entrepreneurial activity in rural areas of Ukraine]. *Ekonomika APK*, 8, pp. 5-14 [In Ukrainian].
5. Malik, M.Yo. & Shpikuliak, O.H. (2017). Rozvytok ahrarnoho pidpriyemnytstva v umovakh instytutsionalnykh transformatsii [Development of agrarian entrepreneurship in the conditions of institutional transformations]. *Ekonomika APK*, 2, pp. 5-16 [In Ukrainian].
6. Makhsm, M.B. & Chub, O.V. (2021). Otsinka vplyvu sotsialno-kulturnoi infrastruktury na zainiatist silskoho naselennia Ukrainy [Assessment of the impact of socio-cultural infrastructure on employment of the rural population of Ukraine]. *Biznes Inform*, 11, pp. 241-248 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-11-241-248>.
7. Matusova, O.M. (2008). Rozvytok maloho pidpriyemnytstva na seli v suchasnykh umovakh [Development of small business in the countryside in modern conditions]. Candidate's thesis. Kharkiv [In Ukrainian].
8. Lopatynskiy, Yu.M., et al. (2020). Natsionalni ta rehionalni skladovi rozvytku pidpriyemnytstva : monohrafiia [National and regional components of business development : monograph]. Yu. M. Lopatynskiy (Ed.). Chernivtsi : Chernivets. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha. Retrieved from : <https://archer.chnu.edu.ua/jspui/handle/123456789/1439> [In Ukrainian].
9. Nikoluk, O.M. & Tarasovych, L.V. (2018). Teoretyko-metodychni aspekty formuvannya konkurentnykh perevah subiektiv silskoho pidpriyemnytstva: pryzma marketynhu [Theoretical and methodological aspects of the formation of competitive advantages of rural entrepreneurs: the prism of marketing]. *Ekonomika i finansy*, 1, pp. 69-76 [In Ukrainian].
10. Pro skhvalennia Kontseptsii stymuliuuvannya rozvytku pidpriyemnytstva na silskykh terytoriiakh do 2030 roku : Proekt rozporiadzhennia KMU [On approval of the Concept of stimulating the development of entrepreneurship in rural areas until 2030 : Draft order of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. (2021). Retrieved from : <https://minagro.gov.ua/en/npa/pro-shvalennya-koncepciyi-stimulyuvannya-rozvitku-pidpriyemnictva-na-silskih-teritoriyah-do-2030-roku> [In Ukrainian].

11. Angelstam, P., Fedoriak, M., Cruz, F., et al. (2021). Meeting places and social capital supporting rural landscape stewardship: A Pan-European horizon scanning. *Ecology and Society*, 26(1):11. <https://doi.org/10.5751/ES-12110-260111> [In English].
12. Samoilenko, V. (2019). The methodological approaches to the staff performance management. *Economics of Development*, 18(2), 1-9. doi: 10.21511/ed.18(2).2019.01.
13. Skydan, O., Zinchuk T., Nykolyuk O. & Voronych M. (2021). Methodology for the assessment of geoeconomics potential of agriculture. *Studies of Applied Economics*, 39 (6). DOI: <https://doi.org/10.25115/eea.v39i6.5246> [In English].

Lopatynskiy Yu. M., Kobelia Z. I., Halytskyi A. E. Structural and functional principles of entrepreneurship development in rural areas

The purpose of the article is to outline recommendations and determine the directions of progressive development of entrepreneurship in rural areas.

Research methods. The methodological basis of the work is institutional theory. To reveal the essence, structural and functional features of the category of entrepreneurship in rural areas the method of theoretical generalization and the dialectical method of scientific knowledge are used. The graphic method is used to visualize the structural and functional system of business development in rural areas. A system approach has been applied to achieve the integral unity of the research elements. With the help of the method of synthesis the generalization of the obtained scientific results is carried out.

Research results. The interpretation, role and significance of entrepreneurship taking into account the specifics of rural areas are considered. The structure of entrepreneurship in rural areas is outlined, its main functions and development factors are determined. Inclusive rural development is mentioned as a strategic goal. The role of state support for entrepreneurship is shown. Elements of the institutional environment of rural entrepreneurship are identified.

Scientific novelty. The basic principles of entrepreneurship development in rural areas from the standpoint of structural and functional approach are determined. The assumption is conceptualized that ensuring the effectiveness and efficiency of the structural and functional mechanism of business development in rural areas covers a set of multilevel measures to be implemented by the rule of "bottom-up".

Practical significance. Structural and functional characteristics are methodically substantiated. Factors of rural development in a hierarchical sequence from economic growth to inclusive rural development are conceptualized. Figs.: 1. Refs.: 13.

Keywords: entrepreneurship; rural areas; rural development; structural and functional approach; human-centered approach; potential; entrepreneurial formations; institutions.

Lopatynskiy Yurii Mykhailovych – doctor of economic sciences, professor, head of the department of business and human resource management, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2, Kotsubynsky St., Chernivtsi, 58012)
E-mail: y.lopatynskiy@chnu.edu.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9125-7818>

Kobelia Zoriana Ihorivna – candidate of economic sciences, associate professor (docent), deputy head of the department of business and human resource management, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2, Kotsubynsky St., Chernivtsi, 58012)

E-mail: z.kobelja@chnu.edu.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5135-4402>

Halytskyi Andzhei Eduardovych – post-graduate student of the department of business and human resource management, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2, Kotsubynsky St., Chernivtsi, 58012)

E-mail: ae.halytskyi@gmail.com

Лопатинский Ю. М., Кобеля З. И., Галицкий А. Э. Структурно-функциональные основы развития предпринимательства на сельских территориях

Цель статьи – наработать рекомендации и обозначить направления прогрессивного развития предпринимательства на сельских территориях.

Методика исследования. Методологическую основу работы составляет институциональная теория. Для раскрытия сущности и структурно-функциональных особенностей категории предпринимательства на сельских территориях использован метод теоретического обобщения, диалектический метод научного познания. Графический метод обеспечивает наглядное отражение структурно-функциональной системы развития предпринимательства на сельских территориях. Для достижения целостного единства элементов исследования применен системный подход. Посредством методики синтеза осуществлено обобщение полученных научных результатов.

Результаты исследования. Рассмотрены трактовка, роль и значение предпринимательства с учетом специфики сельских территорий. Обозначена структура предпринимательства на сельских территориях, определены его основные функции, факторы развития. В качестве стратегической цели отмечено инклюзивное сельское развитие. Показана роль государственной поддержки предпринимательства. Определены элементы институциональной среды предпринимательства сельских территорий.

Элементы научной новизны. Раскрыты основные принципы развития предпринимательства на сельских территориях с позиций структурно-функционального подхода. Концептуализированы предположения относительно того, что обеспечение действенности и результативности структурно-функционального механизма развития предпринимательства на сельских территориях охватывает комплекс разноуровневых мероприятий, которые должны реализовываться по правилу «снизу-вверх».

Практическая значимость. Методически обоснованы структурно-функциональные характеристики и концептуализированы факторы развития сельских территорий в иерархической последовательности от экономического роста до инклюзивного сельского развития. Илл.: 1. Библиогр.: 13.

Ключевые слова: підприємництво; сільські території; сільське розвиток; структурно-функціональний підхід; людиноцентричний підхід; потенціал; підприємницькі формування; інституції.

Лопатинський Юрій Михайлович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри бізнесу і управління персоналом, Черновицький національний університет імені Юрія Федьковича (58012, г. Черновці, ул. Коцюбинського, 2)

E-mail: y.lopatynskiy@chnu.edu.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9125-7818>

Кобеля Зоряна Игоревна – кандидат економічних наук, доцент, заступник завідувача кафедри бізнесу і управління персоналом, Черновицький національний університет імені Юрія Федьковича (58012, г. Черновці, ул. Коцюбинського, 2)

E-mail: z.kobelja@chnu.edu.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5135-4402>

Галицький Андрій Едуардович – аспірант кафедри бізнесу і управління персоналом, Черновицький національний університет імені Юрія Федьковича (58012, г. Черновці, ул. Коцюбинського, 2)

E-mail: ae.halytskyi@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 08.11.2021 р.

Фахове рецензування: 02.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Лопатинський Ю. М., Кобеля З. І., Галицький А. Е. Структурно-функціональні засади розвитку підприємництва на сільських територіях. *Економіка АПК*. 2021. № 12. С. 65 — 73. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112065>

Lopatynskiy, Yu.M., Kobelia, Z.I. & Halytskyi, A.E. (2021). Strukturno-funktsionalni zasady rozvytku pidpriemnytstva na silskykh terytoriiakh [Structural and functional principles of entrepreneurship development in rural areas]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 65 — 73 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112065>

*

УДК 378.147:316.476(477)

JEL Classification: I12; I21

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112073>

Ю. Є. КИРИЛОВ, М. М. ІГНАТЕНКО,
доктори економічних наук, професори
В. Г. ГРАНОВСЬКА, докторка економічних наук

Соціально-економічні чинники академічної мобільності у формуванні конкурентоспроможності представників науково-освітньої спільноти

Мета статті – визначити соціально-економічні особливості академічної мобільності як інструменту підготовки конкурентоспроможних фахівців в університетах, і в аграрних зокрема, відповідно до національних та міжнародних вимог.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано системно-структурний аналіз і синтез; методи: монографічний, історичний, а також абстракції й економічних порівнянь. Теоретико-методологічна основа: концепції, підходи, теорії, положення, висновки, що розглядаються в наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених, теорії комунікацій, інформаційних технологій; нормативно-правові акти органів державної влади стосовно розвитку вищої освіти й академічної мобільності (Конституція України, закони України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України).

Результати дослідження. Розглянуто академічну мобільність як систему з певною структурою щодо форм і видів її здійснення, розміщення, тривалості і термінів. Виявлено соціальні й економічні переваги через імплементацію нового Положення Кабінету Міністрів України про економічну мобільність. Уточнено функції, завдання та визначено як ключовий інструмент підвищення якості та конкурентоспроможності підготовки майбутніх фахівців в універси-

© Ю. Є. Кирилов, М. М. Ігнатенко, В. Г. Грановська, 2021

Ключевые слова: підприємництво; сільські території; сільське розвиток; структурно-функціональний підхід; людиноцентричний підхід; потенціал; підприємницькі формування; інституції.

Лопатинський Юрій Михайлович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри бізнесу і управління персоналом, Черновицький національний університет імені Юрія Федьковича (58012, г. Черновці, ул. Коцюбинського, 2)

E-mail: y.lopatynskiy@chnu.edu.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9125-7818>

Кобеля Зоряна Игоревна – кандидат економічних наук, доцент, заступник завідувача кафедри бізнесу і управління персоналом, Черновицький національний університет імені Юрія Федьковича (58012, г. Черновці, ул. Коцюбинського, 2)

E-mail: z.kobelja@chnu.edu.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5135-4402>

Галицький Андрій Едуардович – аспірант кафедри бізнесу і управління персоналом, Черновицький національний університет імені Юрія Федьковича (58012, г. Черновці, ул. Коцюбинського, 2)

E-mail: ae.halytskyi@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 08.11.2021 р.

Фахове рецензування: 02.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Лопатинський Ю. М., Кобеля З. І., Галицький А. Е. Структурно-функціональні засади розвитку підприємництва на сільських територіях. *Економіка АПК*. 2021. № 12. С. 65 — 73. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112065>

Lopatynskiy, Yu.M., Kobelia, Z.I. & Halytskyi, A.E. (2021). Strukturno-funktsionalni zasady rozvytku pidpriemnytstva na silskykh terytoriiakh [Structural and functional principles of entrepreneurship development in rural areas]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 65 — 73 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112065>

*

УДК 378.147:316.476(477)

JEL Classification: I12; I21

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112073>

Ю. Є. КИРИЛОВ, М. М. ІГНАТЕНКО,
доктори економічних наук, професори
В. Г. ГРАНОВСЬКА, докторка економічних наук

Соціально-економічні чинники академічної мобільності у формуванні конкурентоспроможності представників науково-освітньої спільноти

Мета статті – визначити соціально-економічні особливості академічної мобільності як інструменту підготовки конкурентоспроможних фахівців в університетах, і в аграрних зокрема, відповідно до національних та міжнародних вимог.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано системно-структурний аналіз і синтез; методи: монографічний, історичний, а також абстракції й економічних порівнянь. Теоретико-методологічна основа: концепції, підходи, теорії, положення, висновки, що розглядаються в наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених, теорії комунікацій, інформаційних технологій; нормативно-правові акти органів державної влади стосовно розвитку вищої освіти й академічної мобільності (Конституція України, закони України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України).

Результати дослідження. Розглянуто академічну мобільність як систему з певною структурою щодо форм і видів її здійснення, розміщення, тривалості і термінів. Виявлено соціальні й економічні переваги через імплементацію нового Положення Кабінету Міністрів України про економічну мобільність. Уточнено функції, завдання та визначено як ключовий інструмент підвищення якості та конкурентоспроможності підготовки майбутніх фахівців в універси-

© Ю. Є. Кирилов, М. М. Ігнатенко, В. Г. Грановська, 2021

татах країни. Крім порядку здійснення та адміністрування академічної мобільності увагу приділено її інформаційно-мобільності, а також доповненню іншими формами і напрямками міжнародних обмінів у галузі науки та освіти.

Елементи наукової новизни. Вперше зроблено акцент на посиленні соціальних переваг академічної мобільності відносно правил її здійснення, що полягатимуть у збереженні місць навчання й роботи для вітчизняних учасників освітнього процесу протягом досить тривалого періоду, чого не передбачалося раніше. Також вперше обґрунтовано необхідність комплексного використання організаційно-економічних чинників забезпечення академічної мобільності через поєднання механізмів підтримки університетів та індивідуальних ініціатив студентів, викладачів і наукової спільноти, наведено розширений перелік форм, напрямів, конкурентних переваг та результативності у разі їх застосування.

Практична значущість. Отримані висновки та результати можуть бути використані в освітньому процесі закладів вищої освіти України, молоддю і студентами, громадськими організаціями та органами керівництва у сфері науки й освіти, на рівні регіональних органів влади і місцевих громад. Бібліогр.: 15.

Ключові слова: академічна мобільність; освітній процес; студенти; учасники; конкурентоспроможність; соціальні гарантії; фінансово-економічне забезпечення; освітні програми; кредити; рейтинги; проекти; заклади вищої освіти; управління.

Кирилов Юрій Євгенович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри публічного управління та права, Херсонський державний аграрно-економічний університет (73006, м. Херсон, вул. Стрітенська, 23)

E-mail: kirilov_ye@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5061-2644>

Ігнатенко Микола Миколайович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Університет Григорія Сковороди в Переяславі (08401, м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30)

E-mail: professorignatenko@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5713-7951>

Грановська Вікторія Григорівна – докторка економічних наук, доцентка кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу й іноземних мов, Херсонський державний аграрно-економічний університет (73006, м. Херсон, вул. Стрітенська, 23)

E-mail: vgranovska@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-0348-9692>

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку світогосподарської й суспільної життєдіяльності характеризується подальшим поглибленням інтеграційних процесів, взаємопроникненням національних культур і глобалізацією соціально-економічних зв'язків, ринків та зміною структури зайнятості населення. Світ завдяки впровадженню віртуальних засобів комунікації та інформації, діджитал-технологій, подоланню мовних бар'єрів стає значно мобільнішим та інклюзивнішим. Це дозволяє й спонукає залучати все більшу кількість людей, особливо молоді та студентів, до міжнародної співпраці, народної й культурної дипломатії, розбудови демократії і громадянського суспільства, вирішення соціальних та економічних проблем. Проте їх освіта, уміння і компетенції мають бути конкурентними у національному та міжнародному вимірах.

Вказане викликає необхідність всебічного обґрунтування і впровадження механізмів, форм та інструментів академічної мобільності в освітню діяльність університетів та інших закладів вищої освіти (ЗВО) в Україні як пріоритетного напрямку забезпечення конкурентоспроможності підготовки фахівців. Тому вивчення й узагальнення змісту академічної мобільності, ідентифікація її завдань та функцій, прогнозування переваг і виявлення вузьких місць з метою ефективного управління й адміністрування має ключове значення для підвищення конкуренто-

спроможності вітчизняної освіти та визначено актуальним завданням проведення дослідження. Повною мірою це стосується її важливого складника – аграрної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування і розвитку закладів вищої освіти розглядалися у працях відомих закордонних та вітчизняних вчених-економістів. Наразі йдеться про публікації Т. Боголіб [1]; Я. Болюбаш; В. Грищак; В. Кременя; О. Мармази [4]; Л. Мармуль [10, 11]; В. Муравської [5]; Д. Свириденка; М. Степко. Серед зарубіжних вчених, які досліджували питання академічної мобільності, це насамперед Г. де Віт, Л. Акрс, Ф. Хантер, Л. Говард, Е. Егрон-Полак та ін. Вони відомі напрацюваннями переважно стосовно вирішення проблем комерціалізації освітніх послуг, формування й реалізації бюджетів ЗВО, змістовного наповнення освітніх програм та визначення і впровадження критеріїв якості надання освітніх послуг та їх оцінювання. Проте питання академічної мобільності, особливо у контексті стрімкого підвищення їх значимості та ролі у процесі підготовки конкурентоспроможних фахівців вищої кваліфікації для національного і міжнародного ринків праці виявилися недостатньо вивченими та потребують поглиблених досліджень.

Мета статті – визначити соціально-економічні особливості академічної мобільності як інструменту підготовки конкуренто-

спроможних фахівців в університетах, і в аграрних зокрема, відповідно до національних та міжнародних вимог.

Виклад основних результатів дослідження. У загальноприйнятому визначенні академічну мобільність розуміють як можливість міграції академічної спільноти закладів вищої освіти в інший науковий заклад на певний проміжок часу в межах або за межами своєї країни з метою навчання, стажування, викладання з умовою збереження основного місця навчання або роботи. Її інституційні засади були обґрунтовані та оприлюднені в Україні у зв'язку з імплементацією у вітчизняний освітній простір нового Закону України “Про вищу освіту” від 01.07.2014 р. та Постанови Кабінету Міністрів України № 579 від 12.08.2015 р. “Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність”.

Як зазначено на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України, важливими змістовними складниками Положення є: надання права участі у програмах академічної мобільності всіх учасників освітнього процесу; чітке визначення видів і форм академічної мобільності; перезарахування отриманих кредитів студентам на основі Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС) згідно із змістом навчальних курсів, а не їх назви; збереження місця навчання і роботи для представників ЗВО, що беруть участь в академічних обмінах; можливість узгодження й взаємодоповнення змісту та етапів навчального процесу.

Для студентів академічна мобільність забезпечує можливість оволодіння унікальними вміннями й навичками; розширення світогляду; поглиблення знання іноземних мов; здійснення культурного діалогу; особистісне зростання; вищу конкурентоспроможність. Викладачам та науковцям вона слугує інструментом залучення до кращих світових практик і технологій; викладання професійного діалогу; підвищення кваліфікації з урахуванням сучасних інноваційних трендів; підвищення конкурентоспроможності на ринку праці. Для освіти України академічна мобільність сприяє поліпшенню якості й удосконаленню відповідно до європейських і глобальних трендів; підвищенню освітнього рівня населення та зростанню інтелектуального потенціалу країни.

Академічна мобільність в новому інституційному трактуванні має важливі соціально-

економічні особливості. Так, це суттєве розширення кола учасників академічних обмінів, можливість одночасного навчання або/та інших видів роботи у вітчизняних й іноземних ЗВО, перезарахування прослуханих предметів відповідно до змісту навчальних програм, надання соціальних та академічних гарантій. Крім того, заклади вищої освіти приймають внутрішні правові документи щодо регулювання й уточнення змісту академічної мобільності, проте вони не заперечують загальнодержавне Положення, а лише конкретизують його відповідно до власної специфіки – партнерів, ресурсів, форм, напрямів, тривалості, конкурсного відбору та його критеріїв тощо.

Системно-структурний аналіз і синтез як основний методологічний підхід до вивчення соціально-економічних систем і процесів дозволяє досліджувати й структуру та складники академічної мобільності за умови її абстрактного представлення у вигляді системи [3]. Загалом за змістом виділяють три форми академічної мобільності: навчання за програмами академічної мобільності; наукове стажування; мовне стажування. За розміщенням це може бути внутрішня або зовнішня академічна мобільність. За етапом здійснення навчального процесу йдеться про ступеневу або кредитну академічну мобільність. Учасник програми може запропонувати для неї і власний проєкт, але в цьому випадку необхідне схвалення ЗВО – партнерів та їх керівництва. Формами академічної мобільності для викладачів і науковців також слугують викладання, стажування, підвищення кваліфікації.

Інформацію про форми й напрями академічної мобільності можна отримати безпосередньо у структурних підрозділах з академічної мобільності або міжнародної освіти університетів та на їх сайтах. Як правило, до участі в програмах академічної мобільності допускаються студенти після закінчення першого року навчання з високим рівнем академічної успішності, без академічної заборгованості, з володінням іноземними мовами, які цікавляться науково-дослідною роботою з рекомендаціями викладачів і науковців.

Крім того, для пошуку пропозицій з академічної мобільності можна скористатися інформацією на сайтах посольств іноземних держав, освітніх програм, стипендіальних фондів, освітніх організацій. Найвідомішими з них, які представлені в Україні, слід

вказати Erasmus+ (ЄС), Fulbright Graduate Student Program (США), Global UGRAD (США), Mevlana (Туреччина). Також це Французький, Італійський, Британський інститути, Британська Рада, "САМ Україна" в Україні. З погляду тих чи інших країн відносно до академічної мобільності вони здійснюють її як пряму, зворотну, експортну або імпортну.

Останніми роками показники академічної мобільності стали складовими для визначення рейтингів університетів України, в тому числі у міжнародному вимірі. Представлення такої в університетському закладі освіти свідчить про конкурентоспроможність останнього, конкурентні переваги та приваблює вступників.

Так, керівництво Херсонського державного аграрно-економічного університету надає всебічне сприяння розвитку академічної мобільності, у тому числі й на основі виконання положень, розроблених та укладених з міжнародними партнерами (університетами, освітніми й науково-освітніми організаціями) угод і меморандумів. Йдеться про такі установи, як Поморська академія (Польща); аграрний ліцей Св. Крістофа (Франція); аграрний університет в Ефіопії; Сервіс-офіс з управління кризами та ризиками на транспорті у рамках програми Erasmus+, іншими освітніми закладами з Болгарії, Грузії, Китаю, США.

Результати роботи стосуються збагачення індивідуального досвіду щодо використання інноваційних моделей формування і поширення знань; підвищення рівнів теоретичної й практичної підготовки; проведення досліджень із залученням новітнього обладнання і технологій, нових методів та інструментів; набуття професійного досвіду науково-дослідної роботи, навчальних і виробничих практик як для студентів, так і для викладачів. Ще одним важливим напрямом академічної мобільності стала спільна співпраця щодо організації та проведення міжнародних наукових і науково-практичних конференцій.

На обмінах викладацьких кадрів та студентів як важливій формі академічної мобільності зосереджена увага і в Сумському національному аграрному університеті (СНАУ). У її межах було запроваджено бакалаврську освітню програму між СНАУ та Хенанським інститутом науки і технології (Китай). Відповідно до угоди, 4 викладачі університету навчали китайських студентів англійською мовою. Крім цього, підписані та

впроваджуються угоди про підготовку студентів, аспірантів й інші напрями академічної мобільності ще з чотирма ЗВО Китаю та Індії, трьома інституціями Туреччини (Sivas Cumhuriyet University, Erciyes University, Alanya Allauddin Keykubat Universitesi).

У Поліському національному університеті, де здійснюється підготовка фахівців аграрних спеціальностей, працівники були й залишаються активними учасниками програм наукових академічних обмінів, міжнародних конференцій спільно з партнерами з Молдови, Німеччини, Польщі, США, Словаччини, Угорщини.

Разом із тим програми академічної мобільності можна значно розширити за допомогою приватних ініціатив викладачів, науковців і студентів, просто молодих людей, які прагнуть удосконалювати свою освіту та підвищувати особистісне зростання. Йдеться про індивідуальну участь у різноманітних міжнародних заходах освітнього спрямування. Для її здійснення першочергове значення має пошук джерел інформації про них та їх систематизація за країнами, тривалістю, датами, спеціалізацією. Важливе значення має врахування форм і напрямів діяльності, вимог та обмежень з метою встановлення власної відповідності. Це допомагає сформувати розуміння умов участі, критеріїв відбору учасників та перспектив щодо участі. Актуальне встановлення організаційних (політичні або ідеологічні вимоги, громадянство, релігія, політика, конфіденційність тощо) та фінансових (обсяг і джерела фінансування) особливостей такої роботи.

На завершення процесу або алгоритму здійснення участі необхідно розробити прогнозування очікуваного результату відповідно до завдань і мети співпраці та можливостей використання набутого досвіду і знань у власній країні або за кордоном. Вони полягають у інтенсивних переміщеннях населення за освітою та цікавою роботою. Тобто не лише академічна, а й трудова мобільність стала характерною рисою сучасної цивілізації.

Наразі найпопулярнішими формами міжнародної співпраці молоді та студентів визнано наступні проекти та заходи:

1. Літні школи. Це навчальні програми, що проводяться університетами, проте можуть фінансуватися й урядами окремих країн або здійснюватися громадськими організаціями, діяти постійно або періодично (до прикладу, школа громадянських ініціатив; молодіжного

лідерства і т. ін.). Як правило, вони тривають 1-2 тижні у період літніх студентських канікул та спонсоруються повністю або частково приймаючою стороною.

Школи можуть відвідувати студенти різних спеціальностей. Вони інтенсивно працюють над однією конкретною, важливою для суспільства темою. Серед таких підтримка громадських ініціатив; розвиток зеленої енергетики та енергозбереження; допомога людям з обмеженими можливостями тощо. Як правило, учасники літніх шкіл вчаться вирішувати вузькі проблеми, пов'язані з тією чи іншою темою. Після закінчення школи вони отримують відповідні свідоцтва, дипломи або сертифікати.

2. Міжнародні конференції позиціонуються як одноразові заходи невеликої тривалості з конкретною темою. У них беруть участь провідні фахівці, практики й просто зацікавлені люди у вирішенні пропонованої теми, проблеми чи питання. Зазвичай вони стосуються освіти, економіки, екології, охорони здоров'я, сталого або інклюзивного розвитку та ін.; організовуються університетами або великими організаціями. За результатами конференцій приймаються рішення дорадчого характеру, а учасники отримують сертифікати чи дипломи. Рішення направляються зацікавленим організаціям та особам (політикам, науковцям, громадським діячам і активістам). У друкованому вигляді або в мережі Інтернет поширюються тези доповідей та інші матеріали конференцій.

3. Саміти визначаються як міжнародні заходи, в яких беруть участь лідери країн найвищого рівня (президенти, глави урядів) та інші видатні особи. Проте це можуть бути й саміти молодих лідерів за участю відомих спортсменів, представників науки, культури і мистецтва, молодих керівників та провідних фахівців у галузі управління, економіки тощо. Назва "саміт" застосовується з метою у тому числі підкреслити важливість заходу для суспільства. Як правило, вони відбуваються паралельно з великими самітами та дають можливість молоді донести свої ідеї й проблеми лідерам країн; одержати від них фінансову й іншу підтримку, зокрема у вигляді колективних грантів для реалізації власних проєктів.

4. Феллоушипи або можливості працювати над своїм проєктом при певному університеті. Як правило, хто одержує таку можливість, отримує стипендію, а тривалість роботи знаходиться в межах 6-10 місяців. При цьому

університет надає можливість використовувати власну навчально-наукову базу для досліджень. Ця форма належить безпосередньо до академічної мобільності і є її частиною або складником на певний період часу.

5. Певну роль відіграють і різноманітні навчальні заходи академічної мобільності, про які йшлося вище. Це міжнародні студентські обміни; міжнародні соціально-економічні та виробничі практики; міжнародні стипендії для студентів, магістрів, аспірантів, молодих науковців; міжнародні освітні програми; тренінги, стажування, підвищення кваліфікації; мовні та волонтерські практики тощо.

Крім зазначених раніше, джерелами інформації про місця і умови здійснення вказаних заходів або подій можуть бути сайти міжнародних неурядових організацій, університетів, фондів, освітніх платформ, окремих відомих науковців, громадських діячів, політиків, меценатів; державних органів та їх регіональних підрозділів, які відповідають за міжнародну політику; спеціальні розсилки, а також соціальні мережі. При цьому важливо мати певні навички роботи з великою кількістю інформації, щоб правильно обрати захід та забезпечити участь у ньому у разі зацікавленості.

Найперше, на що треба звернути увагу, це країна, де відбуватиметься та чи інша подія для молоді і студентів: рівень безпеки, умови отримання візи і т. п. В умовах ковідних обмежень особливо актуальним видається встановлення відповідності правилам та самі правила. Друге питання – це програма заходу, його лектори і спікери. Адже у відомих людей є чому повчитися, проте й конкуренція потрапити на події за їх участю дуже висока. Третє питання – це вигоди до учасників та обмеження: представництво тих або інших країн; тільки для студентів; тільки для викладачів; знання певної мови; знання англійської мови; відсутність мовних обмежень тощо.

Звідси, як зрозуміло, стає необхідним чітко відслідковувати такі позиції, щоб заявка не була відхилена вже на початковому етапі. Наступне важливе питання здійснення мобільності – це сфера, якої стосується захід, а також його фінансова сторона – витрати учасників. При цьому треба враховувати не тільки джерела фінансування, а й структуру можливих витрат, наявні ціни, бонуси й пільги, особливості банківського обслуговування, монетарної політики тієї чи

іншої країни, валютного курсу тощо. Це дозволить уникнути фінансових прорахунків та зосередитися на основній діяльності.

При дотриманні вказаних умов вагоме значення мають і особисті якості учасника: рівень його фахово-освітньої підготовки, творчість і креативність, бажання працювати в тій або іншій галузі й здобути результати; навички комунікацій, знання іноземних мов, рекомендації установ або провідних фахівців. Нарешті, це вміння організовувати й планувати свій час за кордоном і загалом, а також планувати особисті фінанси; бути толерантним та доброзичливим до оточуючих людей.

Забезпечення вказаних вимог сприятиме збільшенню міжнародних обмінів серед молоді і студентів, миру та соціальній стабільності на планеті, вирішенню глобальних проблем, що постали перед людством. Для кожного конкретного учасника – це й можливість підвищення своєї соціальної значимості та статусу, отримання важливого досвіду, впевненості у власних силах і конкурентоспроможності в освіті, науці, на ринку праці, в громадській життєдіяльності.

Висновки. Академічна мобільність являє собою важливу частину підготовки студентів та роботи викладачів і науковців у закладах вищої освіти України, напрямом і, водночас, інструментом інтеграції вітчизняних ЗВО, у тому числі аграрних, в єдиний європейський освітній простір. Вона набула значного прискорення, поширення та модернізації че-

рез визнання освітніх програм та їх зарахування учасникам не за формою (за назвою), а через порівняння змісту компетентностей; надання соціальних гарантій (у вигляді збереження статусу студента, магістранта, аспіранта, докторанта чи місця роботи викладача або наукового співробітника; забезпечення фінансування; уніфікацію форм і видів. Це положення підтверджує діяльність з академічної мобільності в аграрних університетах країни, зокрема у Поліському та Сумському національних, Херсонському державному.

Виконуючи широкий спектр функцій та завдань, академічна мобільність сприяє підвищенню конкурентоспроможності і майбутніх фахівців, викладачів та науковців. Тому її показники мають вагоме значення та враховуються у рейтингах закладів вищої освіти, свідчать про рівень їх престижності та визнання, сприяють залученню майбутніх абітурієнтів. У здійсненні академічної мобільності та управлінні нею на рівні університетів загалом і аграрних у їх числі, крім основоположної змістовної складової, важливе значення мають надання інформаційного та інституційного супроводу; врахування соціальних і фінансово-економічних чинників; адміністрування й використання цифрових технологій і віртуальних засобів комунікацій, особливо з огляду на особливості сучасного етапу національних та міжнародних обмежень, відносин і обмінів.

Список бібліографічних посилань

1. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення освітньої галузі в Україні: існуючі проблеми та перспективи їх вирішення. *Економіст*. 2015. № 8. С. 1-6.
2. Ігнатенко М. Формування процесу управління діловою репутацією та соціальною відповідальністю харчових і переробних підприємств як складниками їх конкурентоспроможності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. Вип. 5 (2). С. 105-108.
3. Кирилов Ю.Є. Кластери як інструмент підвищення конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобалізації. *Ефективна економіка*. 2013. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
4. Мармаза О.І. Менеджмент освітньої організації. Харків: ТОВ "Щедра садиба", 2017. 126 с.
5. Муравська В.А. Тенденції фінансування вищої освіти в Україні та за кордоном. *Облік і фінанси АПК*. 2011. № 1. С. 160-163.
6. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014. № 37-38. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
7. Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.2015 р. № 579. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/579-2019>
8. Романюк І.А. Державна соціальна політика в забезпеченні продуктивної зайнятості сільського населення. *Економіка АПК*. 2014. № 10. С. 105-109.
9. Ihnatenko M., Antoshkin V., Lokutova O., Postol A., Romaniuk I. Ways to develop brands and pr management of tourism enterprises with a focus on national markets. *International Journal of Management (IJM)*. May 2020. Vol. 11. Issue 5. P. 778-787.

References

1. Boholib, T.M. (2015). Finansove zabezpechennia osvithnoi haluzi v Ukraini: isnuichi problemy ta perspektivy yikh vyrishennia [Financial support of the education sector in Ukraine: existing problems and prospects for their solution]. *Economist*, 8, pp. 1-6 [In Ukrainian].
2. Ihnatenko, M. (2014). Formuvannia protsesu upravlinnia dilovoiu reputatsiiei ta sotsialnoi vidpovidalnistiu kharchovykh i pererobnykh pidpriemstv yak skladnykamy yikh konkurentospromozhnosti [Formation of the process of managing the business reputation and social responsibility of food and processing enterprises as components of their competitiveness]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky*, 5 (2), pp. 105-108 [In Ukrainian].
3. Kyrylov, Yu.Ye. (2013). Klastery yak instrument pidvyshchennia konkurentospromozhnosti natsionalnoi ekonomiky v umovakh hlobalizatsii [Clusters as a tool to increase the competitiveness of the national economy in the context of globalization.]. *Efektivna ekonomika*, 12. Retrieved from : <http://www.economy.nayka.com.ua> [In Ukrainian].
4. Marmaza, O.I. (2017). Menedzhment osvithnoi orhanizatsii [Management of educational organization]. Kharkiv : TOV "Shchedra sadyba [In Ukrainian].
5. Muravska, V.A. (2011). Tendentsii finansuvannia vyshchoi osvity v Ukraini ta za kordonom [Trends in financing higher education in Ukraine and abroad]. *Oblik i finansy APK*, 1, pp. 160-163 [In Ukrainian].

10. Ihnatenko M. M., Marmul L. O., Ushakov D. S., Kuchyn S. P. Transformation of approaches to determine influence factors in the economic development models. *International Journal of Economics & Business Administration*. 2019. Vol. VII. Issue 2. P. 290-301.
11. Ihnatenko M. M., Marmul L. O., Sarapina O. A., Sakun A. Z H., Pylypenko K. A. Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*. October 2019. Vol. 8. Issue-12. P. 337-340.
12. Kumpikaite V., Duoba K. Developing core competencies: student mobility case. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2013. №99. P. 828-834.
13. Simuth J., Sarmay-Schuller I. Principles for e-pedagogy. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2012. № 46. P. 4454-4456.
14. Wilkins A. Shades of Freire: Exorcising the spectre haunting pedagogy. *Journal of Pedagogy*. 2013. Issue 4 (1). P. 5-10.
15. Woldegiorgis E. T. Conceptualizing Harmonization of Higher Education Systems: The Application of Regional Integration Theories on Higher Education Studies / *Emnet Tadesse Woldegiorgis. Higher Education Studies*. 2013. Vol. 3. № 2. P. 12-23.
6. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy vid 01.07.2014. # 37-38. [On higher education : Law of Ukraine No. 37-38 of 01.07.2014]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [In Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok realizatsii prava na akademichnu mobilnist : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.08.2015 r. # 579 [On approval of the Regulations on the procedure for exercising the right to academic mobility: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 579 of 12.08.2015] [In Ukrainian].
8. Romaniuk, I.A. (2014). Derzhavna sotsialna polityka v zabezpechenni produktivnoi zainiatosti silskoho naselennia [State social policy in ensuring productive employment of the rural population]. *Ekonomika APK*, 10. pp. 105-109 [In Ukrainian].
9. Ihnatenko, M., Antoshkin, V., Lokutova, O., Postol, A. & Romaniuk, I. (2020). Ways to develop brands and pr management of tourism enterprises with a focus on national markets. *International Journal of Management (IJM)*. Vol. 11, Issue 5, May, pp. 778-787 [In English].
10. Ihnatenko, M.M., Marmul, L.O., Ushakov, D.S. & Kuchyn S.P. (2019). Transformation of approaches to determine influence factors in the economic development models. *International Journal of Economics & Business Administration*, vol. VII, issue 2. pp. 290-301 [In English].
11. Ihnatenko, M.M., Marmul, L.O., Sarapina, O.A., Sakun, A.Z. & Pylypenko, K.A. (2019). Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, vol. 8. issue-12, pp. 337-340 [In English].
12. Kumpikaite, V. & Duoba, K. (2013). Developing core competencies: student mobility case. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 99. pp. 828-834 [In English].
13. Simuth, J., Sarmay-Schuller, I. (2012). Principles for e-pedagogy. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 46. pp. 4454 – 4456 [In English].
14. Wilkins, A. (2013). Shades of Freire: Exorcising the spectre haunting pedagogy. *Journal of Pedagogy*, 4 (1), pp. 5-10 [In English].
15. Woldegiorgis, E.T. (2013). Conceptualizing Harmonization of Higher Education Systems: The Application of Regional Integration Theories on Higher Education Studies / *Emnet Tadesse Woldegiorgis. Higher Education Studies*, 3 (2), pp. 12-23 [In English].

Kyrylov Yu. Ye., Ihnatenko M. M., Hranovska V. H. Socio-economic factors of academic mobility in the formation of competitiveness of representatives of a scientific and educational society

The purpose of the article is to determine the socio-economic features of the implementation of academic mobility as a tool for training competitive specialists at universities and in agriculture in particular, in accordance with national and international requirements.

Research methods. System-structural analysis and synthesis were used in the research process; methods: monographic, historical, and abstractions and economic comparisons. Theoretical and methodological basis: concepts, approaches, theories, provisions, conclusions, considered in the scientific works of domestic and foreign scientists, communication theory, information technology; normative legal acts of public authorities regarding the development of higher education and academic mobility (Constitution of Ukraine, laws of Ukraine, resolutions and orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine).

Research results. Academic mobility is considered a system with a particular structure in terms of forms and types of its implementation, location, duration and timing. Social and economic benefits have been identified through the new Regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine on economic mobility. The functions and tasks have been clarified and recognised as a critical tool for improving the quality and competitiveness of training of future specialists in the country's universities. In addition to the procedure for implementing and administering academic mobility, attention is paid to its information support and supplementing other forms and areas of international exchanges in the field of science and education.

Scientific novelty. For the first time, the emphasis is on strengthening the social benefits of academic mobility in terms of its implementation, which will preserve places of study and work for domestic participants in the educational process for a long time, which was not expected before. Also, for the first time, the need for the integrated use of organizational and economic factors to ensure academic mobility through a combination of mechanisms to support universities and individual initiatives of students, teachers and the scientific community.

Practical significance. The obtained conclusions and results can be used in the educational process of higher education institutions of Ukraine, youth and students, public organizations and governing bodies in the field of science and education at the level of regional authorities and local communities. Refs.: 15.

Keywords: academic mobility; educational process; students; participants; competitiveness; social guarantees; financial and economic support; educational programs; loans; ratings; projects; institutions of higher education; management.

Kyrylov Yurii Yevhenovych – doctor of economic sciences, professor, professor of the public administration and law department, Kherson State agrarian and economic University (23, Stritenska St., Kherson, 73006)

E-mail: kirilov_ye@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5061-2644>

Ihnatenko Mykola Mykolaiovych – doctor of economic sciences, professor, head of the economics department, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav (30, Sukhomlynsky St., Pereiaslav, 08401)

E-mail: professorignatenko@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5713-7951>

Hranovska Viktoriia Hryhorivna – doctor of economic sciences, associate professor (docent) of the department of hotel-restaurant and tourism business and foreign languages, Kherson State agrarian and economic University (23, Stritenska St., Kherson, 73006)

E-mail: vgranovska@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-0348-9692>

Кирилов Ю. Е., Игнатенко Н. Н., Грановская В. Г. Социально-экономические факторы академической мобильности в формировании конкурентоспособности представителей научно-образовательного сообщества

Цель статьи – определить социально-экономические особенности осуществления академической мобильности как инструмента подготовки конкурентоспособных специалистов в университетах, и в аграрный в частности, в соответствии с национальными и международными требованиями.

Методика исследования. В процессе исследования использованы системно-структурный анализ и синтез; методы: монографический, исторический, а также абстракции и экономических сравнений. Теоретико-методологическая основа: концепции, подходы, теории, положения, выводы, что рассматриваются в научных трудах отечественных и зарубежных ученых, теории коммуникаций, информационных технологий; нормативно-правовые акты органов государственной власти по развитию высшего образования и академической мобильности (Конституция Украины, законы Украины, постановления и распоряжения Кабинета Министров Украины).

Результаты исследования. Рассмотрена академическая мобильность как система с определенной структурой форм и видов ее осуществления, размещения, продолжительности и сроков. Выявлены социальные и экономические преимущества через имплементацию нового Положения Кабинета Министров Украины об экономической мобильности. Уточнены функции, задачи и определены как ключевой инструмент повышения качества и конкурентоспособности подготовки будущих специалистов в университетах страны. Кроме порядка осуществления и администрирования академической мобильности внимание уделено ее информационному обеспечению, а также дополнению другими формами и направлениями международных обменов в области науки и образования.

Элементы научной новизны. Впервые сделан акцент на усилении социальных преимуществ академической мобильности относительно правил ее осуществления, что будут заключаться в сохранении мест обучения и работы для отечественных участников образовательного процесса в течение достаточно длительного периода, чего не предусматривалось раньше. Также впервые обоснована необходимость комплексного использования организационно-экономических факторов обеспечения академической мобильности через объединение механизмов поддержки университетов и индивидуальных инициатив студентов, преподавателей и научного сообщества, приведен расширенный перечень форм, направлений, конкурентных преимуществ и результативности в случае их применения.

Практическая значимость. Полученные выводы и результаты могут быть использованы в образовательном процессе заведений высшего образования Украины, молодежью и студентами, общественными организациями и органами руководства в сфере науки и образования, на уровне региональных органов власти и местных общин. Библиогр.: 15.

Ключевые слова: академическая мобильность; образовательный процесс; студенты; участники; конкурентоспособность; социальные гарантии; финансово-экономическое обеспечение; образовательные программы; кредиты; рейтинги; проекты; заведения высшего образования; управление.

Кирилов Юрий Евгеньевич – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры публичного управления и права, Херсонский государственный аграрно-экономический университет (73006, г. Херсон, ул. Стретенская, 23)

E-mail: kirilov_ye@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5061-2644>

Игнатенко Николай Николаевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономики, Университет Григория Сковороды в Переяславе (08401, г. Переяслав, ул. Сухомлинского, 30)

E-mail: professorignatenko@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5713-7951>

Грановская Виктория Григорьевна – доктор экономических наук, доцент кафедры гостинично-ресторанного и туристического бизнеса и иностранных языков, Херсонский государственный аграрно-экономический университет (73006, г. Херсон, ул. Стретенская, 23)

E-mail: vgranovska@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-0348-9692>

Стаття надійшла до редакції 02.11.2021 р.

Фахове рецензування: 14.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Кирилов Ю. Е., Игнатенко М. М., Грановська В. Г. Соціально-економічні чинники академічної мобільності у формуванні конкурентоспроможності представників науково-освітньої спільноти. *Економіка АПК*. 2021. № 12. С. 73 — 80. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112073>

Kyrylov, Yu.Ye., Ihnatenko, M.M. & Hranovska, V.H. (2021). Sotsialno-ekonomichni chynnyky akademichnoi mobilnosti u formuvanni konkurentospromozhnosti predstavnykiv naukovo-osvitnoi spilnoty [Socio-economic factors of academic mobility in the formation of competitiveness of representatives of a scientific and educational society]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 73 — 80 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112073>

* * *